

KLEID

PIET PELLE op zijn

**Huis van de
Nederlandse
geschiedenis**

**Belle van
Zuylen**

**Vijf jaar
Andere Tijden**

**Spotprent-
wijzer**

**'Nederlanders
en Molukkers'**

Peter Wester

voorzitter (KNHG, VVVO),
Denekamperstraat 28,
7588 PW Beuningen Ov.
Tel. 0541 - 552 061 (thuis)
Tel. 0541 - 585 203 (werk)
westerkok@introweb.nl

Jan-Maarten de Wit

(secretaris, Commissie
Basisvorming/ VMBO),
Van den Berghweg 13,
6942 ZL Didam.
Tel. 0316 - 226 568.
jm.dewit@liemerscollege.nl

Johan Raven

penningmeester
(Didactiek- en activiteiten-
commissie, RAD),
Kinkhoorn 8,
9051 MJ Stiens.
Tel. 058 - 257 4050.
johanraven@hetnet.nl

Marjan de Groot- Reuvekamp

(Commissie PA-BO; SLO)
Rompertdreef 26,
5233 EK Den Bosch.
Tel. 073 - 6420 692.
p.m.degroot@home.nl

Maud Knook

(Commissie Havo/Vwo)
Ertskade 133,
1019 ED Amsterdam.
piketknook@planet.nl

Wim Duyff

(Commissie VMBO)
Karnstraat 6,
1445 KT Purmerend.
Tel. 0299 - 649870.
w.duyff@planet.nl

Administratie VGN:

Administratiekantoor
H. Adema,
Aldlansdyk 50,
9051 DH Stiens.
Tel 058 - 257 5447.
Fax 058 - 257 3999.
henk_adema@hotmail.com

VGN giro: 128701 t.n.v.
penningmeester VGN Stiens.
E-mail: info@vgnkleio.nl
Website: www.vgnkleio.nl

**Kleio is het blad van de
Vereniging van docenten
in geschiedenis en staats-
inrichting in Nederland
(VGN). Leden ontvangen
het gratis. Wilt u lid
worden? Neem contact op
met de administratie.
Aanmelding is ook
mogelijk via de VGN-site.**

Contributies 2005:

- Salaris t/m LB6 € 50
- Salaris vanaf LB7 € 60
- Docent met drie of meer vakken € 35
- Baan van minder dan 0,6 fte € 40
- Kennismakingslid € 25 (alleen voor studenten)
- Buitengewone leden, pensioen, VUT € 45
- Partnerlidmaatschap € 70

Abonnement:

- Binnenland € 61
- Buitenland, Europa € 65
- Buitenland, overig € 75
- Losse nummers incl. verzendkosten € 8

Redactie

Jan van Oudheusden,

voorzitter,
Massenetstraat 21,
5144 WP Waalwijk.
Tel. 0416 - 33 74 30.
jan.oudheusden@home.nl

Carla van Boxtel,

Langemeijerstraat 13,
5473 GS Heeswijk-Dinther.
Tel. 0413 - 29 29 96.
c.vanboxtel@fss.uu.nl

Maria van Haperen,

Korte Kerkstraat 14,
5524 AX Steensel.
Tel. 0497 - 517573.
a.vanhaperen@chello.nl

Huib Oattes,

Roerdomp 80,
3641 TK Mijdrecht.
Tel. 0297 - 28 11 97.
hfoattes@wxs.nl

Oscar Lansen,

medewerker en correspondent VS,
History Department UNC
Charlotte.

Stefan Boom,

Graaf Janlaan 46,
1412 GH Naarden.
Tel. 035 - 694 87 42.
s.boom@hccnet.nl

Cees Bol,

Fazantenkamp 387,
3607 XC Maarssenbroek.
Tel. 0346 - 56 57 12
ceesbol@wanadoo.nl

Hans Moors,

Groenewoudseweg 50,
6524 VB Nijmegen.
Tel. 024 - 328 14 36.
hans.moors@hccnet.nl

Joke Noordstrand,

Lorentzplein 18,
2012 HG Haarlem.
Tel. 023 - 532 9904.
j.noordstrand@worldmail.nl

Ger van der Drift,

Bouwlust 193,
3162 SB Rhoon.
Tel. 010 - 4812243.
g.vanderdrift@penta.nl

Hans Pols,

secretaris,
Van Aerssenstraat 140,
2582 JT Den Haag.
Tel. 070 - 3501 380.
j.pols@penta.nl

Tineke Bogaerts,

eindredacteur,
Omloop-West 9,
3402 XM IJsselstein.
Tel. 030 - 688 35 76
Fax 030 - 688 84 59
c.bogaerts@hccnet.nl

ISSN 0165-6449

Wilt u artikelen voor Kleio
toesturen aan de secretaris van de
redactie.

Berichten voor de Kleiokrante,
aktualiteiten, mededelingen van
commissies, aankondigingen
en dergelijke kunnen naar de
eindredacteur.
Neem voor informatie over
adverteren in Kleio contact op
met de eindredacteur.

Van de redactie

*'Aan het historisch besef van
kinderen moet worden gewerkt.
We leggen de laatste hand aan
een nieuwe opzet voor het vak
... De hernieuwde aandacht
voor het vak juich ik toe'.*
verklaarde minister Maria van
der Hoeven onlangs (*de Volks-
krant*, 19 februari).

Hoera, dacht ik. Ons vak
staat op de politieke agenda!
Ik las verder:

*'We moeten niet doen alsof onze
vaderlandse geschiedenis zo'n
fraai verhaal is. We hebben
elkaar soms letterlijk de kop
ingeslagen.' Ai, dacht ik. Moet
dit een proeve voorstellen van
historisch besef? Mijn hoop
vervloog geheel toen ik las:
'Wij (Maastrichtenaren)
hebben jarenlang deel van
België uitgemaakt'.*
Heus, het stond er echt.

Wie die regels leest moet wel
een rasoptimist zijn om nog
een zonnige toekomst voor
ons schoolvak te zien. Zestig
procent van de leerlingen
krijgt na de tweede klas nau-
welijks nog geschiedenis. Het
vak is op havo-vwo binnen-
kort alleen nog verplicht in
één profiel.

*'De nadruk op meer historisch
besef blijft een loze kreet als
hieraan niets verandert',*
schreef Maria Grever terecht.
Jan Marijnissen springt echter
in de bres voor historisch
bewustzijn en tegen margina-
lisering van het geschiedenis-
onderwijs. Lees hier zijn
pleidooi voor een Huis der
Geschiedenis.

De artikelen erna dragen elk
op eigen wijze hun steentje bij
tot historisch besef.
Lezen, Maria!

Jan van Oudheusden

*Op de omslag: Poster van de
tentoonstelling 'Knus'.*

In dit nummer

2 Historisch besef verdient herwaardering

Lezing gehouden door Jan Marijnissen tijdens de VGN Geschiedenisdagen in Vught. Een pleidooi voor een Huis der Geschiedenis.

7 2005: Belle van Zuylenjaar

Belle van Zuylen als opvoedster

MADELEINE VAN STRIEN-CHARDONNEAU

Belle klem tussen twee idealen van de Verlichting: de ontwikkelde, gestudeerde vrouw en 'de goede wilde', het meisje zonder scholing, waarin al het goede dat zij van nature heeft, zich vrij kan ontplooiën.

12 'Het zijlichtje van de geschiedenis op de actualiteit'

Vijf jaar Andere Tijden

Jan van Oudheusden in gesprek met Ad van Liempt en Hans Goedkoop.

17 De Gouden Kom

'Loods je leerling door politieke cartoons'

CEDRIC REGTOP EN INEKE VELDHUIS

Een methode om leerlingen zelfstandig te laten werken met cartoons met spotprentwijzer.

22 VCRI: samenwerken via computers

JEROEN JANSSEN

Verslag van een proef met computerondersteund samenwerkend leren aan de hand van een PO 'Heksen en heksenvervolgingen'.

En verder

- 26 VGNatuurlijk
- 29 'Wie verre reizen doet kan veel verhalen'
de werken van de Linschoten-Vereeniging
- 33 'Rampen en plagen zijn van alle tijden'
gesprek met Cor van der Heijden
- 38 Boeken
- 42 Lesbrieven 'Nederlanders en Molukkers'
- 45 Kleiokrant

**Kortweg
Nederland**
Wat iedereen
wíl weten
over onze
geschiedenis

Jan Korte
Lijstboek van de
Prijzen der Boeken

Een nationaal, historisch museum

Historisch besef verdient herwaardering

Op 29 januari jl. hield Jan Marijnissen, fractievoorzitter van de SP in de Tweede Kamer, ter afsluiting van de VGN Geschiedenisdagen in Vught een lezing over het belang van historisch besef. Een pleidooi voor een Huis der Geschiedenis en voor het belang van goed geschiedenisonderwijs. Dit artikel is gebaseerd op de lezing.

Een volk zonder geschiedenis bestaat niet. Elk volk, ook het Nederlandse volk, heeft dus een geschiedenis. Maar, als dat zo is: waarom doen we daar in ons land dan zo besmuikt – en in het beste geval zo nonchalant – over? In het onderwijs is geschiedenis als vak steeds verder in de marge gedrongen. Ook op radio en tv is er slechts sporadisch aandacht voor. En een nationaal historisch museum dat onze geschiedenis in samenhang toont, is er ook al niet. Als we hier geen verandering in brengen, zal het historisch besef in onze moderne samenleving steeds verder achter de horizon verdwijnen.

Tijd voor een offensief

In ons land heeft rond het thema 'historisch besef' de laatste decennia een sfeer gehangen van 'geschiedenis is muf' en 'een eigen identiteit als land is eng'. De geëigende reactie op pleidooien voor meer aandacht voor geschiedenis was: 'Wij zijn geen nationalist'. En: 'Wij hebben niet één geschiedenis, wij zijn pluriform'. Of: 'Geschiedenis is voltooid verleden tijd en dood. Wij willen naar de toekomst kijken'. Nogal kortzichtig. Want is het niet zo dat het begrijpen van het heden en het op juiste wijze beslissen over de toekomst niet kan zonder kennis van de ontwikkeling die ons gebracht heeft waar we nu zijn? Wie niet weet waar hij vandaan komt, weet niet waarheen hij onderweg is. Wij zijn dan wel de makers van de toekomst, maar tevens toch ook de maaksel van de geschiedenis.

De hedendaagse verwarring over onze morele, culturele en politieke identiteit vindt voor een deel haar verklaring in het ontbreken van historisch besef in brede lagen van de bevolking. Die verwarring wordt duidelijk als we worden geplaatst voor vragen als 'Hoe tolerant mag je zijn tegenover een religie met intolerante kanten?', of 'Heeft de school een taak als het gaat om waarden- en normenoverdracht?', of 'Hoe erg of gewenst is het als ons land een provincie wordt van Europa?'

Historisch besef kan actuele problemen, die ogenschijnlijk schier onop-

losbaar zijn, relativeren. Historische kennis kan ons helpen ons te herinneren waarom bepaalde dingen zijn geworden tot wat wij nu aantreffen. Die herinnering kan buitengewoon behulpzaam zijn. Immers, de mensen die ons voorgingen zagen zich vaak gesteld voor (soortgelijke) vragen als waar wij nu over piekeren.

Een paar voorbeelden.

Onze democratische verhoudingen

Na een eeuwenlange, verbeterd strijd zijn we tot de conclusie gekomen dat het systeem dat we nu hebben 'het minst slechte' is. Voor een systeem bestaande uit een representatieve vertegenwoordiging van het volk, die altijd het laatste woord heeft, bestaat geen alternatief dat democratischer genoemd kan worden.

De scheiding tussen kerk en staat

Onze wordingsgeschiedenis leert ons wat de nadelen zijn van een vermenging van de kerkelijke macht en die van de overheid. Algemeen rekenen we de religie nu tot iets dat primair behoort tot het privé-domein.

De verhouding tussen individu en collectiviteit

Dat wij nu de individuele mens van ultieme waarde verklaren is niet een door een hogere macht gegeven inzicht, maar een verworvenheid van een lange emancipatiegeschiedenis.

Waarden en normen

Zij hebben zich uitgekristalliseerd in de strijd van de mens voor een beter bestaan. Ze hebben een geschiedenis, we hebben ze geërfd van onze voorouders. Ze behoren tot ons collectieve bewustzijn. Waarden en normen vormen een essentieel onderdeel van de brug over het ravijn van de barbarij. Die brug noemen we beschaving. Die brug is wankel zoals de geschiedenis ons leert. Onze beschaving is een erfenis; onze waarden en normen zijn dat ook. Hun wordingsgeschiedenis is essentieel voor een goed begrip van het belang ervan. Het is aan de politiek en de samenleving de normen en waarden steeds te actualiseren en te handhaven, en daarmee de brug van de beschaving te onderhouden. Op die manier bevorderen we houvast en vertrouwen, voorkomen we angst,

Meer over Jan Marijnissen en geschiedenis is te lezen in de onlangs verschenen bundel *Waar historie huis houdt* (Thomas Rap: Amsterdam 2005).

vervreemding en verbittering, en beschikken we over een probaat middel tegen doorgeslagen egoïsme, fanatisme en geweld.

In een tijd waarin de veranderingen steeds sneller gaan, de samenleving individualiseert, en er geen collectieve ambities meer lijken te bestaan, verdwijnt ook steeds meer de gedeelde oriëntatie en verschijnt de onzekerheid over de identiteit.

Nu de Europese eenwording en gelijkschakeling steeds verder voortschrijden, de wereld steeds kleiner wordt als gevolg van de globalisering en er steeds meer mensen met een andere culturele achtergrond in ons land wonen, wordt dat steeds manifester.

Een groot aantal jongeren beschouwt veel verworvenheden als vanzelfsprekend, terwijl ze dat op de keper beschouwd niet zijn. Wanneer de status-quo de enige referentie is,

wanneer er geen inzicht bestaat in onze wordingsgeschiedenis, dan ontbreekt begrip van de achtergronden en ligt oppervlakkigheid op de loer.

Goede leraren zorgen voor spanning

Veel ouderen kennen de 'vaderlandse geschiedenis' nog als het uit het hoofd leren van feiten en jaartallen. Saai. Van mijn hele lagere schooltijd kan ik me nog één jaartal herinneren: het jaar 400, de Grote Volksverhuizing, dat klonk zo spannend. Had je geluk dan kreeg je daarna een leraar die je de verbanden tussen de feiten uitlegde. Interessant.

Ik had eens ook zo'n leraar, maar ik moet eerlijk zeggen: de rest was minder, veel minder. En natuurlijk, ook bij die goede leraar moest je jaartallen en feiten kennen – geen piano-spelen zonder toonladders oefenen, maar uiteindelijk was daar toch altijd die sensatie van éniġ nieuw verworven begrip.

Ik ben ervan overtuigd dat er bij de opleiding van leraren veel meer aandacht zou moeten zijn voor twee dingen: toewijding en affectie met de inhoud van het vak dat je geeft, en twee, blijf je presentatie verbeteren. Degene die het vertelt en hóe ie het vertelt is van doorslaggevend belang voor het resultaat bij de leerlingen.

Op de laatste dag voor de vakantie kregen we op de lagere school altijd film of dia's. Dan kwam een projector in de klas en iedereen was opge-

wonden. De onderwijzer wist dat. Daarom zei-ie altijd: 'Als jullie nu niet stil zijn, dan geen film'. En het was stil.

Het gaat mij om de opwinding. Daarom vraag ik me vaak af: Waarom stellen we niet vaker mensen met een verhaal in staat om hun ervaringen te delen met leerlingen? Ik verzorg zelf vaak lessen op basisscholen, vmbo-scholen, universiteiten, hogescholen, overal. En ik merk dat vreemde ogen dwingen – blijkbaar – tot aandacht, en vreemde stemmen en verhalen laten luisteren.

Samenhangend onderwijs in een minimale tijd

Sinds de jaren zestig kwam de nadruk te liggen op 'projectonderwijs'. Toen ik jaren na het verlaten van de middelbare school er nog eens terugkwam, stond ik versteld van de chaos en het lawaai in het geschiedenislokaal. 'Ze zijn bezig met hun werkstukken', zei de leraar. Ik vond het maar niks. En inmiddels kan de meerderheid van de jeugd niet meer zeggen waar ergens in de geschiedenis de Gouden Eeuw gesitueerd moet worden. De chronologische geschiedenis van Nederland komt vrijwel nergens meer aan de orde.

'Als symbolen als Auschwitz of belangrijke teksten als het Plakkaat van Verlatinghe (waarin uiteengezet wordt dat een volk er niet is voor de vorst, maar omgekeerd) niemand meer wat zeggen, dan wordt het moeilijk om elkaar in deze samenleving nog te begrijpen.'

Een collectieve herinnering draagt bij aan een gemeenschappelijk referentiekader, net als taal, cultuur en kennis van waarden. Als zo'n gemeenschappelijk kader er niet is, dreigt een samenleving uiteen te vallen', aldus het Instituut voor Geschiedenisdidactiek (IVGD).

Dit instituut stelt dat de kern van het vak geschiedenis zit in het bijbrengen van tijdsbesef, zodat zich een beeld ontwikkelt van verschillende tijdvakken en hoe ze op elkaar volgden.

'Inzicht in een geheel van tijdvakken is te vergelijken met het lezen van een

boek. Als je middenin begint te lezen op een willekeurige bladzijde, zonder een idee te hebben hoe de rest van het boek er ongeveer uitziet, zul je er weinig van begrijpen.'

Verder hoort geschiedenis te leren dat een gebeurtenis nooit één oorzaak heeft, maar altijd meerdere, en dat alles begint met respect voor de feiten.

Het goede nieuws is: door de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming, ofwel de commissie-De Rooy, is er een stelsel van tien tijdvakken opgesteld om het verloop van onze geschiedenis beeldend neer te kunnen zetten. Het begint met de prehistorie en belandt via de oudheid, de Middeleeuwen, de vroegmoderne tijd in de moderne tijd. De laatste drie tijdvakken zijn weer opgesplitst zodat er een totaal van tien ontstaat.

Ik ben geen pedagoog en geen didacticus, maar naar mijn idee, kan deze canon erg behulpzaam zijn bij het bijbrengen van het noodzakelijke tijdsbesef.

Het slechte nieuws: de marginalisering van het geschiedenisonderwijs zet nog steeds verder door. Het aantal lesuren neemt af en daar waar überhaupt nog geschiedenis gegeven wordt, is het meestal op facultatieve basis. De gevolgen laten zich raden.

Maak er wat van, het is de hoogste tijd

'Maar moet je kinderen dat nou aandoen, dat saai gedoe met geschiedenis?', hoor ik nog wel eens zeggen.

Ten eerste, ik bestrijd dat geschiedenis per definitie 'saai' is. Waarom zou je actuele, maatschappelijke of politieke vraagstukken niet als opening voor geschiedenisonderricht kunnen aanwenden? Wat te denken van de eigen omgeving? Ga naar buiten! Nodig sprekers uit, vermeng geschiedenis met 'mensen en hun emoties'.

Ten tweede, het kan zijn dat historisch besef en historische kennis zaken zijn, die voor (sommige) kinderen moeilijk te bevatten zijn en pas op latere leeftijd de échte belangstelling wekken. Misschien geldt dat wel

voor meer vakken. Dat zou betekenen dat we meer ruimte moeten geven aan tweedekansonderwijs, al of niet gebruikmakend van moderne media als internet en tv.

Programma's als OVT (VPRO), Andere Tijden (NPS-VPRO) en Verre Verwanten (Teleac) zijn zeer verdienstelijke pogingen om ook in de media aandacht te besteden aan onze historie.

Het meest recente dieptepunt als het om historisch getinte programma's gaat is de verkiezing van de Grootste Nederlander (KRO). Niet alleen de uitslag – 'En de winnaar is... Pim Fortuyn' – laat zien wat voor een aanfluiting het programma was, ook de opzet was natuurlijk erg discutabel: hoe vergelijkt men immers de betekenis van schilders, politici en wetenschappers voor de Nederlandse wordingsgeschiedenis? Positief aan deze verkiezing waren overigens wel de informatieve promotiefilmpjes die werden uitgezonden.

Dat ook de makers zelf hun programma niet al te serieus namen, blijkt uit de gang van zaken op de avond van de uitslag. De kijkers (en stemmers) was dié avond de uitslag beloofd, dus de apotheose moest volgen... Ook toen bleek dat de computers het verwerken van de stemmen niet aankonden. Dus werd Pim Fortuyn tot winnaar uitgeroepen. De volgende ochtend, toen de computers eindelijk alle stemmen hadden kunnen tellen, bleek echter dat Willem van Oranje de werkelijke winnaar was. Tot wat voor trivialiteiten de dictatuur van de kijkcijfers kan leiden...

Yoeni Albrecht, ambassadeur van Pim Fortuyn, was toch wel een beetje verbaasd over het succes van zijn kandidaat.

De historische sensatie

In 2004 was ik elke maand één week in de provincie voor gesprekken, bezoeken en openbare avonden. Al vrij snel ontwikkelde zich de gewoonte elk verblijf te beginnen met een bezoek aan een museum, bijvoorbeeld het Drents Museum in Assen, waar toen net de tentoonstelling 'Schatten uit het Veen' te zien was en 'It Damshûs' in Nijbeets (Friesland).

Sowieso, als ik ergens op een vreemde plek ben, is een van de eerste vragen altijd 'Is hier een museum?' Zo heb ik ook een overdreven belangstelling voor gedenktekens langs de weg, mannen en vrouwen op sokkels en voor markante, historische plekken.

Op de avond van 4 mei om 20.00 uur is er een dodenherdenking op de Waalsdorpervlakte, de plek waar in de Tweede Wereldoorlog veel verzetsmensen zijn vermoord door de Duitsers. Zo'n plek, daar móét ik dan ook eens écht naar toe, niet als het druk is, maar als het stil is.

Wat maakt dat ik op een zaterdagochtend in de Linnaeusstraat moest gaan kijken op de plek waar Theo van Gogh een maand daarvoor was vermoord? Wat is het? Wat maakt Assisi in Umbrië tot zo'n bijzondere plek? Waarom wil een mens langs de IJzer lopen? Waarom de luchten zien boven Buchenwald? Waarom voelen aan het marmer waarin de zestigduizend namen van de in Vietnam omgekomen Amerikaanse soldaten zijn gebeiteld?

Het Haags Historisch Museum beschikt over de tong die bij Johan de Witt is uitgerukt toen hij door de 'ultimi barbarorum' (Spinoza) in het Rampjaar 1672 samen met zijn broer Cornelis op het Groene Zoodje is gemolesteerd, vermoord en in moordjes gehakt. De lichaamsdelen werden verhandeld, en zo konden – na vele omzwervingen – de tong en een teen van Johan in handen komen van een museum.

Het is nu erg moeilijk om te onderscheiden wat de tong is en wat de teen, maar toen ik ze – opgesteld tussen allerlei andere, ongetwijfeld ook erg belangwekkende dingen – voor het eerst zag, schrok ik wel, en was mijn eerste gedachte: waarom staan die dingen niet, uitgelicht en al, in een aparte vitrine in de hal van het museum?

Zouden dit nu allemaal voorbeelden zijn van wat Johan Huizinga ooit *de historische sensatie* noemde?

Plaatsen waar je het verleden voelt

De oprichting van een nationaal historisch museum zou bij de promotie van historisch besef en historische kennis erg behulpzaam kunnen zijn. In Washington bijvoorbeeld staat het *Museum of American History*. Ik was er tien jaar geleden. Het is een groot museum waar je oog in oog komt te staan met alle belangrijke Amerikaanse presidenten, waar je de originele, eerste Amerikaanse vlaggen (met nog maar weinig sterren) kunt zien, en waar je natuurlijk ook meer te weten komt over de Burgeroorlog en de 'Constitution'. Daarnaast hebben ze een uitgebreid overzicht van de wetenschappelijke, technische en industriële ontwikkeling die het land heeft doorgemaakt.

Toen ik een paar jaar later in Birmingham, Alabama, was, ben ik onder de indruk geraakt van hoe goed die Amerikanen erin slagen in musca historische feiten aanschouwelijk neer te zetten. Je hebt in Birmingham – midden in de *deep-south* – het Civil Rights Institute. Een geweldig mooi, indrukwekkend museum waar je *live* aanwezig bent wanneer de eerste zwarte vrouw de moed heeft om in een 'blank' gedeelte van een bus te gaan zitten. Je bent getuige van de verschrikkingen die de *Afro-Americans* bij hun strijd voor gelijkberechtiging hebben moeten doorstaan. Toen ik er was, was het druk. Veel kinderen, zwarte kinderen, diep onder de indruk van hun eigen, recente geschiedenis.

Duitsland heeft zijn *Deutsches Historisches Museum* in Berlijn. Toen ik er in 2002 was, waren ze net begonnen aan een vijf jaar durende renovatie. Maar de directeur kon me trots de nieuwbouw laten zien. Op dat moment liepen daar twee tijdelijke, internationale tentoonstellingen: de ene over de Europese Integratie en de andere over 'JFK'.

Het is een bijzondere ervaring om in een zaal met alleen maar Duitsers te staan en te kijken naar een scherm waarop Kennedy – het is 26 juni 1963 – tegen de massaal toegestroomde West-Berlijners zegt: 'Ich bin ein Berliner'.

In Bonn staat het *Haus der Geschichte* en in Leipzig ook een. Het thema van de permanente tentoonstelling is de naoorlogse geschiedenis van de DDR en de BRD. Jaarlijks komen er vijf miljoen bezoekers, onder wie veel scholieren. Aanvankelijk was men bang dat het museum een propagandacentrum zou worden voor de bedenker, de toenmalige Bondskanselier, Helmut Kohl. Dat gevaar heeft men bezworen door het instellen van een curatorium bestaande uit historici, andere wetenschappers en een breed samengestelde afvaardiging uit de Bondsdag.

Wat in Duitsland (met zo'n ingewikkelde, dubbele, recente geschiedenis) kan, moet hier in Nederland toch zeker kunnen.

Waar is het Huis van de Nederlandse geschiedenis?

'We hebben toch al het Rijksmuseum, zou u nu kunnen zeggen.' Dat is waar. Maar het Rijksmuseum is vooral een kunsthistorisch museum met een internationaal vermaarde en hoogwaardige kunstcollectie. Ook na de verbouwing zal daar het accent op liggen, en terecht. Officieel behoort de nationale geschiedenis ook wel tot takenpakket van het Rijksmuseum. Er is en wordt naar buiten toe alleen zo weinig mee gedaan. Ook een bezoek aan de website van het Rijksmuseum leert dat 'de wordingsgeschiedenis van Nederland' geen prioriteit heeft binnen het Rijksmuseum. Daarom pleitte de Raad voor Cultuur ook voor de oprichting van een 'Boulevard van het Actuele Verleden', een soort centrum van waaruit historische evenementen, een website en bijeenkomsten kunnen worden georganiseerd.

Dit prima doch bescheiden initiatief verkeert in de opstartfase.

Tal van musea hebben aandacht voor de historie: het Rijksmuseum voor Oudheden, het Tropenmuseum, het Scheepvaartmuseum, het Amsterdams Historisch Museum, het Nationaal Oorlogs- en Verzetsmuseum, het Nederlands Openluchtmuseum, het Zuiderzeemuseum en nog veel meer lokale en thematische musea. Allemaal musea die op vaak uitstekende wijze een deel van onze geschiedenis tonen en daarom hun bestaansrecht hebben bewezen. Echter, hét verhaal van de wordingsgeschiedenis van (de mensen die wonen in) 'de lage landen bij de zee' wordt nergens verteld.

'Maar, mijnheer Marijnissen,... U vermoedt dat er één nationale geschiedenis is. Misschien denkt u ook nog wel dat er zo iets is als een nationale identiteit. Dat is nationalistisch!'

Tja, laat ik er zelf nu maar het zwijgen toe doen, en volstaan met een citaat uit de 21ste Pacificatielezing, die Michaël Zeeman op 20 november 2004 uitsprak in Gent:

'Is niet het wegvallen van een door geschiedenis en traditie geïnspireerd

plichtsbef, bij alle grote instituties van de samenleving, het brandpunt bij uitstek van de crisis waarin veel van die instituties zich thans lijken te bevinden? In tal van die crises, of die nu het onderwijs, de cultuur of het openbaar bestuur betreffen, worden wij geconfronteerd met een aarzelende elite, een elite die het liefst terugtreedt omdat zij niet langer in zichzelf gelooft en niet meer weet waar zij voor staat of zou dienen te staan.

De ontkenning van de zinvolheid van een gecanoniseerde geschiedenis, ja, een nationale geschiedenis, is een belangrijke verschijningsvorm van datzelfde aarzelen en terugtreden; ze vormen een ongezonde en onverantwoordelijke breuk met de traditie. Het onderhouden van die geschiedenis is immers instrumenteel en het instrumentele schulde hem hier in het onderhoud van een vruchtbare traditie, de legitiematie van optreden en plichtsbef in termen van ervaring en continuïteit. Wie die kent en verinnerlijkt, staat er beter voor dan wie die ontkent, negeert of verwerpt. In de tijdloosheid van een posthistorisch heden, in de verbrokkeling van een postmoderne samenleving, is voor geen der deelnemende partijen immers nog houvast te vinden.'

Als het aan mij ligt, komt er dus een nationaal, historisch museum. De eerste vervolgvraag die dan gesteld wordt is: waar? Na het overlijden van de laatste bewoner van Paleis Soestdijk attentioneerden veel mensen mij op deze locatie als 'ideaal' voor dat museum. Ik vind het echter niet zo geschikt. Ik ben het eens met historicus Maarten van Rossem, die zegt: 'De beste locatie is natuurlijk de hoofdstad. Neem het Paleis op de Dam, het Stadhuis op de Dam moet ik zeggen. Het is opgeleverd in 1665, en bij uitstek het symbool van de Republiek.'

2005: Belle van Zuylenjaar

MADELEINE VAN STRIEN-
CHARDONNEAU

Belle van Zuylen als opvoedster

Madeleine van Strien-Chardonneau is werkzaam aan de opleiding Frans van de Universiteit Leiden.

Het is dit jaar precies twee eeuwen geleden dat de schrijfster Belle van Zuylen overleed, als verlichte en geletterde vrouw een van de boegbeelden van de latere vrouwenemancipatie.

Dit artikel laat zien hoe zij haar licht liet schijnen op één van de geliefde domeinen van de Verlichting: de opvoeding.

Belle van Zuylen werd in 1740 geboren op slot Zuilen, even ten noorden van de stad Utrecht, als oudste dochter van de kasteelheer Diederik Jacob van Tuyll van Serooskerken. Deze was lid van de ridder-schap van de provincie Utrecht en als zodanig bekleed met een aantal lucratieve ambten.

De jonge Isabelle was een zeer begaafd meisje dat thuis werd opgevoed door Zwitserse privédocenten, zoals in de pruikentijd gebruikelijk was in de sterk verfranse elite van de Republiek.

In 1763 veroorzaakte zij een schandaal door twee publicaties, haar *Portrait de Zélide*, een kritisch zelfportret, en *Le Noble*, een kort verhaal waarin ze de draak stak met

Vriendinnen

Henriette L'Hardy
(1768-1808)

Isabella de Gélieu
(1779-1834)

mensen zonder enige verdienste, die hun zelfrespect louter ontleen aan ellenlange stambomen.

Tot een huwelijk met een persoon uit haar eigen stand is het nooit gekomen. Of Belle was te eigengereid, óf de partners waren in haar ogen te onbenullig. Pas toen ze dertig was, trouwde ze met Charles-Emmanuel de Charrière, de vroegere privé-docent van haar broers. Met hem vertrok ze naar Zwitserland. Onder de naam Isabelle de Charrière werd zij bekend als schrijfster van politieke pamfletten, toneelstukken en romans. Daarnaast heeft ze haar leven lang uitvoerig gecorrespondeerd. Ze overleed in 1805.

'... die kleine zwarte tekenstjes'

Vanaf haar vroegste jeugd heeft Belle van Zuylen zich ingezet voor de opvoeding van anderen. Misschien niet zo bijzonder voor de oudste dochter van een gezin met zes kinderen. Samen met haar zeven jaar jongere broer Vincent las ze romans en de *Levens* van Plutarchus. Toen Vincent bijna twintig was en vrijwel elke dag op jacht ging, schreef ze hem eens dat ze bang was dat hij zou vergeten 'waar die kleine zwarte tekenstjes, gedrukt op wit papier ook al weer voor gebruikt werden'.

In 1756, toen ze – gekweld door liefdesverdriet – bij een oom en tante in Den Haag logeerde, gaf ze lessen aan

haar nichtjes. In een reactie op een brief van Belle schreef haar vroegere gouvernante Jeanne-Louise Prevost haar: *'Mijn beste Belle, ik ben het helemaal met je eens. Het geeft veel voldoening te werken aan de opvoeding van jongelui die goed reageren op al de moeite die men voor hen doet'*.

Met Mademoiselle Prevost had Belle een bijzondere band. In 1746, toen Belle zes jaar oud was, arriveerde deze intelligente en belezen vrouw uit Zwitserland op slot Zuilen. Belle's grote belangstelling voor de Franse taal en literatuur heeft ze zeker aan haar gouvernante te danken. Toen deze na zeven jaar om gezondheidsredenen naar haar geboorteland terugkeerde, hield ze nog jarenlang contact met haar getalenteerde pupil, en zette haar voortdurend aan tot lezen en tot samenvatten van de lectuur en daagde haar uit er een mening over te formuleren. Volgens Mlle. Prevost was het uiteindelijke doel van lezen niet het vergaren van kennis, maar een gelegenheid om het hart en het verstand te ontwikkelen, zichzelf te leren kennen en ook anderen beter te begrijpen.

Ook na haar huwelijk met Charrière is Belle, die tot haar grote spijt nooit kinderen gekregen heeft, doorgegaan met het begeleiden van jongelui uit haar omgeving. In een brief aan haar

neef Willem-René noemt Belle zich zelfs 'a teaching devil'.

In brieven aan haar vriendinnen Henriette L'Hardy (1791-1795) en Isabelle de Gélieu (1795-1805) komt je precies dezelfde adviezen tegen die ze zelf van haar gouvernante gekregen had.

De drie belangrijkste pijlers van Belle's programma voor haar leerlingen waren: goede lectuur, studie van de taal (inclusief vreemde talen) en een voortdurend oefenen van het schrijven. Niet alleen door het traditionele vertalen, maar ook door het schrijven over zichzelf, bijvoorbeeld in brieven. Isabelle de Gélieu schrijft onder haar begeleiding zelfs de roman *Louise et Albert* (1803). In een brief aan Henriette L'Hardy zegt Belle:

'Schrijven! Blijven schrijven! Je leert jezelf het beste kennen als je bij jezelf je daden en je gedachten nagaat'.

Een precieze formulering is daarbij van groot belang:

'Wat eerst nog een beetje onduidelijk is, warrig en maar half begrepen, wordt ineens een stuk helderder. Je schrijft kladjes, je probeert het opnieuw, streepst het door en dan ... is het precies wat het moet zijn'.

De opvoeding in Belle's romans

Ook in Belle's fictionele werk is de opvoeding, destijds een populair thema, prominent aanwezig.

In *Lettres écrites de Lausanne* (1785) houdt de vertelster, een weduwe, haar vriendin via brieven op de hoogte van haar zorgen over de opvoeding en de toekomst van haar dochter Cécile. In *Trois femmes* (1796) richt een van de hoofdpersonen een school op en stelt een leerplan op voor zijn pachters. In *Asychie ou le prince d'Égypte* (1798) behandelt Belle, in het voetspoor van Fénelon's beroemde *Les aventures de Télémaque* (1699), de opvoeding van vorstenkinderen.

Dit vraagstuk, dat ook aan de orde komt in *De l'esprit et des rois* (1798), wordt door Belle gekoppeld aan de vraag of de adel nog een rol kan spelen in de maatschappij van na de Revolutie. Hierover correspondeerde ze uitgebreid met haar neef Willem-René. Welke plaats kan een jonge Nederlandse aristocraat innemen in de Bataafse Republiek van na 1795, waarin de opstand van de patriotten uit 1787 achteraf de opmaat bleek te zijn geweest voor ingrijpende politieke en sociale omwentelingen? Belle probeert haar neef ervan te overtuigen dat de enige kans voor de adel om zijn status als elite te behouden, gelegen is in een serieuze, goed doordachte opvoeding. Niet geboorte en privileges tellen, maar intelligentie, vaardigheden, plichtsbetrachting en verantwoordelijkheidsgevoel.

De positie van de vrouw

Vóór de woelige revolutiejaren was Belle's belangstelling voor opvoeding verbonden met de positie van de vrouw. In tegenstelling tot veel andere auteurs, heeft ze nooit een opvoedkundig traktaat geschreven zoals Betje Wolff in *Proeve over de opvoeding* (1779). Ook was ze weinig onder de indruk van de pedagogische geschriften van de destijds zeer bekende Madame de Genlis, een gouvernante in de Franse koninklijke familie. Dit blijkt uit *Lettres écrites de Lausanne* (1785), waarin ze duidelijk afstand neemt van Genlis en haar pedagogische dogma's. Belle's pragmatische geest kan zich er niet in vinden. Ze wil rekening houden met een werkelijkheid die zich vaak onttrekt aan de logica van zorgvuldig opgezette

opvoedingssystemen. Ze laat de moeder van Cécile zeggen:

'Stel je voor! Mijn dochter en ikzelf, we zijn geen roman zoals Adèle en haar moeder, we zijn geen les, geen voorbeeld om aan te halen'.

Belle verwijst hier naar Genlis' roman *Adèle en Theodoor of brieven over de opvoeding* (1782), een bestseller die door Betje Wolff in het Nederlands is vertaald (1782-1783).

Vanaf haar achtste tot haar zestiende krijgt ze ook nog privélessen Latijn, godsdienst en muziek. Maar Cécile speelt geen harp, kent Italiaans noch Engels en haar danslessen duren maar drie maanden.

Een bescheiden programma, waarin de vrijheid wat de lectuurkeuze betreft doet denken aan de vrijheid die de jonge Belle op dat gebied genoten heeft.

*Belle van Zuylen
in 1766.
Pasteltekening van
Maurice Quentin
de la Tour.*

Het ideologische verschil tussen Belle en Genlis komt duidelijk tot uiting in de opvoeding die haar romanfiguur Cécile van haar moeder gekregen heeft. Het meisje kan lezen en schrijven en een beetje rekenen; ze heeft ook iets van aardrijkskunde opgestoken, behalve dat ze zich bekwaamd heeft in typisch vrouwelijke vaardigheden als naaien, breien en kantklossen. Wat lezen betreft is er geen strak programma, geen boekenlijst, maar er wordt gewerkt met boeken waarmee het meisje zelf komt aanzetten.

Dat Cécile ook Latijn leerde, was niet vanzelfsprekend: deze taal was vooral bestemd voor jongens, en veel pedagogen vonden in het voetspoor van Fénelon dat Latijn voor vrouwen niet alleen overbodig was, maar zelfs gevaarlijk. Het zou kunnen leiden tot een 'femme savante' die, geboeid door de studie, haar plichten als echtgenote en moeder zou kunnen verwaarlozen.

De moeder van Cécile gaat niet op die discussie in. Ze zegt alleen dat zij dankzij dat dagelijkse uurtje Latijn van haar dochter zelf even kan uit-

Literatuur

Isabelle de Charrière/Belle de Zuylen, *Oeuvres complètes*, 10 delen, Amsterdam 1979-1984.

Kees van Strien, *Isabelle de Charrière (Belle de Zuylen), Early Writings. New Material from Dutch Archives*, Louvain 2005.

C.P. Courtney, *Isabelle de Charrière (Belle de Zuylen) A Biography*, Oxford 1993.

P.H. Dubois et S. Dubois, *Zonder vaandel. Belle van Zuylen (1740-1805) een biografie*, Amsterdam 1993.

Lettre de Zuylen et du Pontet, het jaarlijkse bulletin van het Genootschap Belle de Zuylen en de Zwitserse en Franse zusterorganisaties.

Websites

<http://www.etcl.nl/charriere> is geheel gewijd aan Belle van Zuylen.

Zie voor activiteiten rondom Belle in haar voorvaderlijk slot: www.slotzuylen.com

Een virtuele tentoonstelling over Belle van Zuylen is te bezoeken op de website Virtuele Vrouwenwerken: www.roquade.nl/womenwriters

Congres

Het Genootschap Belle van Zuylen en de Universiteit Utrecht organiseren op 7, 8 en 9 april een congres 'Belle van Zuylen/Isabelle de Charrière – Education et Creation'.

Op donderdag en vrijdag is er een lezingenprogramma in het Academieggebouw van de UU op het Damplein; de zaterdag wordt doorgebracht op Slot Zuylen bij Utrecht, 'Bij Belle thuis'.

Meer informatie en opgave www.let.uu.nl/bellevanzuylen

blazen: geen serieus argument dus, en duidelijk een afwijzen van alle dogmatisme.

Cécile kent geen woord Engels, maar als ze verliefd wordt op de jonge Lord Edward, wil ze die taal leren. Haar moeder vraagt aan de gouverneur van de jongeman om Céciles vertalingen na te kijken en haar hardop te laten lezen uit de Engelse kranten. Met dit pragmatisme van de moeder die de omstandigheden en de motivaties van haar dochter benut, zit Belle op één lijn met het gedachtegoed van Locke en Rousseau.

Cécile's moeder let ook goed op de emotionele ontwikkeling van haar dochter. Zodra ze iets merkt van gevoelens van verliefdheid, vertelt ze Cécile dat een vrouw zich niet kwetsbaar moet opstellen ten opzichte van mannen. De maatschappij kent een dubbele moraal die de sensualiteit van mannen wel accepteert, maar die van vrouwen niet. 'Als dat zo is, waarom dan vrouwen?', vraagt Cécile zich af. 'Om moeder te worden, je ziet toch hoe fijn het is moeder te zijn', antwoordt de vertelster, met een duidelijke verwijzing naar zichzelf. Aan het slot van de roman blijft het onduidelijk of de Engelsman Cécile ten huwelijk zal vragen. Het geschetste beeld van de positie van de vrouw is niet erg opwekkend, maar wel reëel. Het doel van Céciles moeder was haar dochter te leren zich zelfbewust en zelfstandig te gedragen en zich zo te wapenen tegen de gevaren en de teleurstellingen van het leven.

Ook in *Trois Femmes* (1796), is de opvoedingsproblematiek aanwezig. In het eerste deel valt de nadruk op de morele vorming van Emilie, een jonge Française die na de revolutie naar Westfalen gevlucht is en die zich moet zien te redden in omstandigheden waar ze niet op voorbereid is. Hier vraagt haar dienstmeisje haar wat ze heeft aan haar luxe-opvoeding met veel boekenwijsheid maar weinig praktisch inzicht. Heeft Emilie ook geleerd de wereld en de mensen om zich heen te begrijpen en haar eigen verstand te gebruiken?

Belle's reactie op Rousseau

Kritiek op het idee dat belezenheid per definitie leidt tot echte kennis en wijsheid, komt ook aan de orde in *Sainte-Anne* (1799). De heldin, Babet d'Estival, heeft nooit leren lezen, maar ze is spontaan en eerlijk en heeft een flinke dosis gezond verstand. Ze lijkt wat dat betreft als twee druppels water op Sophie, de belichaming van de gezonde onwetendheid uit Rousseau's *Emile*: 'Ik heb honderd keer liever een eenvoudig meisje met een gebrekkige opvoeding, dan een geleerd meisje dat voortdurend spiritueel uit de hoek komt'.

Zonder te weten dat ze analfabeet is, wordt de jonge edelman Sainte-Anne verliefd op Babet.

'Maar toen ik merkte dat ze niet kon lezen, was ik verbaasd het niet eerder geraden te hebben en ik ben blij dat ze het niet kan. Ik vind dat ze daardoor een beter inzicht heeft; ze kan goed nadenken en heeft een uitstekend geheugen. Juist omdat ze veel dingen niet weet, kan ze goed uit de voeten met de dingen die voor haar nuttig zijn.'

Het is duidelijk dat Belle van Zuylen het gezonde verstand en het vermogen tot goed oordelen hoger aanslaat dan oppervlakkige boekenkennis. Maar wat te denken van een heldin die niet lezen kan? Stemt de schrijfster via de woorden van Sainte-Anne volledig in met de ideeën van Rousseau, wiens invloed proefbaar is in *Lettres de mistress Henley* (1784)? Hier laat Belle de echtgenoot van de heldin zeggen:

'Ik wens dat mijn dochters eenvoudig opgevoed worden, dat ze bescheiden zijn, lief en verstandig, en dat ze toegelijke echtgenotes en zorgzame moeders zullen worden'.

Zowel in deze roman als in *Sainte-Anne* klinken er echter ook andere geluiden. Bijvoorbeeld in de commentaren van sommige meisjes die hun eigen standpunten, inclusief die over het lezen, goed kunnen verdedigen. Eigenlijk plaatst Belle twee redeneringen naast elkaar: in de eerste wordt de roeping van de vrouw als echtgenote en moeder benadrukt, de tweede stelt echter dat vrouwen

recht hebben op culturele en intellectuele vorming. Belle wil graag discussies aangaan via de personages in haar romans. Zo laat ze haar lezers zelf nadenken en zelf het eigen antwoord vinden.

Het is op deze niet-indoctrinerende manier dat Isabelle de Charrière in haar romans het eigentijdse vraagstuk van de opvoeding van vrouwen ter sprake brengt. In het bijzonder het door Rousseau voorgestelde ideaal. Stemt ze ermee in, zoals we zouden kunnen denken bij haar roman *Sainte-Anne*, of geeft ze daar alleen maar gestalte aan mannelijke wensdromen? Afhankelijkheid en onwetendheid van de vrouw stellen de macht van de man immers veilig. Misschien is deze afhankelijkheid volgens Belle de prijs die de vrouw moet betalen om het geluk te vinden. In *Lettres de mistriss Henley* kan de heldin zich niet aanpassen aan het vrouwelijke rolmodel à la Rousseau en ze kwijnt weg. In *Sainte-Anne* daarentegen vindt Babet d'Estival liefde en sociale erkenning door het huwelijk met haar edelman.

Zijn vrouwen dommer dan mannen?

Belle van Zuylen blijft zich zeer bewust van de beperkingen die de maatschappij aan vrouwen oplegt, maar ze is er ook van overtuigd dat mannelijke en vrouwelijke intelligentie niet wezenlijk van elkaar verschillen. Dit bespreekt ze onder meer met haar jonge vriendin, Henriette L'Hardy. Ze geeft toe dat mannen vaak beter redeneren dan vrouwen, maar het is niet omdat de vrouw intellectueel de mindere zou zijn, maar omdat ze de gelegenheid niet krijgt haar talenten door studie te ontwikkelen.

In *Trois femmes* (1796) laat ze Constance, een van de drie hoofdpersonen, een beschrijving geven van een utopisch project met een tweeling. De jongen zal worden opgevoed als meisje en het meisje als jongen. De afloop van het experiment wordt niet beschreven, maar net als in de brieven aan Henriette L'Hardy en Isabelle de Gélieu, is de kern van de zaak overduidelijk: de manier waarop een meisje haar verstand en haar

Belle van Zuylen in 1777. Zij woonde toen al een aantal jaren als Isabelle de Charrière in Zwitserland. Olieverfschilderij van Jens Juel.

intelligentie leert gebruiken, of beter gezegd niet leert gebruiken, is funest. Van een vrouw wordt verwacht dat ze net genoeg weet om een goede indruk te maken in de salons, meer hoeft niet. De oorzaak van de veronderstelde intellectuele inferioriteit van vrouwen ligt in hun gebrek aan opvoeding.

De realiteit

Zowel in haar brieven als in haar romans heeft Belle van Zuylen duidelijke ideeën over de opvoeding. Maar het pedagogisch enthousiasme uit haar brieven vormt een schril contrast met de ontgoochelende, sceptische ondertoon van haar romans. Hier worden bijna alle heldinnen pijnlijk geconfronteerd met hun beperkingen.

Belle neemt wel afstand van Rousseau's ideeën over de opvoeding van de vrouw, maar ze beseft terdege hoe moeilijk het is om geaccepteerd te worden als je als vrouw dat model niet volgt. De maatschappij be-

schouwt vrouwen nog niet als zelfstandige wezens. Vrouwen kunnen nog niet in alle vrijheid over hun lot beslissen. Toch kan een vrouw door studie een zekere mate van geestelijke onafhankelijkheid verwerven en mogelijk zelfs financiële onafhankelijkheid in een erkend beroep buiten de privésfeer, bijvoorbeeld als schrijfster.

Zijlichtje van de geschiedenis op de actualiteit

Deze maand was het precies vijf jaar geleden dat het programma Andere Tijden voor het eerst op tv te zien was. Na bijna tweehonderd uitzendingen lijkt de formule van het enige geschiedenis-tv-programma in ons land nog lang niet uitgeput. Enige aandacht van de ene dienaar van de muze Kleio voor de andere is daarom op zijn plaats.

Ik spreek met Ad van Liempt, hoofdredacteur, en Hans Goedkoop, presentator van Andere Tijden. Ze hebben nog wat tips voor geschiedenisdocenten.

Ad van Liempt is geen historicus, hij heeft een journalistieke achtergrond: dagbladpers, NOS-journaal, Studio Sport, NOS-Laat, Nova; hij deed en doet er ook nog van alles russendoor. Hij schreef *Kopgeld* en is nu bezig met een boek over vijftig jaar NOS-journaal. In zijn pakket zitten ook evenementen als de 4-mei-herdenking en de Indië-herdenking. Hans Goedkoop, UvA-historicus die in 1996 te Leiden promoveerde op een biografie van Herman Heijermans, was jarenlang literatuurcriticus voor *NRC-Handelsblad* en is nu bezig met een boek over Renate Rubinstein.

Hoe kwamen ze op het idee voor een geschiedenisprogramma op tv?
Van Liempt: 'De millenniumwisseling gaf destijds aanleiding tot belangstelling voor het verleden. Geschiedenis zat wel redelijk in het

pakket van de NOS (na 1995 van de NPS), maar het ontbrak aan continuïteit. Je ging een programma maken. Je vormde een redactie van gemotiveerde mensen die in korte tijd veel kennis vergaarden. Maar na de uitzending viel het team dan weer uiteen. Dat was zonde. Wij vonden: het zou schitterend zijn een clubje te vormen dat zich permanent met geschiedenis gaat bezighouden. Toen er een nieuwe programmaleider bij de NPS kwam, zei ik: net als elke Amerikaanse president moet jij in de eerste honderd dagen je eigen plannen ontwikkelen. Het geschiedenis-plan haalde de eindstreep. De NPS zei ja, maar had niet genoeg geld. De oplossing kwam toen we de VPRO vroegen mee te doen. Die samenwerking is gebleven en is altijd vlekkeloos verlopen. Ons motto is: actualiteit en authenticiteit. Authenticiteit bereik je door

de beelden én door de mensen die het hebben meegemaakt. Dat beperkt ons dus vrijwel tot de tweede helft van de twintigste eeuw.'

Dus: geen aflevering over Karel de Grote of Napoleon?

Van Liempt: 'Daar zult u erg lang op moeten wachten. Wij hebben bewegende beelden vanaf het begin van de twintigste eeuw. Daartoe beperken wij ons. De troonsbestijging van Wilhelmina in 1898 was een van de eerste uitzendingen. Op die keuze is wel kritiek geweest. Zoals er ook mensen waren die zeiden dat we alleen maar Nederlandse geschiedenis moesten doen. Daar was ik het ook niet mee eens. We hebben ook interessante buitenlandse thema's, al kosten die veel geld. Het budget bepaalt je grenzen, we kunnen niet voor tachtig procent buitenlandse onderwerpen doen.

*Hans Goedkoop (l.)
en Ad van Liempt.*

Maar rond de Amerikaanse verkiezingen kun je niet aankomen met de geschiedenis van de veenkoloniën.

We zitten nu met Andere Tijden op een gemiddelde van bijna 400.000 kijkers. Als je de zaterdagse herhalingen meetelt kom je wel aan een half miljoen, dit seizoen. Het is elk jaar meer geworden. Dat is prachtig! Het mooiste wat er is, een lijn die almaar stijgt. Bij de meeste programma's is het andersom.

Kijkersgedrag peilen is een ingewik-

'Rond de Amerikaanse verkiezingen kun je niet aankomen met de veenkoloniën.'

keld onderwerp. Door het zappedrag heb je kans dat er wel een miljoen kijkers zijn, maar dat ze slechts even langs komen. Dat wordt in hoge mate bepaald door wat er op andere netten wordt uitgezonden. Ik vind het bijzonder dat we de continue stijging vasthouden.'

Hans Goedkoop wijst op het belang van de website www.anderetijden.nl die vanaf het begin het programma heeft begeleid. Dat hadden toen nog lang niet alle programma's.

'Ontzettend prettig is dat die researchers die soms half Nederland overhoop halen, hun bevindingen toch kunnen vastleggen, ook wat we in de uitzending niet kwijt konden!'

De researcher krijgt naast het maken van een programma de opdracht een stuk te schrijven voor de website.

Een deel van die teksten verschijnt dan later in het jaarboek. Die stukken bevatten soms veel meer informatie dan er in de uitzending past. De website stelt de bezoeker in staat achtergrondinformatie over elk

uitgezonden thema te achterhalen. Ook leerlingen die zich in bepaalde onderwerpen verdiepen, zouden hiervan vruchtbaar gebruik kunnen maken. Ze hoeven maar een steekwoord in te typen, en als het goed werkt worden ze doorverwezen naar de tekst van een van de uitzendingen.

gen. Een willekeurige greep: bootvluchtelingen uit Vietnam; de Golfoorlog van 1991; het Philips-lab in kamp Vught; de kampcommandant van Westerbork; Kennedy en de media. Er zijn inmiddels ook vijf jaarboeken verschenen. En sinds februari schrijven Andere Tijden-redacteuren regelmatig in de *Volkskrant* over onderwerpen die aan bod komen in het programma.'

Bent u niet bang dat op een gegeven moment alle krenten wel uit de pap van de twintigste eeuw zijn gebaald? Goedkoop: 'Ik kan het me nauwelijks voorstellen. Er zijn natuurlijk beperkingen. Het meest voor de hand liggende archiefmateriaal heb je wel gebruikt, maar in een paar honderd uitzendingen kun je nooit klaar zijn met de hele geschiedenis in binnen- en buitenland. Dat bestaat niet. De actualiteit draagt steeds nieuwe onderwerpen aan.'

Geen geleerde praat wel actualiteit

Van Liempt: 'Wij proberen de historicus die iets heeft onderzocht buiten de uitzending te houden.'

Slechts een doodenkele keer konden we daar niet buiten, bijvoorbeeld toen Cees Fasseur kwam vertellen over prins Hendrik.

Het raakt de kern van onze werkwijze. Bij de uitzending over voetbalclub AZ kwam Gerrit Valk, die op dat onderwerp promoveerde, uitdrukkelijk niet in beeld. Een ander voorbeeld: Lou de Palingboer. In die uitzending komt de vrouw van Lou voor, Mien. Die is nog steeds in Lou. Door Wim Zaal is er een boekje geschreven over die sekte. Maar Zaal was ook bij een aantal sessies aanwezig in Frascati, als journalist. In die hoedanigheid, ooggetuige, hebben we hem toch maar geïnterviewd.'

Is de actualiteit niet TE vaak richtsnoer bij jullie onderwerpeuze?

Goedkoop: 'Wij vinden het zelf altijd toch wel de spannendste uitzendingen, waarin je vertrekt vanuit de actualiteit, en daar na een half uur weer bij uitkomt. Ik vind dat we een mooie verhouding hebben tot de actualiteit. Je gaat daar wel op in, maar zonder in het schreeuwkoor mee te gaan. Geschiedenis leidt ertoe dat je afstand neemt, en rust inbouwt. Een zinnige bijdrage aan het debat.'

Van Liempt: 'We maken per seizoen 38 uitzendingen. Ik schat dat er daarvan zeven of acht niet met de actualiteit te maken hebben. Vaak verschuiven die dan weer terwille van actuele uitzendingen. De formule is actualiteit. Dat doen we nooit genoeg. Bij de actualiteit het zijluchtje van de geschiedenis brengen!'

Goedkoop: 'Een keer of tien hebben we daarmee het acht-uur journaal gehaald. Bijvoorbeeld als we weer nieuw filmmateriaal vonden.'

Van Liempt: 'De eerste keer dat ons dat lukte was toen we aandacht besteedden aan het bezoek van de Beatles aan Amsterdam in 1964. Dat was omdat het boek *Beatles Anthology* uitkwam.

De filmresearch stuitte toen op zogenaamd b-materiaal: filmfragmenten die in de mand beland waren na het monteren van journaal-

beelden. Bij de Beatles wordt b-materiaal natuurlijk triple-a! Later is dat materiaal de hele wereld overgegaan: "Nooit eerder uitgezonden materiaal van de Beatles ontdekt!" Fascinerend! Historische sensatie! En dat hebben we hier geregeld.'

Goedkoop: 'Maar soms is iets nog interessanter omdat het politiek getint is. Spectaculair was de uitzending die we hebben gemaakt over vader Zorreguieta. In de verlovingstijd van Willem Alexander en Maxima was er niets actuelers in Nederland dan het Argentijnse verleden. Misschien is dat wel iets van de laatste jaren, dat geschiedenis die heftigheid heeft gekregen.'

Zegmannen en archieven

Soms overvalt de actualiteit de programmamakers vrij letterlijk. Zoals op de avond van 11 september 2001, toen Andere Tijden natuurlijk niet doorging; de televisie stond de hele avond op alle netten in het teken van de aanslagen. Wat toen te verzinnen voor de dinsdag daarop? Het werd 'München 1972'. De gijzelingsactie van de Israëlische atletiek-

'Ik wil graag de geschiedenisleraar in huis halen die ikzelf nooit had!'

ploeg bij de Olympische Spelen door de Palestijnse terreurgroep Zwarte September. Aanslagen die ook plaatsvonden onder de ogen van heel de wereld. De wereld hield toen ook de adem in.

Op drie of vier plekken in Europa waren de programmamakers snel in de weer, met twee centrale vragen: waarom hebben de inlichtingendiensten het niet kunnen voorkomen, en: wat gaat er met de daders en handlangers gebeuren?

In München interviewden ze het hoofd van de inlichtingendienst die in 1972 gewaarschuwd had voor terroristische aanslagen in het Olympisch dorp, maar niet de gevraagde extra maatregelen had gekregen.

Uit een interview met de Israëlische dienst bleek vervolgens hoe ze in Israël knalhard afrekenen met terroristen, zonder vorm van proces.

Stuiten jullie nooit op gesloten archieven?

Van Liempt: 'Het Koninklijk Huisarchief is moeilijk, verder zijn er de archiefwetten betreffende openbaar bestuur. Het ministerie van Buitenlandse Zaken is erg traag met overdragen van archiefstukken naar het Nationaal Archief. En er zijn achterstanden in het archiveren. We hebben een kwestie rond Hugo Brandt Corstius en de P.C. Hooft-prijs-weigering uit 1985. Wij wilden per se de notulen van de minister-raad inzien, omdat daar toen de meningen nogal uiteenliepen. Die kregen we uiteindelijk, althans een besluitenlijstje, maar helaas niet de discussie die eraan voorafging. Het leuke is wel: wanneer ik tien jaar geleden in een archief kwam werd ik aangekeken van: wat kom je hier doen? Als nu Andere Tijden komt, krijgen we voorrang bij de archivariissen. Voor een archief is het ook leuk om op tv te komen. Ze helpen je, ze zoeken voor je, ze leggen dossiers klaar. Heel professioneel. Je ontmoet enthousiasme voor het programma.'

Goedkoop: 'Er is sowieso veel gebeurd in het wereldje van de geschiedenis. Die geslotenheid die je vijftien jaar geleden nog tegenkwam is verdwenen. Het Nationaal Archief heeft de sleutelpositie en dat weet de zaakjes goed te verkopen. Daar profiteren wij van, we zijn bondgenoten. We hebben niets aan ruzie met een archief.'

Geschiedenisonderwijs

Ik ben er ook benieuwd naar of de redactie van Andere Tijden rekening houdt met, of sowieso op de hoogte is van de situatie van het geschiedenisonderwijs in Nederland. Als ik daarnaar informeer, blijft het even stil. Het blijkt dat de makers de doelgroep van geschiedenisdocenten en hun pupillen niet scherp op het netvlies hebben staan. Ze maken immers een programma voor een heel ongedefinieerd publiek.

Van Liempt: 'Op vergaderingen komt nooit de overweging op: hoe maken we ons programma geschikt voor het onderwijs. Tegelijkertijd

weten we dat er in het onderwijs belangstelling is voor *Andere Tijden*, al was het alleen maar door de overzichtelijke vorm: 28 minuten, plus toelichting en beantwoording van enkele vragen, dat past precies in een lesuur. Op de geschiedenisdidactiekdagen in Vught in 2004 bleek veel belangstelling van de zaal. Maar daar zat dan wel de Gideonsbende van het geschiedenisonderwijs. Velen zeiden: er zit geregeld wat bruikbaar bij voor in mijn lessen.

Wij zeggen: het programma moet voor iedere geïnteresseerde leek begrijpelijk zijn, ook mensen zonder vooropleiding. Dus geen ingewikkelde begrippen of buitenlandse taal onvertaald laten. Per definitie is ons program dus ook volgbaar voor scholieren van pakweg veertien-plus.

Wezenlijk aan de formule is dat het programma door een lijfelijk persoon gepresenteerd wordt. Bijna alle tv-documentaires hebben een probleem met het begin. Dat moet wel ongehoorlijk mooi zijn om meteen midden in het verhaal te zitten. Ze geven spetterende beelden, maar vaak snap je niet gelijk waar het over gaat. Of ze beginnen saai en dan zap je door. Onze formule lost dat op. Onze presentator Hans Goedkoop is inmiddels bekend en heeft een eigen vaardigheid daarin ontwikkeld.

Liever geen didactisch toontje

Wat doet Hans Goedkoop dan precies?

'Ik bekijk de montage, liefst in een nog niet voltooide versie. Daar kan ik me nog mee bemoeien. Dan schrijf ik mijn tekst, die weer gelezen wordt door het team.

De kunst is om de dingen op een impliciete manier te vertellen. Ik probeer er altijd een soort

verhaaltje van te maken. Ik ben nooit geschiedenisdocent geweest. Ik heb wel eens wat schooltoneel gedaan of lezingen gegeven. Ik had al een paar keer incidenteel voor tv-programma's gewerkt, dus ik had een beetje een idee wat het is om teksten te schrijven. Het moet altijd korter dan je denkt.'

Carla Boos (red.), *Andere Tijden V. Nieuw licht op oude kwesties* (uitg. L.J.Veen, Amsterdam/Antwerpen 2004), 271 blz., prijs € 17,50.

Dit vijfde boek uit de reeks bevat 24 losse artikelen over de meest uiteenlopende onderwerpen.

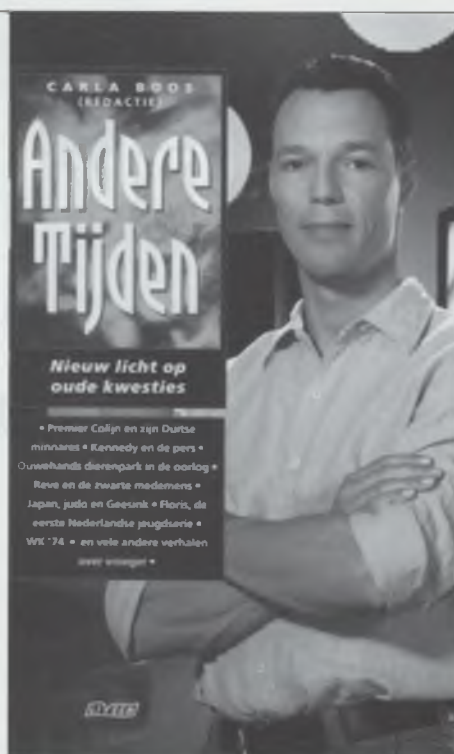
Een greep: de geschiedenis van de Bilderberg-conferenties; de minnares van Colijn; de expeditie naar het Sterrengebergte in Nieuw-Guinea; het succes van de tv-jeugdserie *Floris*; de verjaging van de sjah van Perzië; de oranjegekte van 1974; de geboorte van Willem-Alexander; Zwarte Maandag en Nederland; Kennedy en de media; Vietnamese bootvluchtelingen; bleekneusjes die in 1945 in het buitenland gingen aansterken.

Van Liempert: 'Bij de selectie van de presentator wilde ik graag "de geschiedenisleraar die ikzelf nooit had" in huis halen. Mijn leven lang had ik namelijk alleen maar buitengewoon saaie geschiedenisdocenten. De parallelklas daarentegen had altijd de boeiende leraren. Ik was jaloers. We wilden iemand die echt kan vertellen, zoals je op school in een verhaal werd getrokken door een goede leraar.

Hans is echt voor de leeuwen gegooit. De eerste weken was het

'Begin met echte mensen, niet met aantallen in statistieken. Mensen die bang zijn om dood te gaan. Dat is pas concreet!'

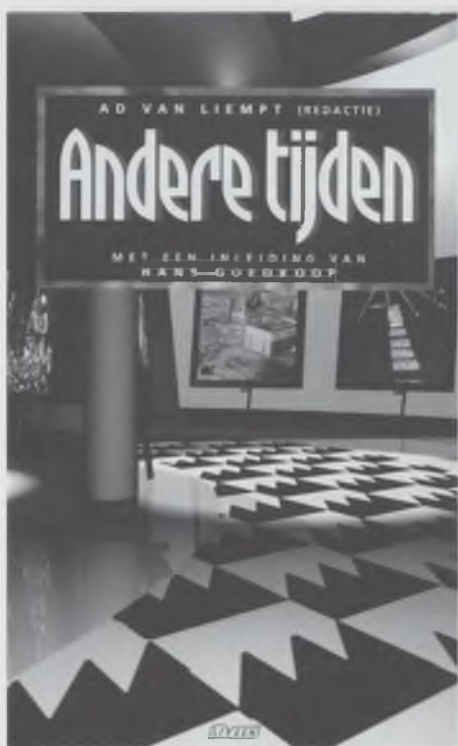
een hele klus. Het digitale decor beweegt, en Hans loopt over een lopende band. Het is een lege studio met een blauw scherm erachter. Elk jaar komt er een nieuwe gang of kamer bij in het huis van de geschiedenis waarin Hans virtueel loopt. Inmiddels hebben alle nieuwsprogramma's zo'n scherm.

Het eerste seizoen hebben we het erover gehad of we debatten uit de wereld der historici in ons programma moesten weergeven. Daar hebben we mee gekapt. We hebben de formule versmald en aangescherpt. Dus: zoek een gebeurtenis die op zichzelf overzichtelijk is. Geen trends, geen langlopende conflicten zoals 'de' Eerste Wereldoorlog. Maar een *pars pro toto*. Zoals dat hekwerk dat werd opgericht tussen Nederland en België in 1914-1918. Dat zegt iets over de neutrale positie van Nederland. Maar ook over bruutheid van de Duitsers, over de slachtoffers die nog niet eens het fenomeen elektriciteit kenden en tegen die draad aanliepen en verkoolden. Op die manier kun je die oorlog ook benaderen.'

Pars pro toto

Goedkoop: 'Dat willen we van harte aanbevelen aan geschiedenisdocenten! Het *pars pro toto* werkt altijd. Je begint met iets concreets. Je hebt het over echte mensen, niet over aantallen en statistieken. Mensen die bang zijn om dood te gaan, dat is pas concreet!'

Van Liempt: 'Als je het kleine verhaal zó kiest dat het werking heeft voor een bredere situatie. Het verhaal over landskampioen AZ in 1981 zegt veel over het Nederland van toen. De verstrengeling van sport en zakenleven. Het goochelen van de Nederlandse koopman. Dat is de impliciete boodschap. Dat is hetzelfde principe als van goed onderwijs: eerst de aandacht trekken met een veelbetekenend detail. Dan kweek je veel meer begrip dan met het algemene verhaal.'

Goedkoop: 'Je maakt de thema's niet al te expliciet, je gaat het niet helemaal uitleggen, de kijker brengt zelf wel verbanden aan. Ik probeer die verbanden te suggereren maar ik werk ze niet helemaal uit. Het is functioneel wanneer je een aantal dingen openlaat. Ook de moraal. Die schrijven we niet expliciet voor, maar we geven de kijker denkstof, waarmee hij na de uitzending nog even bezig is. Laten zien hoe moeilijk het is er iets van te vinden, dat er twee partijen zijn die allebei hun eigen gelijk hebben.'

Ten slotte: haalt Andere Tijden ook nog een tweede Lustrum?

Van Liempt: 'Het hele bestel is aan het schuiven. Maar ik ben ervan overtuigd dat een wekelijkse geschiedenisprogramma, ongeveer op deze wijze gemaakt, er over vijf jaar nog is. Het kan wel anders heten, en een andere opzet hebben. Ik denk dat het grootste deel van de makers er dan nog bij is. Want het is een honkvaste club. Het is voor historici erg leuk eraan te werken. Je krijgt ze de deur niet uit. Ik denk dat het huwelijk tussen televisie en geschiedenis nu afdoende bewezen is. Het wordt hoog gewaardeerd. Cijfers rond de 8, terwijl 6.7 het gemiddelde is.'

De afgelopen jaren hebben we onze definitie van geschiedenis aanzienlijk opgerekt. De leukste onderwerpen vinden we op gebieden die vroeger nooit als geschiedenis werden aangemerkt. Wij stammen uit de tijd dat geschiedenis het verhaal was van koning-keizer-admiraal. Maar we maken nu geschiedenis over hoe de film *Spetters* tot stand kwam en hoe die in de samenleving viel. Of over hoe in twintig jaar tijd honderdduizenden middenstanders hun deuren moesten sluiten. Of hoe de leefkuil

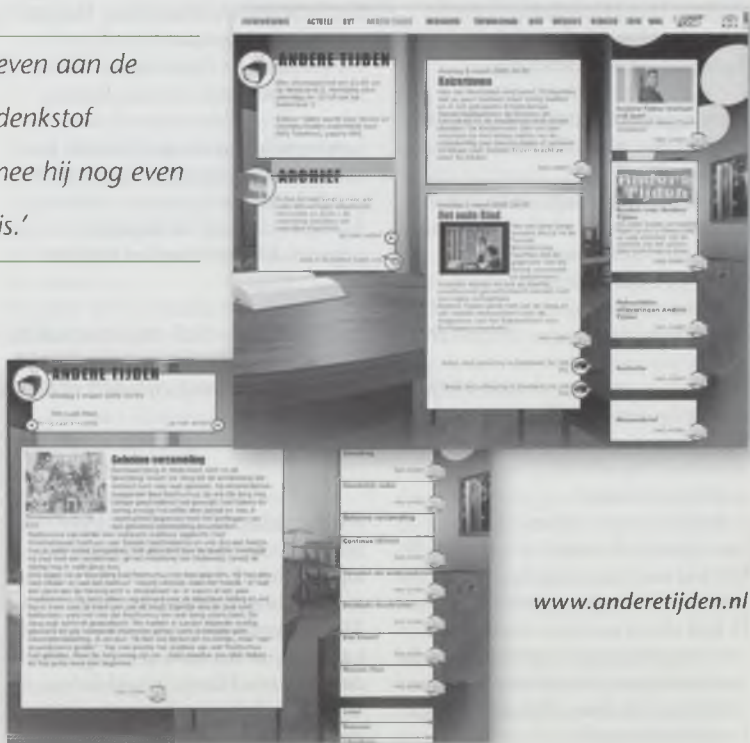
in de jaren zeventig opkwam en weer verdween.

Voor een deel is het mentaliteitsgeschiedenis. Voor een deel ook cultuurgeschiedenis in de allerbreedste zin. Daarom is het aantal onderwerpen ook onbegrensd. Al die facetten van het leven naast elkaar zetten, dan ben je nooit klaar. Dat blijkt wel als we brainstormen. Het aantal mogelijke onderwerpen is een veelvoud van wat we uiteindelijk kunnen kiezen. Uitgeput raken we nooit.'

Goedkoop: 'Niets is zo leuk als kijken naar een getuige van een verhaal. Breng je een deskundige in beeld, dan is het effect al gauw dat je denkt: in papieren vorm heb ik het sneller begrepen. De meerwaarde van televisie zit in het archiefmateriaal en het kijken naar een getuige, zoveel jaar later.'

Maar we laten nooit dingen naspele, de laatste mode in alle historische documentaires. Dat sluit niet aan bij onze werkwijze. Het hoofd van de presentator is bekend, en het materiaal is authentiek. Het versmalt je mogelijkheden, maar het is wel duidelijk.'

'We geven aan de kijker denkstof waarmee hij nog even bezig is.'

www.anderetijden.nl

CEDRIC REGTOP EN
INEKE VELDHUIS-MEESTER

Loods je leerling door politieke cartoons'

Een analysemethode als handvat voor de zelfstandig werkende leerling

Politieke cartoons zijn voor docenten geweldig toetsmateriaal. Daarin schuilt enig gevaar, zoals Joseph O'Neill in 'Teaching History' opmerkte:

'(...) many teachers continue to underestimate the difficulties of the cartoon, assuming that it is a sop to the illiterate and easy meat for the able'.¹

Uit eigen lespraktijk, geluiden van collega's en uit literatuur blijkt dat spotprentanalyse leerlingen zwaar valt. Waardoor is dit voor leerlingen nu zo moeilijk en hoe kun je de problemen wegnemen? In dit artikel wordt een methode beschreven, waarmee leerlingen spotprenten op gestructureerde wijze leren analyseren. Ze kunnen zichzelf met dit model stapsgewijs aan de hand van vele hulpvragen door de spotprent loodsen.

De spotprentwijzer is gemaakt voor leerlingen in de bovenbouw.

Voor de onderbouw staat hij op de website.

Cedric Regtop is docent geschiedenis aan de Openbare Scholengemeenschap Sevenwolden in Heerenveen. Ineke Veldhuis-Meester is vakdidacticus aan het UOCC, Universitair Onderwijscentrum Groningen (voorheen UCLO), van de Rijksuniversiteit Groningen.

Twee basisvoorwaarden voor succes

Voordat een leerling bij spotprentanalyse enig succes mag verwachten, moet hij beschikken over de bij een cartoon behorende historische kennis ('de stof van de toets is geleerd'). Daarnaast moet de docent ervoor zorgen dat de leerling de benodigde kennis opdoet van voor het onderwerp relevante symbolen en uiterlijke kenmerken van personen (gezichten!). Met andere woorden: een docent moet zijn leerling in staat stellen een cartoon te analyseren. Wanneer de leraar dit niet doet, en dat gevaar ligt op de loer – 'Wie weet nu niet wat hamer en sikkel symboliseren of hoe Stalin eruit ziet?' – hebben veel leerlingen bij voorbaat weinig kans van slagen.

Welke problemen komen leerlingen tegen?

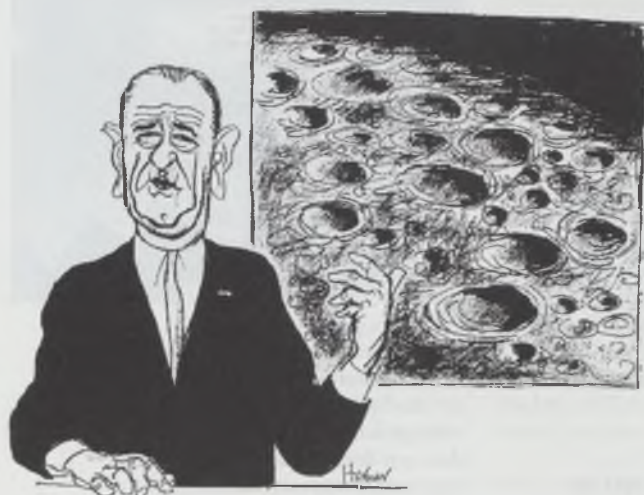
De gedachte dat een spotprent wel moeilijk moet zijn, staat vaak een nuchtere analyse van een cartoon in de weg. Leerlingen zijn meesters in het 'overanalyseren' en 'overinterpreteren' van cartoons en zien een diepgang waarvan de cartoonist zelf niet had durven dromen. De docent zal duidelijk moeten maken dat een spotprent niet per definitie moeilijk is. Uiteindelijk is zo'n tekening vaak weinig meer dan een mening, het commentaar van een cartoonist, veelal afkomstig uit een krant en daarmee gericht op een breed publiek. De lezers moeten direct worden aangesproken (daar-

Een makkelijke cartoon om te beginnen.

(David Meyers, 2 februari 1968, Evening News.)

A Glimpse into the Future

Arthur Horner, 22 april 1966, New Statesman

'Gentlemen: This is the area where today's successful landing was made. From here, our men will proceed according to plan until, with God's help, they have liberated the whole of Vietnam'...

Hoewel geen actuele prent, zeker een cartoon die leerlingen begrijpen. Johnson kan de vredesduiven niet zien door de bommen op zijn ogen. (David Meyers, 5 oktober 1967, Evening News.)

om het gebruik van stereotypen) en meteen begrijpen wat de tekenaar bedoelt. Dat betekent dat zo'n prent ook voor een leerling niet al te moeilijk kan zijn, mits hij de stof kent en daarmee tot een toeschouwer uit de tijd van de cartoon kan worden.² U kunt dat leerlingen duidelijk maken door ze eerst eens te laten kijken naar een *actuele spotprent*. De kans is groot dat ze die (vaak snel) begrijpen.

Voor veel leerlingen gaat het analyseren al bij de basis mis doordat ze niet nauwkeurig naar een spotprent kijken. Ze zien essentiële informatie als symbolen, datering en onderschrift over het hoofd. Daar komt bij dat leerlingen vaak weinig gestructureerd te werk gaan. Ze analyseren en interpreteren de spotprent als geheel, missen daardoor details (voor zover je daar bij een spotprent van kunt spreken) en komen zo tot verkeerde conclusies.

Sommige leerlingen zijn uitstekend in staat een cartoon uitvoerig in kaart te brengen, maar falen vervolgens in het koppelen van de informatie op de prent aan de historische informatie die ze kennen uit de leerstof. Natuurlijk kunnen ze onvoldoende hebben geleerd, maar als dat niet het geval is, kan de docent dit alleen verhelpen door deze denktrap vaak en systematisch te laten oefenen.

Tot slot gaan leerlingen in hun beschouwing van een spotprent er vaak aan voorbij dat een cartoon altijd ironie, humor of kritiek bevat op een (toentertijd) actueel thema. Een politieke spotprent is veel meer dan een 'overdreven voorstelling van zaken met de bedoeling iets of iemand belachelijk te maken', merkt Koos van Wiering op in zijn biografie van karikaturist Albert Hahn. 'Het wezenlijke van hun werk is, dat ze (cartoontekenaars) proberen te ontmaskeren'.³

Ook hier komt het er dus op neer dat een docent moet uitleggen wat een spotprent is. In een analysemethode moet ruimte zijn om de leerlingen op deze kanten van de cartoon te wijzen.

De analysemethode

Deze analysemethode is geen stappenplan dat leerlingen te allen tijde na moeten volgen. Daarvoor is hij te breed van opzet (en bij een toets zal tijdnoed een puntgewijze afhandeling zeker verhinderen). De bedoeling is om door (veel) oefening een denkpatroon in te slijpen. Wanneer een leerling de methode vaak heeft gebruikt, weet hij al van tevoren welke stappen hij zal moeten zetten (zien, analyseren, interpreteren en beoordelen), dat hij op details moet letten en zichzelf hulpvragen kan stellen bij een cartoonanalyse. Zo vergroot de leerling zijn kans op succes bij een toets.

De methode begint (*stap 1: figuren en voorwerpen*) met het vaststellen van de *datering*. Wanneer bij een cartoon de datering is gegeven, helpt dat bij de volgende stappen. Vervolgens worden bij de substappen *figuren (1.2)* en *voorwerpen (1.3)* de fasen kijken/observeren en betekenis geven doorlopen.⁴ In eerste instantie beschrijft de leerling het uiterlijk van de figuren en voorwerpen en pas daarna geeft hij deze een identiteit. In substap 1.4 bekijkt de leerling wat de figuren doen. Na deze eerste stap heeft de leerling de cartoon grotendeels in kaart gebracht en de beeldelementen geïdentificeerd.

In *stap 2: het thema* stellen de leerlingen op basis van de bij stap 1 vergaarde informatie de historische gebeurtenis vast waarop de cartoon betrekking heeft.

In *stap 3* onderzoeken ze de boodschap en mening van de tekenaar. In het stappenplan wordt de leerlingen hierbij een groot aantal hulpvragen aangeboden, waarvan de laatste drie ('al bekende achtergrondinformatie') meer voor gevorderden (de bovenbouwklassen) zijn en ingaan op de standplaatsgebondenheid van de cartoonist.

Stap 4 laat de leerling, die de cartoon nu volledig doorgrond heeft, een *vergelijking* maken tussen wat afgebeeld is en wat hij over het betreffende historische thema weet. Het is één ding

dat de leerling het afgebeelde historische thema herkent, maar een ander dat hij bedenkt hoe de cartoon zich verhoudt tot de historische werkelijkheid zoals hij die van de docent en/of zijn leerboek heeft meegekregen. Een politieke cartoon is namelijk altijd een mening en die mening hoeft zeker niet overeen te komen met of gebaseerd te zijn op de tegenwoordig gangbare opvatting over het betreffende historische thema. Wanneer deze stap ontbreekt, ontken je de essentie en aard van een spotprent.

"When can I have the first lesson...?"

Humoristische cartoon naar aanleiding van een Frans nieuwsbericht (in prent rechtsboven). (Stanley Franklin in de *Daily Mirror* van 3 januari 1966.)

Vanzelfsprekend is het afhankelijk van het niveau van de leerling en de aard en moeilijkheidsgraad van de cartoon hoe en of alle verschillende (sub)stappen doorlopen worden. Belangrijk is in ieder geval dat leerlingen onafhankelijk van hun niveau leren alle stappen in volgorde af te werken, zodat ze zich een denkpatroon aanleren.

Inzet van het model in de klas

In de les kan op de volgende manier met deze analysemethode geoefend worden. Twee of drie leerlingen presenteren als groepje aan het begin van elke les de analyse van een politieke cartoon die aansluit bij de inhoud van de les daarvoor. Dat kost de docent ongeveer 5 à 10 minuten van zijn les. Daarbij houdt de presentatiegroep zich strikt aan de volgorde en de

onderdelen van het analyseschema. Dit is erg belangrijk.

Vooral de goede leerlingen zullen enkele stappen erg voor de hand liggend vinden, maar de presentatie is ook bedoeld voor de leerlingen in de klas die dat niveau niet hebben.

Deze toepassing heeft de volgende voordelen. Allereerst oefent elke leerling de cartoonanalyse zelf (en presenteert die). Ten tweede oefent de klas per presentatie één keer de analyse en is daarbij in staat het geheel

te volgen. De klas beschikt immers over de historische kennis bij de cartoon (behandeld in de voorgaande les). Tot slot biedt het de docent een aardige instap voor de les, waarbij de in de vorige les behandelde stof even kort herhaald wordt.

Noten

- 1 Joseph O'Neill, 'Teaching pupils to analyse cartoons' in: *Teaching History* (mei 1998) 20.
- 2 Vanzelfsprekend gaan wij er hierbij vanuit dat de docent bij de leerstof passende cartoons naar niveau aanbiedt.
- 3 Koos van Wieringh, *Albert Hahn. Tekenen om te ontmaskeren* (Amsterdam 1969) 12.
- 4 Voor de verschillende aspecten van beeldanalyse in het algemeen, zie: Arie Wilschut, 'Beeldmateriaal als bron' in: *Kleio* 4 (1995) 31-36.

MAY 24. 1964

Rechts: Abu Abraham,
24 mei 1964,
The London Observer

De spotprentwijzer is te downloaden van de VGN-site. Er is ook een eenvoudiger versie voor de onderbouw.

De spotprentwijzer uitgeprobeerd

De antwoorden op de vragen

Stap 1: figuren en voorwerpen

1. 1964 (24 mei)
2. Geest met naam Dien Bien Phu (eventueel ook: met Franse militaire pet en typisch snorretje) staat voor de Franse nederlaag in Vietnam in 1954 (daar is les over gegeven).
3. Grafstenen – dat zullen wel graven van Fransen zijn (Dien Bien Phu).
4. Amerikaanse soldaat, die niets wil weten van Dien Bien Phu. (Eventueel ook: het onderschrift is ironisch)

Stap 2: thema

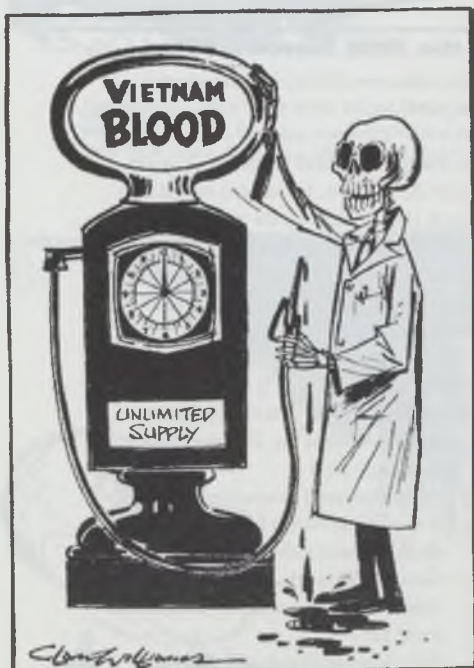
Redenering: er moet een historische situatie zijn geweest in 1964 waarbij de Amerikanen betrokken waren en niet wilden weten/leren van het drama van de Fransen in 1954 en het had te maken met Vietnam: toenemende Amerikaanse inmenging in de strijd in Vietnam.

Stap 3: mening/boodschap van de tekenaar

Johnson/Amerika is negatief afgebeeld (gezicht) en is niet geïnteresseerd in de Franse ervaringen in het verleden. De tekenaar lijkt te voorstellen dat de vs, net als de Fransen, ten onder zullen gaan en verwijt de Amerikanen hun gebrek aan belangstelling voor de Franse ervaringen en hun onwil daar lessen uit te trekken. Op internet is het blad en de tekenaar op te zoeken (links georiënteerde cartoonist en tegenstander van de Amerikaanse inmenging in Vietnam).

Stap 4: vergelijking

Achteraf gezien heeft de tekenaar gelijk gekregen. De Amerikanen verloren in Vietnam net als de Fransen voor hen. Of deze cartoon toen, in 1964, de mening van velen weergaf en erg helder was (zoals wij dat nu achteraf vinden), is twijfelachtig.

NO REDUCTION!
Cartoon van Glan Williams, 5 maart 1967,
Sunday Citizen om zelf te proberen.

Spotprentwijzer

Stap 1: figuren en voorwerpen

- 1 **Staat er een jaartal (zelfs datum) op de cartoon?**
Je kunt er meestal vanuit gaan dat een cartoon gemaakt is in de tijd dat het afgebeelde zich afspeelde. Een datering (jaartal) kan je daarom helpen bij het zoeken naar de historische gebeurtenis waarmee de tekening te maken heeft.
- 2 **Welke figuren zie je? Wat of wie stellen ze voor?**
Beschrijf eerst het uiterlijk! Figuren op een cartoon zijn niet altijd wat ze lijken. Een persoon kan daadwerkelijk hebben bestaan (zoals Hitler, Stalin of Kennedy), maar kan ook een symbool zijn dat betrekking heeft op een land of groep mensen (zoals de Amerikaanse Uncle Sam of de Franse Marianne). Let bij deze stap ook op tekst of symbolen op hun lichamen! Staan er namen in onderschrijf of titel? Helpt de datering je misschien? Ditzelfde geldt voor afgebeelde dieren (zoals de Chinese draak).
- 3 **Welke voorwerpen zie je? Wat stellen ze voor?**
Beschrijf eerst het uiterlijk! Let op symbolen en tekst op de afgebeelde voorwerpen en de symbolische betekenis van bepaalde voorwerpen (zoals donkere lucht = dreiging, treurwilg = droefheid, kruis = dood, schedel = dood). Maak bij dit punt onderscheid tussen voorwerpen die bijzaak zijn en voorwerpen die je iets duidelijk proberen te maken. Staan er namen in onderschrijf/titel? Helpt de datering je misschien?
- 4 **Wat doen de figuren? Wie of wat is het slachtoffer?**
De op een cartoon afgebeelde figuren doen altijd wel iets (en als ze niets doen, is dat opvallend) en vaak doen ze elkaar of iets wat aan. Kijk bij dit punt ook of de figuren iets (tegen elkaar?) zeggen in de afbeelding of in onderschrijf/titel. Let op: een onderschrijf of titel zegt veel over een cartoon. De tekst kan neutraal zijn of de bedoeling hebben een (kritische/grappige) boodschap over te brengen. Let op ironie!

Stap 2: thema

Op welke gebeurtenis heeft de cartoon betrekking?
Vraag jezelf af welke historische situatie plaats heeft gehad waarbij de door jouw geïdentificeerde figuren en voorwerpen een rol speelden. Gebruik de eventuele datering! Bedenk daarbij dat een cartoon niets anders is dan een (kritisch/humoristisch/ironisch) stripverhaal van een historische gebeurtenis (die jij kent!).

Stap 3: mening – boodschap van de tekenaar

Vraag je af wat de mening van de tekenaar over het door hem afgebeelde thema is.

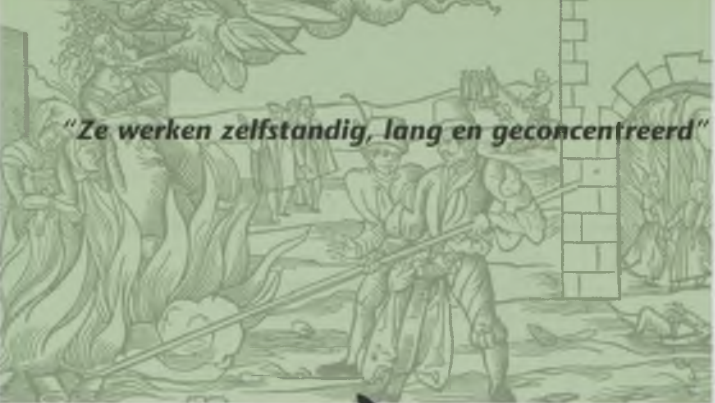
Denk daarbij aan de volgende zaken:

- Zijn figuren negatief of niet negatief afgebeeld? Mooi voorgesteld, overdreven of kritisch? Een cartoonist legt altijd kritiek, ironie of humor in zijn tekening. Vaak wordt minstens één van de hoofdfiguren belachelijk gemaakt. Wanneer een figuur negatief is afgebeeld, dan zal de tekenaar negatief over hem denken. Zijn alle figuren negatief afgebeeld, dan vindt de cartoonist waarschijnlijk de afgebeelde gebeurtenis als geheel bespottelijk. Er wordt altijd wel iets bespot!
- Zijn de voorwerpen negatief of niet negatief afgebeeld? Mooi voorgesteld, overdreven of kritisch? Denk aan dezelfde punten als die bij figuren.
- Is het onderschrijf en/of titel ironisch, grappig, kritisch, complimenteers of beschrijvend?
- Gebruik al bekende achtergrondinformatie:
 - Weet je iets (nationaliteit/politieke voorkeur) van het blad waarin de cartoon gepubliceerd is? Stel je voor: politieke cartoon over Hitler uit 1942 en je weet dat deze was geplaatst in een Engelse krant: het is dan aannemelijk dat de prent tegen Hitler is, omdat Engeland in oorlog met Duitsland was.
 - Staat de naam van de tekenaar aangegeven? Zie uitleg vorig punt.
 - Weet je iets van de nationaliteit of politieke voorkeur van de tekenaar? Zie uitleg vorig punt.

Stap 4: vergelijking – de cartoon als bron

Klopt de boodschap van de cartoon met wat jij over dit thema weet?

Je weet welke historische gebeurtenis het onderwerp van de cartoon is. Vergelijk nu of dat wat afgebeeld is, overeenkomt met dat wat jij er van weet. De tekenaar geeft ongetwijfeld zijn mening weer, maar in hoeverre houdt hij zich aan de feiten? Met andere woorden: hoe gekleurd of zelfs propagandistisch is de spotprent eigenlijk?

"Ze werken zelfstandig, lang en geconcentreerd"

JEROEN JANSSEN

V CRI samenwerken via computers

'Eén voor één komen de leerlingen het computerlokaal binnen. Ze gaan achter een computer zitten, starten het programma en loggen in. Vervolgens wordt via het programma, online, contact gezocht met groepsleden. Wanneer de leerlingen na enkele minuten allemaal aanwezig zijn, wordt er overal driftig getikt. De docent loopt rond om te zien of er problemen zijn en gaat na enige tijd ook achter een vrije pc zitten. Hij kijkt mee met wat er door de leerlingen, via de computer, allemaal gezegd wordt en stuurt af en toe ook een bericht. Als de bel gaat, worden door enkele leerlingen nog snel even afspraken gemaakt om in een tussenuur verder te gaan werken in de mediatheek.'

Dit fragment is een beschrijving van een geschiedenisles op het Bonifatius College te Utrecht. In september 2004 hebben drie 5-vwo klassen van deze school gewerkt aan een Praktische Opdracht (PO) over het onderwerp 'Heksen en heksenvervolgingen'.

Het bijzondere hieraan was dat de leerlingen niet alleen in groepen van drie of vier samenwerkten aan de PO, maar dat ze dit ook nog eens via de computer deden. Dit wordt ook wel computerondersteund samenwerkend leren genoemd. Hiervoor werd gebruik gemaakt van een door de Universiteit Utrecht ontwikkeld computerprogramma.

**Jeroen Janssen is verbonden aan de Capaciteitsgroep
Onderwijskunde van de Universiteit Utrecht.**

Aan onze edele en trouwe Graaf van Bergh,

Nadat wij uw brief in ontvangst hebben genomen, hebben wij ons in de zaak 'Mechteld' verdiept. Wij willen u graag advies geven betreffende deze zaak.

Het is de inwoners van Bergh opgevallen dat er de laatste jaren een aantal dingen zijn veranderd. Er hebben zich verschillende verontrustende en onverklaarbare gebeurtenissen voorgedaan. De stad Bergh is de afgelopen jaren vaak getroffen door onheil, de dood en ander ongeluk.

(...)

Mechteld was bij veel van de onheil en ongeluk direct of indirect betrokken. Op deze gronden denken wij daarom ook dat Mechteld schuldig is aan duivelverering en tovenarij. Ons advies aan u gelovige Graaf is daarom, verklaar deze vrouw schuldig, en straf haar. Over de straf is weinig te praten, het is algemeen bekend dat alleen door verbranding van het lichaam, de ziel in het lichaam bevrijdt en vernietigd kan worden.

Het was ons een genoegen en eer dat wij u mochten helpen en adviseren bij deze zaak.

Uw dienaren

Fragment uit een fictief advies – deelopdracht 7.

Een groep 5-vwo leerlingen had een praktische opdracht gekregen over het onderwerp 'Heksen en Heksenvervolgingen', waarbij ze dienden samen te werken. De hoofdvraag van de PO was: 'Hoe ontwikkelden zich de ideeën over heksen en heksenvervolging, en welke oorzaken lagen ten grondslag aan het geloof in heksen en het vervolgen van heksen?'

De PO bestond uit zeven deelopdrachten die de leerlingen gezamenlijk moesten maken.

Om de vragen van deze deelopdrachten goed te kunnen beantwoorden, hadden de leerlingen diverse bronnen over het onderwerp tot hun beschikking. Hieruit konden ze informatie halen om de opdrachten te beantwoorden. Ze mochten echter ook zelf op zoek gaan naar informatie op bijvoorbeeld het internet of in boeken.

De eerste zes deelopdrachten gingen in op diverse aspecten van het onderwerp. Er kwamen vragen aan de orde als: Wat is een heks? Welke rol speelde het geloof bij de opstelling ten opzichte van hekserij? Waarom geloofde men vroeger in heksen? Welke soorten oorzaken kun je benoemen voor het geloof in heksen?

Voor de beantwoording van deze vragen konden de leerlingen diverse bronnen uit de tijd zelf raadplegen, en meer recente (fragmenten uit teksten van Dick Berendts en Jantien Toussaint Raven). Daarnaast hadden ze de tekst uit het basisboek vwo van *MeMo*.

Als zevende opdracht moesten de leerlingen een fictief advies schrijven over de schuld of onschuld van een vrouw. Hierbij werden ze geacht zich

in te leven in de manier waarop in de zeventiende eeuw recht gesproken werd.*

Een van de gevaren van groepsopdrachten is dat sommige leerlingen proberen, ten koste van anderen, hun deel van de taak af te wentelen op groepsleden. Dit wordt ook wel het *meelifters-effect* genoemd. Om dit tegen te gaan is in de PO benadrukt dat de leerlingen *gezamenlijk verantwoordelijk* waren voor het uitvoeren ervan. Ook de docenten benadrukten dit in de instructie aan de leerlingen. Daarnaast is geprobeerd in de deelopdrachten leerlingen van elkaar *afhankelijk* te maken, zodat de bijdrage van alle groepsleden nodig was voor het goed volbrengen van de PO. Het duidelijkst was dit bij het schrijven van het advies; elke leerling was verantwoordelijk voor een onderdeel ervan.

Er werd samengewerkt in groepen van drie of vier. De groepen werden willekeurig ingedeeld. Leerlingen konden dus niet zelf kiezen bij wie ze in de groep wilden zitten.

Samenwerken met VCRI

Bij het samenwerken aan de PO hebben de leerlingen gebruik gemaakt van het computerprogramma VCRI (*Virtual Collaborative Research Institute*). Dit programma is ontwikkeld aan de Universiteit Utrecht door de Capaciteitsgroep Onderwijskunde. Het is een elektronische omgeving waarin leerlingen met anderen online kunnen samenwerken. Het programma is zogenaamde *groupware*. Dat wil zeggen: een programma waarin producten gedeeld en gezamenlijk bewerkt kunnen worden.

Het VCRI-programma biedt enkele onderdelen die leerlingen kunnen gebruiken tijdens het samenwerken.

– Communicatie met Chat en Forum

Binnen hun groep communiceren leerlingen voornamelijk met behulp van de *Chat tool*. Met de Chat tool is synchrone communicatie mogelijk. Dit wil zeggen dat leerlingen gelijktijdig achter de computer zitten en gelijktijdig berichten versturen.

Daarnaast kunnen leerlingen berichten voor elkaar achterlaten op het *Forum*. Op deze manier kan iemand die bijvoorbeeld in een tussenuur aan de opdracht werkt, zijn groepsleden laten weten wat hij dat uur gedaan heeft.

– Samen schrijven met de Co-Writer

Om de PO goed te volbrengen dienden de leerlingen gezamenlijk enkele vragen te beantwoorden. Voor het gezamenlijk schrijven gebruikten ze de *Co-Writer*. Dit is een gedeelde tekstverwerker. Hierin kunnen meerdere leerlingen tegelijkertijd aan dezelfde tekst werken. Wijzigingen die een leerling maakt, zijn direct zichtbaar voor de groepsleden.

– Informatie verzamelen met de Sources

De bronnen die de leerlingen konden gebruiken voor het beantwoorden van de opdrachten, waren via het programma toegankelijk. Hiervoor maakten de leerlingen gebruik van de *Sources tool*. De leerlingen konden de bronnen dus lezen op hun computerscherm. Daarnaast konden ze ook op zoek gaan naar aanvullende informatie op bijvoorbeeld het internet of in het geschiedenisboek.

Naast Chat, Forum, Co-Writer en Sources konden de leerlingen ook gebruik maken van andere onderdelen van het programma. Bijvoorbeeld hun eigen aantekeningen maken in de *Notes*, een elektronisch kladblok. Verder konden ze afspraken vastleggen in de *Planner* en een elektronisch logboek bijhouden.

Voor docenten bevat het programma een apart onderdeel, de *Coach*. Hierin konden zij de vorderingen van de groepen volgen en communiceren met de diverse groepen. Zo konden de docenten per groep meekijken met het overleg dat, via de Chat tool, door groepsleden gevoerd werd. Ze konden ook berichten sturen aan een groep.

Daarnaast konden de docenten lezen wat de leerlingen hadden geschreven in de *Co-Writer*. Zo bleven ze op de hoogte van wat er gebeurde binnen de groepen en de voortgang die de groepen maakten.

Het verloop van de PO

De leerlingen hebben 8 à 9 lessen in het computerlokaal gewerkt. De eerste les kregen ze een korte introductie op de opdracht en een uitleg over het werken met het VCRI-programma. In de daarop volgende lessen werkten de leerlingen aan de uitvoering van de PO. Bij deze lessen was meestal de geschiedenisdocent aanwezig om inhoudelijke vragen te beantwoorden. Voor technische vragen konden leerlingen bij medewerkers van de universiteit terecht. Daarnaast konden leerlingen ook in tussenuren in de mediatheek werken aan de PO. Tenslotte gaven de docenten af en toe een klassikale les om ook de lesstof uit het geschiedenisboek te kunnen behandelen.

Ervaringen van docenten

Over het algemeen zijn de drie geschiedenisdocenten positief over de PO, het programma en de manier waarop de leerlingen hebben samengewerkt.

Ten eerste werd de zelfstandige en geconcentreerde manier waarop de leerlingen werkten met het programma door de docenten als zeer positief ervaren.

Een docent:

'Het viel me op dat leerlingen heel zelfstandig aan het werk gaan. Ze komen binnen, gaan zitten, loggen in en maken contact met elkaar. Dat is iets wat je niet zo vaak ziet. Normaal komen leerlingen binnen en gaan dan zitten wachten tot de les begint. En ze gingen ook door tot aan de bel. Ze werken zelfstandig. Ze werken lang. Ze werken geconcentreerd.'

Daarnaast werden het onderwerp en de inhoud van de PO door de docenten positief beoordeeld. Door de vorm van de PO werden leerlingen gedwongen actief met het onderwerp om te gaan: ze moesten informatie zoeken, overleggen en gezamenlijk antwoorden formuleren. En het gekozen onderwerp, 'Heksen en heksenvervolgingen', bleek de leerlingen aan te spreken.

Tenslotte waren de docenten erg te spreken over de flexibiliteit die het programma en de opdracht hen boden. Ze konden bijvoorbeeld bij

enkele lessen afwezig zijn. De leerlingen werkten, weliswaar met toezicht, maar zonder de eigen geschiedenisdocent, gewoon verder. Zo gingen er geen lessen verloren. Daarnaast noemden de docenten het opvallend dat de leerlingen regelmatig in tussenuren in de mediatheek werkten aan de PO.

Behalve positieve ervaringen, hebben de docenten ook problemen gehad. Deze hadden met name te maken met de begeleiding en het contact met leerlingen. Het begeleiden van groepen leerlingen die samenwerken via de computer werd soms als moeilijk ervaren. Het was soms lastig om de vorderingen van de groepen te volgen, en te achterhalen wat iedere leerling bijdroeg aan de samenwerking.

Daarnaast was volgens de docenten het contact met de leerlingen ook anders dan bij klassikale lessen. Leerlingen zijn voornamelijk met de computer bezig: ze communiceren met elkaar en schrijven antwoorden. De docent is veel minder aan het woord. Tegelijkertijd is de rol van de docent ook anders. Hij begeleidt, geeft aanwijzingen, beantwoordt eventuele vragen en houdt de vorderingen van de groepen bij.

Ervaringen van leerlingen

Ook de leerlingen zijn over het algemeen positief over het programma, hun samenwerking en de PO. Leerlingen gaven aan de lessen waarin ze werkten via het programma erg leuk te vinden. Ook het samenwerken werd als positief ervaren. Ze vonden het handig om bronnen, tekstverwerker en communicatie bij elkaar, in één programma, te hebben.

Net als de docenten waren de leerlingen ook positief over de flexibiliteit die het programma hen bood. Alles wat in het programma gedaan wordt (berichten sturen, teksten schrijven, aantekeningen maken), wordt opgeslagen en kan dus later teruggelezen worden. Wanneer een leerling bijvoorbeeld afwezig was, kon hij later nakijken wat zijn groepsleden gezegd en afgesproken hadden. Of wanneer een leerling in een tussenuur gewerkt had, kon hij

zijn groepsleden laten weten wat hij gedaan had.

Een leerling: *'Ik volg geschiedenis en scheikunde samen en ik ben er dus niet alle lessen geweest. Als ik dan dus terugkom om in een tussenuur aan geschiedenis te werken, dan kan ik de hele chat even nalezen en zien wat er gebeurd en gezegd is'.*

De leerlingen plaatsten echter ook enkele kanttekeningen bij het programma. Met name bij de Co-Writer. De Co-Writer is bedoeld als een gedeelde tekstverwerker die leerlingen gebruikten om de antwoorden op de deelvragen te formuleren. Omdat ze tegelijkertijd moesten kunnen werken aan dezelfde tekst, maakt de Co-Writer gebruik van een *claim- en release-functie*. Voordat een leerling een gedeelte van de tekst kan gaan bewerken, moet hij dit gedeelte eerst claimen. Dit betekent dat de tekst als het ware vastgezet wordt. De leerling kan nu gaan typen. Andere leerlingen zien wel de wijzigingen, maar kunnen op dat moment niet typen in het geclaimde gedeelte. Als de leerling klaar is, wordt het tekstgedeelte weer vrij gegeven met de release-functie. Het vrijgegeven tekstgedeelte kan daarna pas weer geclaimd worden door een andere leerling. Waarna het vervolgens weer verder bewerkt kan worden.

Dit systeem van claimen en releasen vergt gewinning van leerlingen, omdat het anders is dan bij een gewone tekstverwerker. Het uitbreiden van de mogelijkheden van de Co-Writer was daarnaast een veel gehoorde wens. In de Co-Writer kan alleen 'platte', niet-opgemaakte tekst getypt worden. Verfraaiingen zoals vetgedrukte, onderstreepte of gekleurde tekst en het invoegen van afbeeldingen zijn momenteel nog niet mogelijk. Dit staat echter wel hoog op het wensenlijstje van de leerlingen.

Het vervolg ...

Over het algemeen waren de ervaringen van docenten en leerlingen met het programma en de po positief. Met name de actieve en geconcentreerde werkhouding van de leerlingen werden door de docen-

Vragen of interesse?

Heeft u vragen over het VCRI-programma, de gebruikte Praktische Opdracht, of de ervaringen, neem dan gerust contact op. Ook wanneer u interesse heeft in het programma of in een demonstratie, kunt u contact met ons opnemen. Voor meer informatie over het programma of het onderzoek kunt u ook terecht op onze website.

Capaciteitsgroep Onderwijskunde
Faculteit Sociale Wetenschappen Universiteit Utrecht
Postbus 80140 3508 TC Utrecht.
Tel: 030 – 253 47 98
E-mail: j.j.h.m.janssen@fss.uu.nl
Website: <http://edugate.fss.uu.nl/~crocicl/>

ten als positief ervaren. De leerlingen gaven aan het samenwerken met behulp van het programma aan de po leuk en motiverend te vinden.

Maar het verder ontwikkelen aan het VCRI-programma gaat door. Voor de docenten zullen de mogelijkheden van de Coach uitgebreid worden. In de toekomst zal de Coach een beter overzicht geven van de vorderingen van de groepen, de bijdragen van de individuele leerlingen en de communicatie met leerlingen zal makkelijker worden. Hierdoor moet het gemakkelijker worden om de leerlingen te coachen en begeleiden. Ook de Co-Writer zal verbeterd worden. Het is de bedoeling dat deze nog meer zal gaan lijken op een gewone tekstverwerker. De Co-Writer zal dus uitgebreid worden met opmaak-functies, zoals vette en schuin gedrukte tekst.

Ten slotte voert de Capaciteitsgroep Onderwijskunde van de Universiteit Utrecht onderzoek uit naar de verdere mogelijkheden en de effecten van het VCRI-programma. Er wordt niet alleen aandacht besteed aan de technische ontwikkeling. Ook de ontwikkeling van geschikte samenwerkingsopdrachten verdient de aandacht. Aan welke eisen moet een goede opdracht voldoen? Hoe kan de opdracht zó vorm gegeven worden dat leerlingen gestimuleerd worden om zo goed mogelijk samen te werken? Daarnaast wordt nagedacht

over mogelijkheden hoe het programma ook bij andere onderwerpen gebruikt kan worden. Voor dit doel worden ook groepsopdrachten over andere onderwerpen ontwikkeld.

* Deze deelopdracht is ontleend aan de methode *Actief historisch denken*, die is ontwikkeld door drs. J. de Vries van het ILS van de Radboud Universiteit Nijmegen. Zie: J. de Vries (ed.), H. Havekes, A. Aardema & B. van Rooijen (2004). *Actief Historisch Denken. Opdrachten voor activerend geschiedenisonderwijs* (SGSE: Boxmeer 2004, 145-165).

Een nieuw verenigingsjaar, een nieuw geluid?

Jaarrede

Sinds de oprichting van de VGN in 1958 houdt de voorzitter namens het VGN-bestuur op de jaarvergadering een jaarrede. Hij beschrijft de toestand van de vereniging en besteedt aandacht aan de positie van het vak geschiedenis en van de geschiedenisdocent. Dit jaar is de jaarvergadering teruggebracht tot één klokuur. Is een jaarrede van mij dan nog wel gewenst?

"Ja, maar wel op een andere manier."

U kunt de jaarrede van tevoren lezen en er tijdens de jaarvergadering of op onze website op reageren. Op deze wijze wil ik een traditie in onze vereniging handhaven.

De vereniging

2004 was een intensief verenigingsjaar. We voerden niet alleen verschillende plannen uit maar besteedden ook extra tijd aan de lopende onderwijsveranderingen. De details vindt u in het jaarverslag van het bestuur en van de commissies op de website. Vorig jaar sprak ik onze zorg uit over het dalende aantal actieve leden; er waren er nog ca. 50. Gelukkig is het aantal niet kleiner geworden. We mochten nieuwe actieve leden in de commissies begroeten. Wil de vereniging de komende jaren beantwoorden aan de verwachtingen die bij de leden leven, dan is een groei naar 75 gewenst. Zo zoekt de VGN dringend leden die zich in een projectgroep VMBO en een projectgroep Havo/Vwo een aantal maanden willen buigen over de vernieuwing van de basisvorming op de scholen. Met name op het VMBO ziet het VGN-bestuur ontwikkelingen die het vak geschiedenis tot in de kern bedreigen. Wilt u voor zo'n projectgroep van een beperkte duur tijd vrij maken? We horen het graag.

We waren blij met de vele aanmeldingen van VMBO docenten na onze oproep deel te nemen aan een gesprek met schooltelevisie. De e-mail brieven naar VMBO docenten blijken te werken, moge e-mail zendingen gericht op Havo en Vwo docenten snel volgen. Waarom is dat nog niet gebeurd? We kregen dit simpelweg in de gegeven tijd niet voor elkaar.

Het VGN-bestuur was een deel van het jaar niet voltallig. Ik informeerde u eerder over het vertrek van Noud Theunissen en over de afwezigheid van Johan Raven in verband met de ziekte en het overlijden van zijn vrouw Eunice. In het najaar 2004 vonden we twee aspirant leden: Wendy Hinke, al actief in de commissie VAVO, en Maas van Egdom. Wendy stelt zich kandidaat voor het bestuur, Maas wil zich nog wat langer oriënteren. Maud Knook neemt de taak van penningmeester van Johan Raven over. Na ruim zes jaar VGN bestuurswerk neemt Johan op de jaarvergadering op 1 april afscheid. Namens de leden zullen we Johan voor zijn vele en langdurige VGN activiteiten bedanken. Als u er op 1 april niet bij kunt zijn dan ontmoet u Johan wellicht nog in de toe-

1 april a.s. voorafgaand aan de algemene ledenvergadering van de VGN

Themamiddag Moderne Duitse geschiedenis en film

in het Duitsland Instituut Amsterdam, Prins Hendrikkade 189

- 15.00 uur** Welkomstwoord door Charlotte Broersma, onderwijscoördinator DIA of door Lily Sprangers, zakelijk directeur
- 15.15 uur** Fragmenten uit de film 'Goodbye Lenin!' Willem Melching (UvA) gaat in op de achtergronden van de film en belicht enkele scenes. Hierop zullen Doris Abitzsch en/of Angelica Wendland (beide opgegroeid in de DDR) dan weer reageren en deels eigen ervaringen toevoegen. Tot slot is er aandacht voor het onderwijsmateriaal, waaraan Charlotte en Doris hebben gewerkt. Dit kan worden gekocht (€ 7,-).
- 16.30 uur** Napraten, vragen stellen en een korte pauze.
- 17.00 uur** Start jaarvergadering VGN

Zie voor opgave voor deze middag en de jaarstukken voor de ALV de website van de VGN: vgnkleio.nl

komt op de VGN-didactiekreizen die hij blijft organiseren.

Het VGN-bestuur en de VGN-commissies geven in het jaarverslag de plannen voor 2005 aan. Het is in onze vereniging een goed gebruik onderbouwde wensen van leden hierin op te nemen. Dankzij zo'n interventie twee jaar geleden heeft de VGN nu een goed communicatieplan. Schroom niet om uw wens te laten horen. Tussentijdse contacten met leden stellen het VGN-bestuur en de VGN-commissies zeer op prijs. Vaak blijkt dat we via simpele e-mail elkaar kunnen helpen. We danken leden voor hun ondersteunende en soms lovende woorden. Als 'vrije tijdsbestuurder' heb je dit soms nodig.

Om twee redenen wil de VGN zich dit jaar nadrukkelijk op de lerarenopleidingen richten. Graag laten we studenten al in het kader van hun studie, bijvoorbeeld de didactische specialisatie, kennis maken met activiteiten van hun toekomstige vakinhoudelijke vereniging. Zowel vakinhoudelijk als in didactische opzicht liggen er in onze vereniging voor hen uitdagingen, bijvoorbeeld bij het werk van de Kleio redactie, bij de didactiekconferenties en bij een deel van het bestuurswerk. We denken veel van elkaar te kunnen leren.

De VGN is bezorgd over de kwaliteit van de opleiding van aanstaande geschiedenisdocenten voor de onderbouw. Vakinhoudelijke vorming wordt op lerarenopleidingen volledig ondergeschikt gemaakt aan de verwerving van algemene competenties. Deze hype slaat over naar scholen van voortgezet onderwijs waar bij de invoering van een functiesysteem vakkennis gerelateerd aan vakontwikkeling van generlei waarde wordt geacht. Managers van deze opleidingen en van onderwijsondersteunende instellingen hebben, tot groot verdriet van daar werkzame VGN leden, 'hun hart en ziel' in dit competentiedenken gelegd. Tegenspraak zo merkte ik in december, enkele dagen na een kritische toespraak ter gelegenheid van de uitreiking van het nieuwe didactiekboek, wordt door hen niet op prijs gesteld. Een vreemd verschijnsel in een

samenleving waar in dezelfde tijd spraakmakende groepen hard roepen om een versterking van de overdracht van kennis in het onderwijs. Het wordt tijd dat deze negatieve ontwikkeling volop bekendheid krijgt.

Datzelfde geldt voor de pabo's, waar ook de vakinhoud het kind van de rekening dreigt te worden ten koste van het competentieleren. Als de plannen van de LOBO, uitgezet in *Koersen op meesterschap* worden verwezenlijkt, is het zelfs mogelijk dat in de toekomst startbekwame leraren basisonderwijs van de pabo komen, die geen geschiedenis hebben gehad. Samen met de vakinhoudelijke verenigingen voor aardrijkskunde en natuuronderwijs heeft de VGN hiertegen protest aangetekend (zie hiervoor ook de website).

Onderwijsveranderingen

Het standpunt van de VGN met betrekking tot het onderwijs vmbo en Havo/Vwo in de onderbouw vindt u in 'VGNatuurlijk', in Kleio 3/2004. We handhaven het onverkort.

We schreven brieven aan leden van de Tweede Kamer en aan de landelijke pers om onze zorg over de voorstellen voor de nieuwe onderbouw, met name de nieuwe kerndoelen, uit te dragen. Steeds wezen we op het alternatief, de kwaliteitseisen die de commissie 'De Rooy' biedt. We kregen weinig respons. Kritiek hebben op de voorstellen lijkt voor politici en de journalisten van grote kranten is 'not done'.

We bereiden een enquête voor waarmee we docenten in het voortgezet onderwijs willen bevragen over de ontwikkelingen rond de vernieuwing van de onderbouw op hun school.

De voorbereidingen voor de 'nieuwe Tweede Fase' in 2007 gaan onverminderd door. Vorig jaar werd de nieuwe structuur van de profielen herzien en vastgesteld. Tot het laatste moment hebben we aangedrongen op het verplicht stellen van het vak geschiedenis in het profiel EM. Getuige een aantal e-mails hebben sommige docenten dit volledig gemist, hen raden we aan regelmatig onze website te bezoeken.

Op de website vindt u het concept-examenprogramma en de brief aan de minister met het VGN standpunt. In het examenprogramma vinden we een groot deel van de voorstellen van de commissie-De Rooy terug. De tekst is soms aangepast. Tegen een aantal aanpassingen tekent de VGN bezwaar aan en stelt daar een alternatief voor.

In de brief aan de minister is het standpunt en commentaar van de commissie Havo/Vwo verwerkt.

Namens de vereniging ondersteunt het VGN-bestuur in grote lijnen het concept-examenprogramma geschiedenis. De oriëntatiekennis (domein B) wordt opgebouwd en getoetst in het kader van het schoolexamen en het centraal examen. Voor het schoolexamen vragen we de overheid de tekst zo te wijzigen dat het mogelijk wordt dat domein B en domein C (diachronische thema's) apart of in combinatie worden 'aangeleerd'. Zo komen we tegemoet aan tegenstrijdige wensen binnen de VGN en sluiten we aan bij de trend om scholen/docenten vrijheden te laten.

Het toetsen van oriëntatiekennis alleen in het centraal examen vinden we om drie redenen niet wenselijk. We stellen tot onze teleurstelling vast dat de overheid in het basisonderwijs en in de basisvorming hiervoor geen basis wil leggen, de door 'De Rooy' onmisbaar geachte 'driestlag' ontbreekt. Onder deze omstandigheid is domein B voor met name Havo leerlingen zo zwaar dat bij het centraal examen veel mis kan gaan. Tenslotte: de overheid biedt het bevoegd gezag van scholen keuzemogelijkheden. Het scherpe onderscheid tussen de inhoud van het centraal examen en van het schoolexamen geschiedenis in de voorstellen van 'De Rooy' past hier niet meer.

Over de inhoud van het centraal examen voeren VGN-leden al sinds de jaarvergadering in Nijmegen 2001 discussie. Met een duidelijke meerderheid wees de VGN casustoetsing af en vroeg de overheid om een pilot om andere nieuwe examenvormen te onderzoeken. Pas in de zomer van 2004 kwam een antwoord. In 2006 komt er een pilot op 8 Havo scholen met waarschijnlijk één tijdvak. Deze scholen bereiden zich onder leiding van het IVGD voor. Tot nu toe komt er weinig informatie naar buiten.

De VGN vindt deze pilot te smal om meteen daarna de vormen van het nieuwe centrale examen geschiedenis te kunnen vaststellen. In de begeleidingsgroep van de pilot vroeg de VGN tevergeefs om uitbreiding van de pilot en (tijds)ruimte voor een doordachte evaluatie.

Onder de huidige omstandigheden geeft de VGN de voorkeur aan diachronische thema's waarbinnen de door de samenleving gevraagde verbetering van het tijdsbegrip en van kennis kan worden verwezenlijkt. In de stofomschrijvingen voor 2007 en 2008 nemen we hier al een voor-schot op.

Heeft de pilot dan nog zin? Ja, de pilot moet nieuwe examenvormen opleveren. Indien ze bruikbaar zijn dan kunnen ze in de nabije toekomst het schoolexamen en het centraal examen verrijken.

De canondiscussie

De discussies over de canon van 'de vaderlandse geschiedenis' in de laatste maanden kwamen niet onverwacht. NRC-lezers binnen het VGN-bestuur waren er al ruim een half jaar mee vertrouwd. We zijn wel verbaasd over de intensiteit van de discussies, het ondergangsgevoel heeft menige discussiant in de greep.

Bij het verschijnen van het advies van de onderwijsraad zeiden we tegen elkaar:

"We nemen aan de gewenste brede maatschappelijke discussie deel. Breed ondersteunde wensenlijstjes zullen we aan de leden overbrengen. Naar we denken zullen docenten hiermee geen moeite hebben, wel met een voorgeschreven programma van historische hoogtepunten e.d. Een versterkte aandacht voor de Nederlandse geschiedenis vinden we prima, getuige onze examenonderwerpen over Nederland. We moeten echter niet vergeten dat Nederland veel buitenland heeft en dat een groot deel van onze geschiedenis door Europese en mondiale ontwikkelingen is bepaald.

We maken onze discussiegenoten duidelijk dat al deze aspecten over steeds minder lestijd moeten worden verdeeld."

Discussiëren over de gewenste canon is interessant. Ik nam namens de VGN aan een aantal bijeenkomsten deel. De uitkomst was meestal te voorspellen: er ontstond zicht op meer dan één canon. Niet zo vreemd in een land dat altijd een 'eenheid in verscheidenheid' heeft gekend. Ik maak me boos als in de discussies de schuld van 'het vermeende tekort', of van de onmacht van de samenleving bij het geschiedenisonderwijs wordt gelegd. Argumenten om dit negatieve beeld in het tegendeel om te zetten, zijn er voldoende. Maar ze moeten wel worden gehoord. Mijn opmerkingen over het beleid van de overheid inzake het geschiedenisonderwijs en de beperkte mogelijkheden van docenten om allerlei wensen van de samenleving te honoreren zijn niet zo welkom. Ik mag 'canon-feestjes' er immers niet mee verstoren.

Tijdens de discussie in de Tweede kamer vroeg Agaath Witteman, lid van de Eerste Kamer, mij: "Waarom laten geschiedenisdocenten dit allemaal over zich heen komen. Waarom organiseren ze geen eigen canondiscussie?" Gelijk heeft ze. Geschiedenisdocenten zijn opvallend stil. Op het open forum op onze website staat een serie artikelen die de discussie over de canon weerspiegelen. Geen enkele docent heeft erop gereageerd.

Zijn geschiedenisdocenten bereid om elkaar te informeren wat zij voor jonge mensen wenselijk en haalbaar achten, om daarna gezamenlijk hun wensenlijstjes voorzien van argumenten publiek te maken. Wie neemt de handschoen op? Indien gewenst organiseert de VGN voor dit doel een speciale geschiedenisdocentendag.

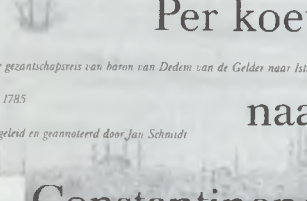
Peter Wester,
voorzitter VGN

**Wie verre reizen doet,
kan veel verhalen**

De schipbreuk van de
Batavia
 1629
ingeleid door V.D. Roepert

Per koets

*De gezantschapsreis van harn van Dedem van de Gelder naar Istanbul
in 1785*

naar

Ingeleid en geannoteerd door Jan Schmidt

Constantinopel

Op reis met **Constantinopel**
de VOC

Door de eeuwen heen 'een warm broodje' – het reisjournaal van Bontekoe is vanaf de 1e druk in 1666 altijd populair geweest tot in onze tijd als kinderboek en stripverhaal

TEKENINGEN PIET WIJN
TEKSTEN HANS JACOBS
NAAR HET BOEK VAN
JOHAN FABRICIUS

Nederlanders zijn al eeuwenlang reislustig. Dat heeft ongetwijfeld iets te maken met de geografische omstandigheden van het gebied waarin wij wonen: een klein en vlak land dat voor een groot deel door water wordt omsloten en sinds de late Middeleeuwen veel havensteden telt. In tijden waarin vervoer over land moeizaam en gevaarlijk was, vormden rivieren en de zee voor kooplieden een aantrekkelijk alternatief. Vanaf de zestiende eeuw nam de scheepvaart van de Lage Landen een grote vlucht. Aanvankelijk bevoeren de bewoners van de Nederlanden alleen de Europese wateren, maar aan het eind van de zestiende eeuw begaven zij zich ook in de vaart op Afrika, Amerika en Azië. In korte tijd waren Nederlandse zeelieden thuis op de wereldzeeën, van de wateren rondom de Noordpool tot in de Stille Oceaan.

In het kielzog van zeelieden trokken er vanuit de Republiek ook bestuurders, diplomaten en avonturiers naar vreemde landen. Zij reisden in dienst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (voc) en van de West-Indische Compagnie (wic) naar verre en exotische oorden. Velen van hen hielden dagboeken bij die na terugkeer in de Republiek werden uitgegeven. Het publiek was zeer geïnteresseerd in hun verhalen. Ze

gingen destijds (in beperkte oplage) bij uitgevers als warme broodjes over de toonbank. Zo publiceerde de Amsterdamse uitgever Cornelis Claesz. omstreeks 1600 een groot aantal reisboeken en journalen van onder meer Jan Huygen van Linschoten, Pieter de Marees en Jacob Cornelisz. van Neck, die tochten hadden gemaakt naar Azië, Amerika en Afrika.

Boeken als de *Waerachtighe Beschryvinghe* van de overwintering op Nova Zembla van Gerrit ter Veer en het *Journal ofte gedenkwaardige beschryvinghe van de Oost-Indische Reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe* werden talloze malen herdrukt; zij behoren tot op heden tot de meest gelezen reisverhalen in het Nederlandse taalgebied. Het verslag van de laatstgenoemde schipper werd in 1924 door Johan Fabricius bewerkt tot het klasieke jongensboek *De Scheepsjongens van Bontekoe*. Recentelijk nog publiceerde de schrijver Thomas Rosenboom een nieuwe hertaling van *Het Journaal van Bontekoe*.

Reisverhalen werden niet alleen in de zeventiende en achttiende eeuw grertig gelezen, ook nu nog zijn zij een gewild literair genre, zowel in Nederland als daarbuiten. Wie tegenwoordig op vakantie gaat, pakt al gauw een boek van Paul Theroux,

Bruce Chatwin, Lieve Joris of Carolijn Visser in zijn of haar koffer. Maar reisverhalen zijn meer dan enkele uren leesplezier in het vliegtuig op weg naar een vakantiebestemming of onder een parasol op een tropisch strand. Dikwijls bieden zij de lezer ook een schat aan historische en culturele informatie.

Gedrukte reisverhalen

Naast de honderden reisverslagen die zich in manuscriptvorm in archieven en museumcollecties bevinden, zijn er, zoals gezegd, zeer veel authentieke journalen in druk verschenen. Anders dan de historisch getinte verslagen van fietsende bedevaartgangers naar Santiago de Compostela of Rome, hoe boeiend die dikwijls ook zijn, nemen oude journalen de lezer mee naar een verleden dat door de schrijvers echt is beleefd. Alleen al onder invloed van het zeventiende- of achttiende-eeuwse Nederlands waarin zij geschreven zijn, ondergaat de lezer de sensatie kortstondig in het verleden ondergedompeld te worden.

Wie bijvoorbeeld het *Itinerario* van Jan Huygen van Linschoten leest, komt in aanraking met Portugese kooplieden in Goa op de westkust van India, maar ervaart ook hoe Europeanen aan het eind van de zestiende eeuw handel dreven met de bewoners van Angola.

Soms komt een journaal door een toevalligheid weer volop in de belangstelling te staan. Zo was de vondst van het wrak van de Batavia, het VOC-retourschip dat in 1629 voor de westkust van Australië schipbreuk leed, aanleiding tot de bouw van de bekende replica van het schip, maar ook tot de herontdekking van het verhaal over deze onfortuinlijke reis. Het journaal dat Francisco Pelsaert van de reis bijhield, en dat in 1993 door de Linschoten-Vereeniging werd uitgegeven, bevat een schat aan informatie over het leven aan boord van een Oost-Indiëvaarder, de reis naar Azië, de schipbreuk en de gruwelijke gebeurtenissen die daarna onder de overlevenden hebben plaatsgevonden.¹ De Britse schrijver Mike Dash gebruikte het journaal als basis voor zijn historische bestseller *Batavia's Graveyard*, dat wereldwijd wordt verkocht.²

Wie meer wil weten over hoe Nederlanders in de zeventiende eeuw koloniën op de kust van Guyana probeerden op te zetten, doet er goed aan het dagboek van Elisabeth van der Woude te lezen, dat in 2001 door de historica Kim Isolde Muller werd gepubliceerd.³ In december 1676 vertrok Elisabeth met haar vader, broer en zusje alsmede circa 350

andere kolonisten vanaf de rede van Texel naar de monding van de rivier de Oyapoc, gelegen in het huidige Frans Guyana.

In de pamfletten waarin tot vertrek naar de nieuwe kolonie werd opgeroepen, was de kolonisten een land voorgespiegeld, dat zou overvloeien van melk en honing. In werkelijkheid echter was het verblijf veel minder aangenaam. Veel kolonisten bezweken na korte tijd aan tropische ziekten, waaronder de vader en het zusje van Elisabeth. Zijzelf keerde al snel terug naar de Republiek, nog voordat de kolonie na een aanval van Franse troepen ten onder ging.

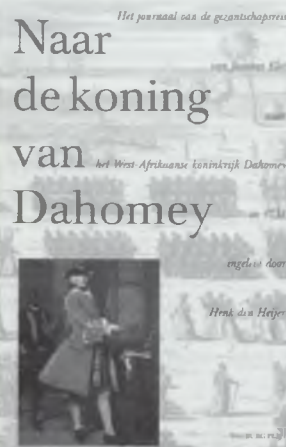
Van een heel ander kaliber zijn de journalen van Caatje Cau, die aan het begin van de negentiende eeuw per koets door Europa reisde. In gezelschap van haar echtgenoot Coenraad Jacob Temminck, ornitholoog en grondlegger van het nationaal natuurhistorisch museum Naturalis in Leiden, trok zij onder meer over de Alpen naar Italië. Haar journalen, die in 2001 onder de titel *In vogelvlucht door Europa* werden gepubliceerd, bieden de lezer een verrassende kijk op het leven in Frankrijk, Zwitserland, Italië, de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie en tal van Duitse staten vóór

de eenwording onder Otto Von Bismarck.⁴ Zij bezocht op vrijdag 28 maart 1818 een natuurhistorisch museum in Turijn en schreef na afloop daarvan in haar dagboek: *'Men had ook een neeger opgezet die zeer lang in dienst van de prins Bor-gése, gouverneur du Piemont 5 jaar geleden, geweest was'.*

Zo'n opmerking zegt niet alleen veel over wat er destijds in musea te zien was, maar vooral ook over hoe Europeanen over Afrikanen dachten.

Reisverhalen en de Linschoten-Vereeniging

De oplagen van de reisverhalen, die van de zestiende tot eind negentiende eeuw in druk werden uitgegeven, waren vaak zo gering van omvang, dat dergelijke boeken maar mondjesmaat op de antiquarische markt verschenen. Dat betekende dat op den duur slechts een beperkte groep mensen kennis kon nemen van de originele verhalen over de Nederlandse maritieme expansie, die vanaf de jaren negentig van de zestiende eeuw in rap tempo en met veel succes op gang kwam.

Op 23 maart 1733 ontmoette Jacobus Elet de koning van Dahomey, Agaja, bij een 'diner dansant'.

Begaven ons aan tafel en verzogt ik aan den koning dat mijn twee trompetters met de violen een musicq mogten maaken, waarop dezelve aanstonds wierden gehaalt. En de koning ging van ons met het doen van een reverence in een ander vertrek en verscheen wederom bij ons met een swarte flueele rock, rijklijk met goud bordeert. Als hij nu wel op het speelen van de violen geluistert had, zoo verzogt dezelve aan mij om na zijn manier te mogen danszen, het welk ik met veel beleefde complimenten hem toe stond. Waarop Zijn swarte Majesteit met bijzondere rare sprongen na manier van dit land begon te danszen, insgelijks begosten alle zijne *grooten* mede te doen. Na deeze koninglijke opera absenteerde zig de koning andermaal van ons en verscheen wederom in een lange rok van rood flueel met zilvere galoenen bezet. Als wij nu hadden gespijzigt, vroeg ik de koning of hij wel de blanken had zien danszen, vermits hij nu zulx met neen beantwoordende. Zoo verzogt ik aan Zijn Majesteit permissie en ging met Jan de Heere een Franse menuet, mede met Hoffmeester op zijn Poolsch danszen, waar aan (als het scheen) den koning veel vergenoegen had. Na gedanszt te hebben, wierd er op 't nieuwe wederom eenige schootels met eeten gebragt en zej de koning dat wij nu nog eenmaal moesten eeten, nadien door het danszen onze maag wederom leeg was geworden.

Recent verschenen delen van de Linschoten-Vereeniging

J.E. Oosterling (red.), *Het korvet 'Lynx' in Zuid-Amerika, de Filippijnen en Oost-Indië, 1823-1825. De Koninklijke Marine als instrument van het 'Politiek-systeem' van koning Willem I (1989).*

G.C. Molewijk (red.), *'t Verwaarloosde Formosa of de waerachtig verhael, hoedanigh door de verwaarloosing der Nederlanders in Oost-Indien, het Eylant Formosa, van den Chinesen Mandorijn, ende Zeerover Coxinja, overrompelt, vermeestert, ende ontweldight is geworden (1991).*

J. Parmentier en R. Laarhoven (red.), *De avonturen van een VOC-soldaat. Het dagboek van Carolus van der Haeghe 1699-1705 (1994).*

M.L. Barend-van Haften en E.S. van Eyck van Heslinga (red.), *Op reis met de VOC. De openhartige dagboeken van de zusters Lammens en Swellengrebel (1996).*

J. Schmidt (red.), *Per koets naar Constantinopel. De gezantschapsreis van baron van Dedem van de Gelder naar Istanbul in 1785 (1998).*

M.E. Kuipers (red.), *In Indische wateren. Anske Hielke Kuipers, gezaghebber bij de Gouvernementsmarine 1833-1902 (1999).*

H. den Heijer (red.), *Naar de koning van Dahomey. Het journaal van de gezantschapsreis van Jacobus Elet naar het West-Afrikaanse koninkrijk Dahomey in 1733 (2000).*

P. Moree (red.), *Dodo's en galjoenen. De reis van het schip Gelderland naar Oost-Indië, 1601-1603 (2001).*

J. Parmentier, K. Davids en J. Everaert (red.), *Peper, Plancius en Porselein. De reis van het schip Swarte Leeuw naar Atjeh en Bantam, 1601-1603 (2003).*

En onlangs verscheen:
Met prins Hendrik naar de Oost. De reis van W.J.C. Huyssen van Kattendijke naar Nederlands-Indië, 1836-1838, bezorgd door Katrientje van Kattendijke-Frank.

De boeken van de Linschoten-Vereeniging worden uitgegeven door de Walburg Pers. Afhankelijk van de omvang ligt de prijs tussen de 23 en 36 Euro.

Voor meer titels en uitvoerige titelbeschrijvingen:
www.linschoten-vereeniging.nl

landers die in de eerste helft van de zeventiende eeuw naar de Oost reisden en voor ons een rijke bron van informatie.

Sinds 1908 heeft de Linschoten-Vereeniging meer dan honderd bronnenuitgaven laten verschijnen. Een groot aantal daarvan heeft betrekking op activiteiten die Nederlanders in dienst van de VOC of de WIC ondernamen of geeft beschrijvingen van de landen waar die handelsondernemingen werkzaam waren. Qua tijd ligt de nadruk op de zeventiende eeuw, maar er komt meer en meer aandacht voor Nederlandse reizen en landbeschrijvingen uit de twee eeuwen daarna.

De inhoudelijke formule van de uitgaven is steeds dezelfde. Een deskundige bewerk, bijgestaan door een Commissie van Toezicht, maakt een transcriptie van de originele tekst van de bron en voorziet die van voetnoten. Een inleiding plaatst de tekst in zijn historisch kader, met in onze tijd zeker ook aandacht voor de keerzijde van de geschiedenis van de Nederlandse expansie. Originele illustraties vullen de tekst aan.

Het uiterlijk van de uitgaven is vanaf 1908 hetzelfde: een donkerblauwe linnen band met in goudopdruk de titel, de naam van de vereniging plus een ankertje.

Het bestuur van de vereniging streeft er naar om elk jaar een nieuwe uitgave het licht te laten zien.

Reisverhalen in het onderwijs

Zijn de reisverhalen zoals die door de Linschoten-Vereeniging worden gepubliceerd ook geschikt als onderwijsmateriaal? Bronnen, waaronder wij ook de reisjournalen rekenen, zijn niet meer weg te denken uit het hedendaagse geschiedsonderwijs. Al jaren oefenen leerlingen algemene en historische vaardigheden met behulp van uiteenlopende bronnenmateriaal. Volgens sommige historici schoot het geloof in het gebruik van bronnen in de klas ook wel eens door; de historische context waarin zij ontstonden, zou te vaak worden opgeofferd aan het oefenen van al dan niet historische vaardigheden. Zo klaagde de Amsterdamse hoogleraar P. de

In het begin van de twintigste eeuw richtten enkele notabelen een vereniging op om deze verhalen – gedrukt of als handschrift nog verstopt in een archief – voor iedereen toegankelijk te maken.

*'Deze onopgesmukte wedergaven van het gebeurde en van het waargenomenen geven menigmaal een visie van verrassende frisheid te aanschouwen (...) op dingen die al niet meer bestaan, doch wier herinnering niettemin voor onze begripsvorming van waarde blijft.'*⁵

Naamgever was Jan Huygen van Linschoten, de auteur van het in 1596 in druk verschenen *Itinerario. Voyage ofte Schipvaert naer Oost ofte Portugaels Indien*. In dat werk, gebaseerd op zijn ervaringen in het Verre Oosten in de jaren 1580, presenteert Linschoten aan zijn tijdgenoten een enorme hoeveelheid gegevens over de vaart naar de Oost, over de landen die hij daar bezocht, over hun bewoners en hun handel en wandel. Het was een soort bijbel voor de Neder-

Boer dat het belangrijker werd geacht om de Hongaarse opstand van 1956 te begrijpen door stukken uit de *Pravda* en *Newsweek* met elkaar te vergelijken, dan door ze in panklare lessen in de historische situatie van de Koude Oorlog te plaatsen.⁶

Maar al voor de intrede van het nieuwe millennium ontdekten historici en didactici, aangevoerd door de commissies-De Wit en -De Rooy, opnieuw het geschiedenisverhaal. Thematisch geschiedenisonderwijs en niet-inge kaderde bronnen moesten plaatsmaken voor chronologie, oriëntatiekennis en het kweken van historisch besef. Nog voordat het rapport van De Rooy het groene licht kreeg van de politiek, werkten uitgeverijen al aan het herschrijven van hun geschiedenismethoden.

Inmiddels zijn we enkele jaren verder en kennen de meeste methoden de door de commissie-De Rooy voorgestelde tien-tijdvakken-indeling en bijpassende didactische aanpak, waarin de nadruk ligt op historische overzichts-kennis.

Het had gekund dat uitgevers en auteurs bij het 'De Rooy-proof' maken van hun methoden veel tekstbronnen hadden geschrapt, maar dat is gelukkig niet gebeurd. Wel hebben zij veelal een andere plaats in methoden gekregen. Bronnen-katernen zoals die in de jaren tachtig in bijvoorbeeld *Sprekend Verleden*

waren verwerkt, hebben plaatsgemaakt voor in de lopende tekst geïntegreerde bronfragmenten.

Het begrip bron wordt overigens door auteurs van onderwijsmethoden dikwijls ruim genomen; naast primaire bronnen voeren zij ook teksten uit meer of minder bekende geschiedenisboeken op als bron en dat is jammer. Volgens ons zijn primaire bronnen, mits leerlingvriendelijk bewerkt, te verkiezen boven teksten of interpretaties van historici, hoe beroemd die ook mogen zijn.

Het gebruik van authentieke bronnen, hertaald als dat nodig is, kan ook bij leerlingen leiden tot de historische sensatie met het verleden zelf in aanraking te komen. De reisjournalen die al bijna honderd jaar door de Linschoten-Vereeniging worden uitgegeven, kunnen daarbij behulpzaam zijn.

Voor leerlingen zijn de originele teksten, met name die uit zeventiende en achttiende-eeuwse journalen, veelal te moeilijk, maar als hertaalde teksten zijn zij uitstekend geschikt. Bovendien bevatten de delen uit de Linschotenreeks uitgebreide en helder geschreven inleidingen die leerlingen, met name in de tweede fase, goed voor werkstukken kunnen gebruiken.

Voor docenten vormen reisjournalen een uitstekende bron om hun onderwijs op een levendige en vooral authentieke wijze te ondersteunen.

Noten

- 1 V.D. Roeper (ed.), *De schipbreuk van de Batavia, 1629* (Zurphen: Walburg Pers, Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging, deel 92, 1993).
- 2 M. Dash, *Batavia's Graveyard* (New York 2002). In Nederland verscheen het boek onder de titel *De ondergang van de Batavia* (Amsterdam 2002).
- 3 K.I. Muller, *Elisabeth van der Woude. Memorie van 't geen bij mijn tijd is voorgevallen. Met het opzienbarende verslag van haar reis naar de Wilde Kust, 1676-1677* (Amsterdam 2001). Dit document is het oudst bekende Nederlandse reisverslag van een vrouw.
- 4 A.M. van Lynden-de Bruïne, *In vogelvlucht door Europa. De reisjournalen van Dionysia Catharine Temminck-Cau (1807-1824)* (Zurphen 2001).
- 5 *De Linschoten-Vereeniging. Kort overzicht van haar daden en streven. Een opwekking gericht tot alle ontwikkelde vaderlanders* (Den Haag z.j.).
- 6 P. de Boer, 'Geschiedenis op school en aan de universiteit' in: P. de Boer en G.W. Muller (red.), *Geschiedenis op school. Zes voordrachten over het geschiedenisonderwijs* (Amsterdam 1998), 98-99. De Boer bepleitte in zijn artikel het loslaten van de thematische aanpak en een terugkeer naar de chronologie van het geschiedenisverhaal. Hij werd kort daarna op zijn wenken bediend.

zie ik ZKH., die met de Fiskaal De Riemer en 4 roeijers in een ander prauwtje gaat mij tegemoet komen, had ik aan wal geweest, had ik het niet gepermitteerd, maar nu liet ik begaan, om ZKH. niet in 't publiek iets te verbieden en omdat ik er geen gevaar in zag. Ik wachtte tot ZKH. voorbij was, en volgde dien toen weer; de plaats daar wij nu waren was onstuimiger en wel zoo dat de prauwen weldra volsloegen, terwijl de branding zoo aankwam dat er aan geen ledig maken of uithoozen te denken viel, lopende dikwijls over ons heen. Zoowel de roeijers van ZKH. als van mij sprongen overboord en zwommen om de vaartuigen te verlichten, zoodat wij op dit oogenblik alleen dreven tusschen wind en water, terwijl er van tijd tot tijd een zeetje over heen rolde en de haaijen ons wel hadden kunnen verslinden. Intuschen waren wij vrij wat uit de wal en was de vertooning vandaar gezien niet geruststellend en maakte eene groote confusie, zoo door de verwarring der talen als doordat men ZKH. in groot gevaar waande – een groote prauw werd uitgerust – de Radja met zwarte zijden broek en kousen sprong te water om den Prins met zwemmen te redden.

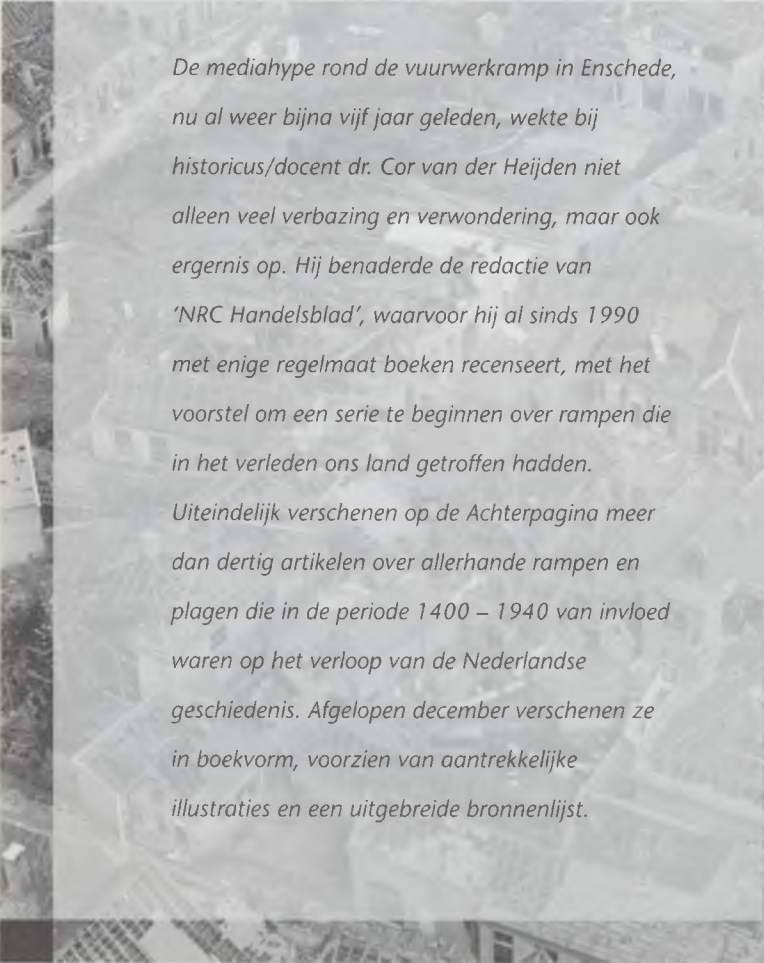

*'Als de zeespiegel een meter stijgt,
kun je half Nederland afschrijven'*

MARIA VAN HAPEREN

Rampen en plagen zijn van alle tijden

De mediahype rond de vuurwerkramp in Enschede, nu al weer bijna vijf jaar geleden, wekte bij historicus/docent dr. Cor van der Heijden niet alleen veel verbazing en verwondering, maar ook ergernis op. Hij benaderde de redactie van 'NRC Handelsblad', waarvoor hij al sinds 1990 met enige regelmaat boeken recenseert, met het voorstel om een serie te beginnen over rampen die in het verleden ons land getroffen hadden. Uiteindelijk verschenen op de Achterpagina meer dan dertig artikelen over allerlei rampen en plagen die in de periode 1400 – 1940 van invloed waren op het verloop van de Nederlandse geschiedenis. Afgelopen december verschenen ze in boekvorm, voorzien van aantrekkelijke illustraties en een uitgebreide bronnenlijst.

'Nee', klinkt het resoluut, 'ik heb geen speciale interesse, noch een obsessie voor ongelukken, plagen of rampen. De reden dat ik deze serie artikelen heb geschreven, moet elders gezocht worden. Daarvoor moeten we terug naar de ramp met de vuurwerkslagplaats in de wijk Roombeek in Enschede, 13 mei 2000. Ik verbaasde me destijds over de mediahype die direct inzoomde op dat ene incident, zonder de ramp in een bredere historische context te plaatsen. Ruim 250 jaar geleden, in 1750, en een eeuw later, in 1862, werd dezelfde stad ook al door een vuurramp getroffen. Geen enkele journalist die je daar in 2000 over hoorde. Hadden ze niet genoeg geduld om dit te ontdekken, of was het een gebrek aan kennis waardoor die algemene historische achtergrond achterwege bleef?

Bij de ramp in 2000 werd de indruk gewekt dat het de eerste keer was dat zich in ons land een stadsbrand van deze omvang voordeed, terwijl je in nagenoeg elke regio genoeg voorbeelden, zelfs uit de moderne tijd, kunt aandragen die het tegendeel laten zien. Zelfs een middelgrote plaats als Graft had regelmatig last van de vernietigende branden.

Daar vielen, zo schrijft A.Th. van Deursen in *Een dorp in de polder* (1994), in 1705 zeker 42 woonhuizen en het weeshuis aan de vlammen ten prooi. Het aangrenzende De Rijk werd in 1654 helemaal in de as gelegd.'

'Tot mijn verbazing merkte ik, toen ik met mijn onderzoek was begonnen, dat rampen en plagen veel vaker voorkomen dan mensen zich realiseren en dat daar al enorm veel over bekend is. Neem nu als voorbeeld eens het aantal epidemieën dat in de afgelopen jaren uitbrak onder het vee. Ze liggen voor het oprapen: de varkenspest, de vogelpest onder pluimvee en de MKZ crisis. Allemaal ziektes die in de media keer op keer worden toegeschreven aan de geweldige dichtheid van de veestapel, waarbij veelal de suggestie wordt gewekt dat de huidige generatie boeren weinig diervriendelijk met het vee omgaat.

Maar denk je nu werkelijk dat die ziekten een nieuw fenomeen zijn?

Absoluut niet. Massale sterfte onder het vee is van alle tijden.

Niet voor niets begin ik mijn inleiding met een passage uit *Exodus* over de zevende plaag in Egypte.'

'Soms kan de mensheid nu eenmaal niets doen om een calamiteit te voorkomen. Vooral op ontwikkelingen van de heel lange termijn – zoals in het geval van bewegende aardkorsten, die verantwoordelijk zijn voor aardbevingen en vloedgolven – heeft de mens geen invloed.

Zelfs zaken als de langzame verandering van het klimaat – ook die is niet uniek voor onze tijd, maar kwam bewijsbaar ook in het verleden voor – waarvan de stijging van de zeespiegel een direct gevolg is, blijken moeilijk te beteugelen. En als ik even een politiek statement mag maken: als er iets is waar de Nederlanders zich druk om zouden moeten maken, is het deze kwestie. Het is algemeen bekend dat als de zeespiegel gemiddeld een meter stijgt, er drie gebieden op deze aardbodem kunnen worden afgeschreven: de Malediven, Bangladesh én het westen van Nederland.'

Wetenschap...

Uit zo'n onverwacht dwarsverband en de koppeling aan de actualiteit blijkt dat we met een rasechte docent te maken hebben. Cor van der Heijden is al bijna 25 jaar als docent geschiedenis en aardrijkskunde verbonden aan een middelbare school in Tilburg, die sinds een paar jaar 2College-Noord heet.

Tijdens zijn docentschap heeft hij zich altijd met onderzoek beziggehouden. Dit resulteerde onder andere in het proefschrift *Het heeft niet willen groeien*, over kindersterfte rond 1900, dat hij in 1995 aan de toenmalige Katholieke Universiteit Brabant verdedigde. Een paar jaar daarvoor had hij al zijn eerste boek geschreven, samen met Gerard Rooijackers, nu hoogleraar Nederlandse etnologie aan de Universiteit van Amsterdam.

In 1996 kreeg hij de kans om, geheel naar eigen inzicht, een boek te schrijven waarvan de gehele oplage gratis zou worden uitgedeeld aan alle inwoners van zijn woonplaats; geschenk van het gemeentebestuur

bij de opheffing van de gemeente in verband met de gemeentelijke herindeling.

'Dit gebaar van het gemeentebestuur was voor mij een *eye-opener*. Tot dat moment had ik me vooral beziggehouden met puur wetenschappelijk onderzoek. Zelden kreeg ik hierop respons. Het is natuurlijk leuk als een artikel verschijnt in – zoals men beweert – toonaangevende internationale wetenschappelijke tijdschriften. Zo is van mij een artikel, dat ik samen met Frans van Poppel geschreven heb, verschenen in *Annales de démographie historique* en een vertaling daarvan in *Health Transition Review*. Maar ik vraag me af of er in Nederland één wetenschapper rondloopt die deze artikelen heeft gelezen.

Van het boek over mijn gemeente – de burgemeester deed, tegen mijn verwachting in, zelfs niet moeilijk over de titel: *Schrandere boeren en schriele bestuurders* – weet ik in ieder geval wél zeker dat het gelezen is en dat het stof tot overdenking opleverde.'

Mede hierdoor is Cor van der Heijden de zijpaden van de geschiedbeoefening wat intensiever gaan bewandelen. Niet alleen zware wetenschappelijke kost, maar ook een vertaling daarvan naar een groter publiek. De kolommen van *NRC Handelsblad*

– zowel in het katern Boeken, als in de bijlage Wetenschap & Onderwijs en op de Economie Achtergrondpagina – werden een plaats om melding te maken van de stand van zaken of de vorderingen van het historisch onderzoek in Nederland.

...en school

Van der Heijden was als auteur betrokken bij de samenstelling van verschillende schoolmethoden. Voor *Pharos voor de Tweede Fase* schreef hij voor zowel de eerste als de tweede druk een hoofdstuk over de sociaal-economische geschiedenis van Nederland. Voor het tweede en derde deel van *Sfinx. Geschiedenis voor de Basisvorming*, tweede druk, schreef hij eveneens een hoofdstuk. Daarnaast tekende hij voor de tekst van *De Studiegids. Met de loop op Lancashire. Katoen en samenleving, 1750-1850*.

'Ik heb wel eens gezegd: het schrijven van het hoofdstuk voor *Pharos* heeft mij meer kruim gekost dan mijn hele dissertatieonderzoek bij elkaar. Om over een bepaald onderwerp een tekst te schrijven van pakweg 5000 woorden, kost mij weinig moeite. Als het er 7000 mogen zijn, wordt het misschien zelfs nog wel gemakkelijker. Maar het schrijven van een verhaal, dat hoofdzakelijk bestaat uit bronnen, zowel tekstbronnen als beeldbronnen, en dat vooral vanuit het bijbehorende werkboek wordt aangestuurd is echt ingewikkeld en moeilaik.

De onderwijskundige visie van de eindredacteur van *Pharos* was, dat een auteur het verhaal wel in zijn hoofd moest hebben, maar dat niet mocht neerschrijven. De leerling

zou, werkend vanuit een zeer dirigistisch werkboek, aan het eind van het hoofdstuk in staat moeten zijn zelf, in verkorte vorm, die tekst te produceren die de auteur vanaf het begin in gedachten had.

Omdat onverbiddelijk de rode pen werd gehanteerd en steevast de vraag werd gesteld met welk doel een bepaalde bron werd geselecteerd of opdracht werd geformuleerd, werd ik, op mijn beurt, gedwongen na te denken over de inhoud van mijn hoofdstuk. Daar heb ik ongelooflijk veel van geleerd.

Maar het strakke concept, dat zeer nauw aansloot bij de filosofie van de Tweede Fase in zijn meest oorspronkelijke vorm, was voor mij een te strak keurslijf. Ik heb er dan ook bewust voor gekozen om op het moment dat op onze school, als voorhoedeschool, de Tweede Fase van start ging, weer les te gaan geven in de onderbouw.

Jarenlang heb ik, met groot plezier, alleen maar les gegeven aan eerste en tweede klassertjes. Daar kun je nog eens ouderwets uitpakken met verhalen: dat blijven voor mij toch de krenten in de pap.'

Rampen en plagen

Dat 'verhalen vertellen' een gave is, blijkt uit elke pagina van *Rampen en plagen in Nederland 1400 – 1940. Pestbacillen, paalwormen en plunderende Moskovieters*. Het boek staat vol saillante details die geen afbreuk doen aan de grote lijn en de context. Het hele pandemonium aan natuurlijke ellende komt voorbij en de talrijke afbeeldingen versterken de boodschap nog eens.

Van alle soorten rampen en plagen heeft de auteur er telkens één uitgekozen om nader te beschrijven. Op de regel is slechts één uitzondering gemaakt: van de grote rivieroverstromingen zijn twee voorbeelden uitgewerkt, die van 1809 en van 1926. Het beleid van de overheid was in beide gevallen volstrekt anders, zodat Van der Heijden weer eens kon duidelijk maken dat de geschiedenis geen lineaire ontwikkeling is.

Wat voor misère wordt er in het boek zoal over de lezer uitgestort?

In dit caleidoscopische overzicht van diverse rampen en plagen waarmee de vroegere bewoners van ons land hadden moeten leren omgaan, passen er – na een inleiding waarin het onderlinge verband wordt toegelicht – dertig de revue.

Het boek opent met een reeks gebeurtenissen waarop de invloed van de mens bescheiden is, zoals aardbevingen, vloedgolven en overstromingen. Daarna volgt een bespreking van enkele plagen die het gevolg waren van een verstoord evenwicht in zowel de planten- en dierenwereld als in de menselijke samenleving.

In alle gevallen waren de gevolgen ingrijpend: zo stierven er in Nederland, als een direct gevolg van een schimmel op de aardappelplant, in 1847 meer mensen dan er geboren werden.

Er is nauwelijks een schatting te maken van de aantallen die in de loop van vele eeuwen aan de pest, de cholera en de Spaanse griep bezweken; het moesten er wereldwijd vele tientallen miljoenen zijn geweest. Behalve aan ziekten, stierven velen tijdens oorlogen en de daarmee nauw verbonden randverschijnselen, zoals de activiteiten van plunderende en brandschattende vijandelijke legers of groepen deserteurs, de kaapvaart op zee of de vergissingen die tijdens een periode van neutraliteit werden gemaakt.

Tot slot volgt een behandeling van een tiental rampen in de oorspronkelijke betekenis van het woord van 'een groot ongeluk'. Uit een bijna onmetelijk lange lijst zijn exemplarische voorbeelden geselecteerd, zoals de explosie van een kruitschip (in Leiden in 1807), een grote stadsbrand (in Enschede in 1862), een mijnramp (in de Staatsmijn Hendrik in 1928), het vergaan van een vissersvloot (die van het tweelingdorp Moddergat en Paesens in 1883), een treinongeluk (bij Weesp in 1918) en een vliegcrash (het neerstorten van De Uiver in 1934, twee maanden na de triomf in de beroemd geworden luchtrace Londen-Melbourne).

'Het moeilijkste aan dit boek was het bedenken van de titel. Heel erg lang was ik ervan overtuigd dat wat nu de

Cor van der Heijden, *Rampen en plagen in Nederland, 1400 – 1940. Pestbacillen, paalwormen en plunderende Moskovieters* (Kempens Uitgevers/Uitgeverij Europese Bibliotheek: Zaltbommel 2004); 200 blz., prijs € 19,50.

Tot de taken van Cor van der Heijden behoort de huiswerkbegeleiding. Twee keer per week krijgen leerlingen een uur per dag hulp bij de planning en uitvoering van hun huiswerk.

ondertitel is, de hoofdtitel zou moeten zijn. Ik heb zelfs een omslagtitel in huis waarop *Pestbacillen, paalwormen en plunderende Moskovieten* de titel is. Maar omdat bleek dat weinigen zich een voorstelling konden maken bij 'paalwormen' en 'plunderende Moskovieten' heb ik daar te elfder ure van afgezien.

Die plunderende Moskovieten slaat terug op de tijd dat Nederland nog geen Nederland was en dit gebied, vooral het zuiden, overspoeld werd door huursoldaten in dienst van de Spaanse koning. Die lui kregen hun soldij onregelmatig en daarnaast mochten ze bij wijze van toeslag ongelimiteerd verkrachten, plunderen en roven.

Oorlog is trouwens een plaag en ramp op zich. Mensen zijn veel vatbaarder voor een epidemie tijdens en na afloop van een oorlog. Toch een gebrek aan de juiste voedingsstoffen en onvoldoende weerstand.

Verbaasd over de paalworm in de ondertitel?

'In 1731 was een klein beestje verantwoordelijk voor de vernieling van de zeedijken. De houten palen aan de kust bleken na de vloedgolf van dat jaar vol gapende gaten te zitten. Een tot dan toe tamelijk onbekend weekdier met een buitengewone boorkracht en een onverzadigbare eetlust, de *Teredo Navalis*, ook wel de paalworm genaamd, had in korte tijd onze hele kustwering ondermijnd met rampzalige gevolgen.

Helemaal onbekend met het verschijnsel paalworm was de Neder-

lander ook weer niet. Vooral scheepsbouwers hadden al kennisgemaakt met de verwoestende activiteiten van de worm. Zo kon admiraal Witte de With in 1649 zijn schepen niet voldoende inzetten in de strijd tegen de Portugezen voor de kust van Brazilië, omdat de bodems van zijn schepen zodanig waren aangetast door de paalworm dat ze moesten worden vervangen.

Maar de paalwormramp had ook weer een voordeel, want de handel in stenen kreeg een enorme impuls. Het is zoals die econoom kort na de tsunami op televisie zei: "*hoe wrang ook, maar deze ramp zal leiden tot een toenemende economische bedrijvigheid in Azië*".

Nog zo'n venijnig beestje dat beslist het vermelden waard is: de coloradokever. Het stak in de tweede helft van de negentiende eeuw de Grote Oceaan over om ook bij ons eens flink huis te houden. Binnen de kortste keren tastten hele kolonies de Europese aardappelvelden aan. En daartegen werden hele drastische maatregelen genomen. Zo besloot de Nederlandse regering in 1875 bij Koninklijk Besluit om alle in- en doorvoer van aardappels uit de Verenigde Staten en Canada te verbieden.

Toen een jaar later in de Duitse stad Bremen een Coloradokever aan werd getroffen in een zak Amerikaanse maïs en in 1877 het beestje ook in de Rotterdamse haven opdook in een kist uien uit de Verenigde Staten, maakte de overheid korte metten. Niet alleen werd de kist met inhoud

verbrand, maar het ministerie van Binnenlandse Zaken startte vervolgens een grootscheepse voorlichtingscampagne. Met affiches werd de bevolking op de hoogte gebracht van het signalement van de misdadige kever.

Met bestrijdingsmiddelen en nieuwe aardappelsoorten is de Coloradokever in onze contreien uitgeroeid, maar de schrik voor het diertje bestaat nog steeds. Als een boer een Coloradokever ziet en hij stelt de autoriteiten daarvan niet op de hoogte dan riskeert hij nog steeds een boete van 110 Euro.

Mijn favoriete ramp in het boek is die met het kruischip in Leiden. Maar ook die over de strenge winters van vroeger, over de brandschattende legers en over de 'Gooise Moorde-naar', de weinig flatteuze benaming voor de Gooische Stoomtram, behoren tot de verhalen die ik zelf ook wel eens aan mijn leerlingen, zelfs die uit de tweede klas, durf voor te leggen.

Docent: tussen wetenschap en publiek

Bij het schrijven van de teksten heb ik steeds een uitspraak van mijn promotor in mijn achterhoofd gehouden: schrijf zo dat je moeder en de melkboer het óók kunnen volgen. Deze popularisering gaat niet zo ver dat je de eigen fantasie en verbeeldingskracht ongeremd de vrije loop kunt laten omdat het een smeug verhaal moet worden. Om die reden is aan het eind van elk hoofdstukje een lijstje met bronvermeldingen opgenomen.

Voor mij is dat essentieel; van de uitgever is dat het eerste dat weg mag. Ik vind het vanzelfsprekend dat je de credits voor het werk ook aan de oorspronkelijke onderzoekers behoort te geven. Ik heb me bij het schrijven trouwens echt verbaasd over de hoeveelheid onderwerpen die het gilde van de historici heeft onderzocht en vastgelegd. Van heel veel dingen had ik nog nooit gehoord.

Details en afbeeldingen zijn, hoe gruwelijk ze soms ook zijn, essentieel voor de historische verbeelding. Met rampen en plagen is nu eenmaal sprake van veel continuïteit.

Boeken

ZOJUIST VERSCHENEN

De geschiedenis van de wetenschap in een notendop. Topwetenschappers belichten in stukjes van een pagina tweehondervijftig cruciale ontdekkingen uit de wetenschap die ons leven nog altijd beïnvloeden. De relativiteitstheorie van Einstein, de ontcijfering van de Steen van Rosetta, het klonen van het schaap Dolly. Alleen al vanwege de illustraties meer dan de moeite waard. Susan Greenfield, Simon Singh en Peter Tallack (red), *Het wetenschapsboek*. Het Spectrum, € 34,95.

In juni 1904 werd Gisbert Brom, tot dan priester van het aartsbisdom Utrecht, de eerste directeur van het Institutum Neerlandicum. Een eeuw later spitten historici nog steeds in de archieven van het Vaticaan. Maar ook archeologen, kunsthistorici, kunstenaars maken gebruik van het Nederlands Instituut. In een ruim geïllustreerd boek brengen Hans Cools en Hans de Valk de bijdrage van het Instituut voor de Nederlandse kunsten en wetenschappen in kaart.

Institutum Neerlandicum MCMIV-MMIV. Honderd jaar Nederlands Instituut te Rome. Verloren, € 10,-.

Als er een dag is die de Duitsers óók slachtoffer van de oorlog maakte, dan was dat dinsdag 13 februari. Het was de eerste heldere, droge dag na weken van regen. En dát werd de stad en haar bewoners noodlottig. Engelse bommenwerpers verschenen die avond rond tien uur boven de stad. Met twee aanvalsgolven zetten ze het Florence aan de Elbe in lichters laaie. Toen de Amerikanen de volgende dag kwamen om het karwei af te maken, konden ze de branden al van verre zien. Frederick Taylor, *Dresden. Dinsdag 13 februari 1945*. Het Spectrum, € 39,95.

Een verzameling van eenennegentig verhalen over de bekendste en belangwekkendste gebeurtenissen uit onze vaderlandse geschiedenis. Van de mislukte opstand van de Baraven onder Julius Civilis tot en met de moord op Theo van Gogh. Willem Velema (samenstelling en redactie), *Oog in oog met het verleden. De vaderlandse geschiedenis in 91 verhalen*. Het Spectrum, € 14,95.

Over de organisatie die begon als de persoonlijke lijfwacht van Adolf Hitler, maar eindigde als het leger van een staat in de staat van het Derde Rijk: Christopher Ailsbury, *De geschiedenis van de Waffen-SS*, € 29,95.

Eeuwenlang speelde de dans geen rol in de cultuur van het calvinistische Nederland. Rond 1900 kwam hier plotseling verandering in. De moderne tijd werd dansend

veroverd met charleston, rock 'n roll, disco en house. Klazien Brummel, *Holland danst! Danscultuur in de twintigste eeuw*. € 49,95.

In *Erasmus en het poldermodel* onderzoekt Herman Pleij de verbintenis tussen heden en verleden aan de hand van het dwingende verband tussen Erasmus en het herzien van het poldermodel. Over de bloeiende geschiedschrijving en de aversie tegen het eigen nationale verleden. € 12,50.

Van de Beeldenstorm in Vlaanderen, Brabant en Holland is het nodige bekend. Maar wat gebeurde er in de Buitengewesten. Over Nijmegen sprak der Raad van Beroerte een ongekend hard vonnis uit: tientallen inwoners werd als kettlers en rebellen voor eeuwig verbannen en hun eigendommen werden in beslag genomen. Maarten Hageman promoveerde op een onderzoek naar de Beeldenstorm in Nijmegen en probeert een antwoord te vinden op de vraag waarom de stad zo zwaar gestraft werd. *Het kwade exempel van Gelre. De stad Nijmegen, de Beeldenstorm en de Raad van Beroerte, 1566-1568*. Vantilt, € 27,50.

Elitekommando Ost was de naam van een West-Duitse militaire eenheid die in eerste instantie werd ingezet om overlopers uit de DDR te helpen en het bewind aldaar te

ontregelen. Later werd de eenheid ook in de Sovjetunie en in het Midden-Oosten ingezet. Thomas Sanders gaf twaalf jaar leiding aan de *Elitekommando Ost* en schreef over zijn belevenissen *Spergebied*. James Bond op z'n Duits. Bruna, € 17,95.

Middeleeuwse denkbeelden over mensen en gezondheid, de manier waarop de gezondheid toen was georganiseerd en de wijze waarop medische kennis in overlevering en in boeken werd overgebracht, worden door Erwin Huizenga beschreven in: *Bitterzoet balsem. Geneeskunde, chirurgie en farmacie in de late Middeleeuwen*. Een ideaal boekje om te gebruiken bij een profielwerkstuk. Verloren, € 10,-.

Populair is de voorstelling dat de Nederlandse cultuur tot diep in de twintigste eeuw eigenlijk negentiende-eeuws was gebleven. Dat zou komen omdat ons land in de Eerste Wereldoorlog neutraal was gebleven. Pas na 1945 zou Nederland aansluiting vinden bij de moderne Europese cultuur. In *Moderniteit. Modernisme en massacultuur in Nederland 1914-1940* van Madelon de Keizer en Sophie Tate (red.) wordt dit beeld doorbroken. *Vijftiende jaarboek van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie*. Walburg Pers, € 29,95.

Voor wie het gekakel op de Nederlandse radio zat is: een nieuw hoorcollege op cd. Ideaal voor in de auto. Bernard Woelderik, *Het koninklijk huis. Een hoorcollege over de geschiedenis van het huis van Oranje-Nassau*. Het Spectrum, € 27,50.

Volgens Ian Kershaw het boek waar niemand omheen kan die een korte en betrouwbare uitleg wil over ontstaan en werking van het meest beruchte vernietigingskamp van de Nazi's: *Auschwitz. Een geschiedenis*. Van Sybille Steinbacher. Het Spectrum, € 12,95.

De auteurs van *Asterix en de waarheid* proberen in de moderne Nederlander trekken te herkennen van de oude Germanen. Dat is een hele tijd terug. René van Royen en Sunnya van der Vegt, *Rare jongens, die Hollanders. De Nederlandse volksaard in de Romeinse tijd*, € 5,-.

Jan Rosendaal, de auteur van *Bataven!*, verhaalt in *De Nederlandse Revolutie. Vrijheid, volk en vaderland 1783-1799* over een bewogen periode in de vaderlandse geschiedenis waarmee vergeleken de roerige tijden waarin we nu schijnen te leven, niets meer dan een kleine rimpeeling in de tijd lijken te zijn. Van Tilt, € 19,90.

En ten slotte: met de vondst in een familiearchief van een stapeltje schriftjes kregen de historici Arianne Baggerman en Rudolf Dekker een van de vroegste en omvangrijkste kinderdagboeken in Europa in handen. In *Kind van de toekomst. De wondere wereld van Otto van Eck (1780-1798)* geven zij een beeld van het maatschappelijk leven aan het einde van de achttiende eeuw. Otto als modelburger van de toekomst. Wereldbibliotheek, € 27,50.

Hans Pols

VROUWENSTEM

Geertje Wiersma, *Mietje Hulshoff of de aanslag op Napoleon* (Bert Bakker: Amsterdam 2004), 175 blz., € 17,95.

Anders dan de titel van dit boekje doet vermoeden, is er geen hard bewijs dat er tijdens het bezoek van Napoleon aan Amsterdam in 1811 een aanslag op het leven van de keizer is beraamd. De publiciste Geertje Wiersma wilde haar verhaal kennelijk een spannend slot geven.

Wiersma is het er vooral om te doen aandacht te vragen voor de vergeten pamflettiste Maria Aletta (Mietje) Hulshoff (1781-1846). Deze domineesdochter baarde in 1806 opzien met enkele brochures die een eerbetoon inhielden aan het gedachtegoed van de patriotten. Mietje werd gearresteerd. Zij liet zich juridisch bijstaan door de patriotse advocaat Johan

Valckenaar (in haar ogen de gedroomde republikeinse leider) en de schrijver Willem Bilderdijk. Beide heren legden in hun pleitrede zoveel nadruk op Mietjes mentale onevenwichtigheid als kwetsbare, hysterische jonge vrouw, dat zij hen de laan uitstuurde. Gevolg: twee jaar opsluiting in een verbeterhuis.

Vrijgelaten klom Mietje opnieuw in de pen, ditmaal tegen het bewind van Lodewijk Napoleon en de dienstplichtplannen. Anoniem bezorgde zij bundeltjes van dit geschrift bij personen die zij vertrouwde. Ze werd weer vastgezet, maar wist te ontsnappen en spoorloos te verdwijnen. Een van haar relaties, Willem Ockerse, vermoedde dat ze (als een tweede Charlotte Corday) zichzelf tot martelares van de vrijheid wilde maken door een aanslag te plegen op Napoleon tijdens diens bezoek aan ons land. Er gebeurde echter niets. Mietje met haar moordende dolk dook niet op. Later bleek ze naar Amerika te zijn geëmigreerd.

Geertje Wiersma heeft de brieven en processtukken van Mietje (ondermeer uit Amsterdamse en Leidse archieven) vervat in een psychologiserend verhaal, en de gaten opgevuld met een dosis verbeeldingskracht dan wel fantasie. Het is een vlot geschreven boekwerkje. Wel laten feitenkenis en schrijfstijl soms te wensen over en een levend portret van Mietje Hulshoff komt niet uit de verf.

Twee eeuwen geleden was Mietje een schrijvende, geëngageerde vrouw en ze verdient een degelijker biografie dan deze niet geheel geslaagde poging om de werkwijze van Hella Haasse te imiteren.

Jan van Oudheusden

Cor Bruin, *De voetreis naar Sneek* (Ad. Donker: Rotterdam 2004) 207 blz, prijs € 15,90.

Van Marx is de uitspraak dat historische gebeurtenissen twee maal plaats vinden: eenmaal als tragedie en eenmaal als klucht. Nu kent de geschiedenis van het onderwijs genoeg voorbeelden van tragedies. Ook zijn er genoeg voorbeelden van herhalingen. Vandaag de dag zijn er velen die het 'natuurlijk leren' als remedie voor alle onderwijskwalen aanbevelen. Wie zich in de geschiedenis van ons onderwijs verdiept, zal snel tot de conclusie komen dat het hier om een herhaling gaat. 'Natuurlijk leren' herhaalt de vernieuwing die honderd jaar geleden plaats vond en die was op haar beurt weer een herhaling van wat honderd jaar daarvoor had plaats gevonden. Een klucht van een klucht?

Ruim honderd jaar geleden kwam in Europa de nieuwe-schoolbeweging op. In Rusland, Amerika en Engeland begonnen, rolde deze golf van vernieuwing over Frankrijk, Duitsland en Italië. Vandaaruit verspreidde de beweging zich verder, ook in Nederland. Jan Ligthart, hoofd van een gemeentelijke volksschool in de Tullingsstraat in Den Haag, was het boegbeeld van de Nederlandse onderwijs-vernieuwing. Maar er waren ook anderen die de ideeën in hun (particuliere) scholen doorvoerden. Johan Kleefstra bijvoorbeeld, de stichter van de Brinioschool in Hilversum en Cor Bruijn die de door professor Jacob van Rees opgerichte Humanitaire School in Laren leidde. Deze school-vernieuwing maakte deel uit van een brede culturele beweging die door een culturele elite gedragen werd. Van Rees was een van hen. In Blaricum stichtte hij al eerder een kolonie. Maar bijvoorbeeld ook Frederik van Eeden maakte er deel van uit; hij was de oprichter van de kolonie Walden in het hetzelfde dorp.

De nieuwe-schoolbeweging keerde zich tegen de zit- en luisterschool die aan het eind van de negentiende eeuw onder invloed van de leerlingen van Herbart, de zogenaamde herbartianen, ontstaan was. Men greep terug naar Rousseau, maar vooral naar Pestalozzi en Herbart zelf. Ligthart herhaalde Pestalozzi's postulaat dat hoofd, hart en hand in het onderwijs altijd samen moeten gaan. Een kind komt pas tot leren als het met heel zijn wezen actief kan zijn. Daarnaast benadrukte hij met Herbart de integratie van de leerstof. De school moet het kind dus in aanraking brengen met 'het volle leven' en wel zo dat hoofd, hart en hand daarbij geactiveerd worden.

Cor Bruijn (1883-1978) was een jonge onderwijzer die zijn opleiding aan de Rijkskweekschool in Haarlem had afgerond. Hij voelde zich aangesproken door de denkbeelden van de nieuwe-schoolbeweging en in het bijzonder die van Ligthart. Toen hij door Van Rees aangezocht werd de leiding van de Humanitaire School op zich te nemen, nam hij dat aanbod direct aan. In de periode dat hij schoolhoofd was in Blaricum begon ook zijn literaire carrière. Hij schreef er *De voetreis naar Sneek*, het verslag van een voetocht die hij samen met zijn vrouw en tien kinderen van de school maakte. Later zouden vele romans voor kinderen en volwassenen volgen, waaronder *Sil de Strandjutter*.

De voetreis naar Sneek is tijdens het leven van Bruijn nooit uitgegeven. Ligthart en zijn vrouw hadden het manuscript gelezen en adviseerden hem het te publiceren. Maar het is er nooit van gekomen. Pas in 2004 verscheen het, met een uitgebreide inleiding van zijn dochter, Margreet Bruijn. Het is een uniek document omdat je via het verslag als het ware zelf kan meemaken wat de vertegenwoordigers van de nieuwe-schoolbeweging nu precies onder dat 'nieuwe leren' verstonden: de wereld intrekken. Het liefst letterlijk, zoals Ligthart met zijn schoolwandelingen deed en Bruijn met zijn reis naar Sneek. Maar als dat niet kon moest je de wereld de school inhalen: door mensen uit te nodigen om over hun werk te vertellen, door zelf dingen te gaan maken, maquettes bijvoorbeeld, en door dingen die je buiten de school meegemaakt hebt op te schrijven of na te spelen.

Jan Ligthart, Cor Bruijn en anderen wezen de kunstmatige scheiding tussen de vakken af; ze wilden hun kinderen geen onbegrepen frasen en oefjes uit het hoofd laten leren. Ze wilden evenmin aparte uurtjes voor beweging, voor creativiteit, voor het vergaren van kennis. Ze wilden dat alles bij elkaar: 'het volle leven' moest aansluiten bij het 'volle' leven van het kind. En dat maakte zo iets als een voetreis naar Sneek nu precies tot zo'n ideale onderwijsvorm. Alles kwam hier bij elkaar: de wereld intrekken, met hoofd, hart en hand (respectievelijk voet) ervaringen op doen om zo gaandeweg steeds meer kennis van de wereld te vergaren.

De tocht duurde vijf dagen. De kinderen sliepen bij familie en kennissen van Bruijn en zijn vrouw. Niet het hele traject liepen ze. Een deel werd met stoomtram en trein afgelegd, van Enkhuizen naar Stavoren namen ze de boot. Maar tussendoor kwamen ze genoeg tegen om van te leren: kalkovens, een moderne koek- en beschuiffabriek, een van de laatst overgebleven oliemolens, boerderijen, uithangborden met afbeeldingen, pakhuizen, stoomboten en zelfs een geboortelepel. Steeds weer nieuwe zaken kregen de kinderen in het oog. Pas als ze het naadje van de kous wisten, gingen ze verder, maar niet voordat ze het geleerde in een verslag of een tekening hadden vastgelegd. De meester vertelde veel. Hij bleek de reis – overigens samen met het groepje kinderen – uitstekend te hebben voorbereid. Maar het waren toch steeds de kinderen die hem zijn kennis wisten te ontlokken. Overigens ondervroegen de kinderen niet alleen hun meester, maar ook de bewoners uit de streek waar ze doortrokken. Zo werd de man die in de oliemolen werkzaam was uitvoerig geïnterviewd.

Het is een genot om *De voetreis naar Sneek* te lezen. Hoe simpel kan goed onderwijs zijn! Je hebt er zo weinig voor nodig: de wereld, een groep kinderen en een meester of juf die niet alleen van kinderen houdt en in hen geïnteresseerd is, maar dat ook in de wereld is. Het boek zou verplichte leesstof moeten zijn voor iedereen die het basis-onderwijs in wil. Laten zij zelf bepalen of 'natuurlijk leren' meer is dan een klucht, een gemakkelijke, niet begrepen herhaling van wat vroeger geweest is.

Wouter Pols

VIETNAM

GESCHIEDENIS OP CD-ROM

H.W. von der Dunk, *Cultuurgeschiedenis van Europa. Een hoorcollege over de Europese geschiedenis in de 20^e eeuw* (Het Spectrum), € 34,95.

Sinds jaar en dag kennen we 'nascholing bij uw thuis', weinig aantrekkelijk ogende drukwerkjes die een schat aan relevante en minder relevante feiten over de examenonderwerpen verbergen. Voor een gedegen voorbereiding van zijn lessen over de examenklassen heeft de docent zijn huis niet meer uit. Maar nu is er zelfs nascholing in de auto en in de trein! De forens kan zijn lesvoorbereiding gewoon tijdens het woon- werkverkeer doen. Geen excuus meer voor een inhoudelijk slecht geprepareerde les. Van emeritus hoogleraar moderne geschiedenis Von der Dunk is een college van vier uur over onderwerpen uit de geschiedenis van Europa in de voorbije eeuw opgenomen en op cd-rom gezet.

In twee uren behandelt Von der Dunk de oorzaken en het verloop van het grote conflict over de hegemonie in Europa dat ons continent de eerste vijftienveertig jaren van de twintigste eeuw teisterde en met de gevolgen ervan nog eens vijftienveertig jaar in zijn greep hield. De volgende twee uren gaan over het conservatisme en het progressivisme in die eeuw en over historische mythen, zoals de nationale mythe van de Duitsers dat zij van met louter deugden uitgeruste oude Germanen afstamden en erfgenamen met een opdracht waren van een universeel rijk uit de Middeleeuwen dat de opvolger was van het oude Romeinse Rijk. Het tweede Duitse Rijk moest dus wel een glansrijke wedergeboorte van dat eerste zijn. En toen Nazi's in 1933 het Derde Rijk stichtten voegde zij daar de christelijke mythe van het Duizendjarige Rijk aan toe.

Het zijn geen nieuwe inzichten die Von der Dunk in zijn hoorcollege naar voren brengt; veel van wat hij vertelt is al van hem bekend. Het zijn de grote lijnen langs de bekende banen die hij uiteenzet. En dat is voor het hier gebruikte medium geen enkel bezwaar; de automobilist kan de handen niet van het stuur halen om aantekeningen maken of een passage met extra aandacht opnieuw te bestuderen. Hij zal het moeten doen met de woorden zoals ze uitgesproken zijn door de spreker en als die in zijn vier uur durende uiteenzetting niet te veel overhoop haalt en niet te diep graaft, is het voor de ingewijde toehoorder goed te volgen. Die krijgt van Von der Dunk een mooi overzicht van zijn inzichten over de geschiedenis van Europa in de twintigste eeuw.

Hans Pols

C.V. Lafeber, *Om u te redden vernietigen wij u. Geschiedenis van Vietnam 1945-1975* (Goirle 2004), deel 15 uit de serie 'Nascholing bij u thuis', prijs € 35,-/gebonden € 45,-. Te bestellen door het bedrag over te maken op postgiro 1090433 van C.V. Lafeber, Goirle, o.v.v. de gewenste titel. U kunt ook opbellen (013-5430340) of mailen: lafebercv@hotmail.com

Degenen die vorig jaar om de een of andere reden niet in staat waren een cursus bij te wonen ter voorbereiding op het CE geschiedenis, hoeven niet te wanhopen. Opnieuw is daar de heer Lafeber om u te redden. Alweer voor de vijftiende keer schreef hij een boek voor de thuisblijvers onder het adagium 'nascholing bij u thuis'. En daarmee is niets miszeggd of overdreven. Immers de kwaliteit van de cursussen zoals die veelal door de universiteiten worden georganiseerd, zit vooral in de smakelijkheid van de lunch. De lezingen zijn vaak bijzonder interessant, maar in de lespraktijk onbruikbaar. De boeken van Lafeber zijn daarentegen een toonbeeld van pragmatisme. Gebaseerd op een enorme eruditie, gepaard aan uitgebreide literatuurstudie, levert hij nu net datgene wat de gemiddelde leraar, niet overvloedig zwemmend in de tijd, nodig heeft. En dat is uitvoerige achtergrondkennis, gelardeerd met sappige anekdotes en saillante details.

Het laatste product van zijn hand, het boek bij het examenonderwerp 'Dekolonisatie en Koude Oorlog in Vietnam' is een van zijn beste tot nu toe. Het is informatief, goed leesbaar, overzichtelijk (met de bekende, verdoorgevoerde ondervinding - XIX.3.4.1.2 - die langzamerhand zijn, zij het irritante handelsmerk is geworden) en dus eigenlijk onmisbaar. Ook de totaal eigen spelling (aan het Groene Boekje doet Lafeber niet) is gehandhaafd gebleven ('candidaten' bijvoorbeeld), alsmede de Lafebergrammatica ('de psychogeen Dulles'). Ook koestert hij nog steeds zijn geheime agenda. De Brabantse historicus is volgens mij nog steeds van mening dat in het huidige voortgezet onderwijs veel te weinig aan kennisverwerving wordt gedaan en teveel sprake is van 'Spelerei'. Met zijn boekenreeks probeert hij ons als leraren duidelijk te maken dat er meer te koop is in de geschiedenis dan de inhoud van de (trouwens elk jaar dikker wordende) stofomschrijving. En gelijk heeft hij.

Misschien nog een aantal kleine puntjes van kritiek voordat deze recensie een hagiografie wordt. Wat ik miste was dat de oorlog in Vietnam niet geplaatst wordt in de bredere context van de Koude Oorlog. Een meer algemene behandeling van dit conflict ontbreekt en daarmee ook de verschillende visies die erover bestonden en nog steeds bestaan. Ook de uitgebreide en onvertaalde citaten kriebelen een beetje. En om maar heel praktisch te blijven: het gelijmde boek moet behandeld worden als ware het een middeleeuws getijdenboek. Als de lezer er niet met de uiterste omzichtigheid mee omgaat, valt het binnen de kortste keren uit elkaar. U kunt het beste de gebonden versie aanschaffen.

Ger van der Drift

Lesbrieven

CORELINE BOOT

Nederlanders en Molukkers: een eeuwig verbond?

In de Nieuwe Kerk te Amsterdam is een tentoonstelling te bezichtigen over vijfduizend jaar Marokkaanse kunst en cultuur. Deze tentoonstelling maakt deel uit van de viering van vierhonderd jaar Nederlands-Marokkaanse betrekkingen.

Weinig mensen weten, dat in 2005 ook vierhonderd jaar betrekkingen tussen Nederland en de Molukken te herdenken zijn. Op 23 februari 1605 werd namelijk de Portugese vesting op Ambon aan de Verenigde Oostindische Compagnie overgedragen.

Naar aanleiding van deze historische gebeurtenis schreef vakdidacticus Tom van der Geugten in opdracht van het Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers (LSEM) twee lesbrieven: een voor de bovenbouw havo/vwo en een voor het vmbo. Ze laten leerlingen kennismaken met de historische gebeurtenissen in 1605 en daarna. Ook maken ze hen bewust van het belang daarvan voor de relatie tussen Nederlanders en Molukkers.

Na hun aankomst stuurde de kapitein van de Portugezen iemand om hen het volgende te vragen: 'Waar komt deze oorlogsvloot vandaan?' Zij antwoordden: 'Deze vloot komt uit Holland'.

Daarna zeiden zij tegen de kapitein van de Portugezen: 'Verlaat dit land'.¹

Dit citaat is afkomstig uit *Historie van Hitu*, in de zeventiende eeuw geschreven door de Hituese imam Ridjali. De *Historie van Hitu* is de enige bewaard gebleven bron die de geschiedenis van Ambon na de komst van de Portugezen (1512) en de voc (1599) beschrijft vanuit een Moluks perspectief.

Het is een boeiend werk voor eenieder die geïnteresseerd is in het ontstaan van de betrekkingen tussen Nederlanders en Molukkers in de zeventiende eeuw.

De overdracht van de vesting op Ambon aan de voc werd door bevelhebber Steven van der Haghen naderhand beschreven als een 'seer heerlijke victorie' voor de Staten-Generaal en de voc, een 'memorable victorie'. Dat was het zeker: de overname van de Portugese vesting vormde het begin van het Nederlandse koloniale rijk. Vanaf deze overname werd de voc naast handelsonderneming ook landsheer.² De Molukse kruidnagelproducenten

waren erg gelukkig met het vertrek van de Portugezen. Nadat de Portugese vesting in Nederlandse handen was gekomen, sloten zij een verdrag met de voc over het specerijenmonopolie. Hierin zwoeren zij 'soo langhe als wy leven' trouw aan de Staten-Generaal, prins Maurits en de gouverneur van Ambon.³

Het verdrag dat toen werd gesloten, werd in latere tijd 'eeuwig verbond' genoemd.

Wat staat er in de lesbrieven en hoe is dat uitgewerkt?

De twee lesbrieven hebben de overname van de Portugese vesting in 1605 als uitgangspunt, en gaan vervolgens in op de ontwikkelingen in de betrekkingen tussen Nederlanders en Molukkers vanaf 1605 tot heden. Leerlingen lezen over de Nederlands-Molukse geschiedenis, maar kunnen zich er ook iets visuels bij voorstellen door de beeldbronnen die in de lesbrieven zijn opgenomen.

De lesbrief voor havo/vwo is opgezet volgens het nieuwe examenprogramma havo/vwo voor 2007 (conceptversie 2004; zie www.tweedefase-loket.nl). Dit is afgeleid van de voorstellen in het rapport De Rooy (2001).

Auteur Tom van der Geugten: *'Met de lesbrieven kunnen docenten en*

Coreline Boot studeert geschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

Nederlanders en Molukkers 1605 - 2005:

een eeuwig verbond?

LANDELIJK STEUNPUNT EDUCATIE MOLUKKERS

VMBO

leerlingen ervaring opdoen met deze vernieuwing van het examenprogramma. Ik heb gezocht naar een manier om drie examendomeinen in concreet lesmateriaal uit te werken: historisch besef, oriëntatiekennis en diachronische thematieken.*

De lesbrief begint met 'Wat weten we al?' Dit kunnen leerlingen samen maken. Doel ervan is het activeren van de voorkennis ter voorbereiding op de po. Ze hanteren het chronologisch kader met de indeling van de geschiedenis in tien tijdvakken en de daarbij behorende kenmerken. De po wordt zelfstandig en individueel gemaakt ter oefening of ter toetsing. De leerlingen houden een logboek en een reflectieverslag bij. Met een flink aantal tekstbronnen voeren ze de praktische opdracht uit met een gegeven vraagstelling over de Nederlands-Molukse geschiedenis van 1605 tot heden.

Door de vraagstelling is de lesbrief bruikbaar als uitwerking van het domein over westerse en niet-westerse culturen in het huidige én toekomstige examenprogramma.

De lesbrief voor vmbo is anders uitgewerkt dan die voor havo/vwo. In de lesbrief voor havo/vwo ligt het zwaartepunt bij de ontwikkelingen in de Nederlands-Molukse relatie op lange termijn tussen 1605 en heden.

VAARDIGHEDEN

In de zes opdrachten van deze lesbrief beoefen je de volgende tien examenvaardigheden:

- 1 Gebruik maken van verschillende typen historisch bronnenmateriaal.
- 2 Gegevens ordenen.
- 3 Bronfragmenten selecteren; daarbij letten op felten en meningen.
- 4 Gegevens beoordelen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit.
- 5 Gegevens analyseren en een eigen standpunt weergeven en toelichten.
- 6 Rekening houden met de standplaatsgebondenheid van bronnen.
- 7 Rekening houden met je eigen standplaatsgebondenheid.
- 8 Vaststellen waardoor standplaatsgebondenheid bepaald werd/wordt.
- 9 Je verplaatsen in opvattingen, waarden en motieven van mensen in het verleden; ermee rekening houden dat zij niet over dezelfde kennis konden beschikken als wij nu (inleving).
- 10 Opvattingen, waarden en motieven, waardoor mensen in het verleden werden geleid, vergelijken met die van jezelf en van tijdgenoten.

De inhoud van de lesbrief voor vmbo beperkt zich tot de relatie tussen Nederlanders en Molukkers in de zeventiende eeuw. Hiermee wordt de betreffende eindterm over de voc en het gebruik van diplomatie en geweld ter verkrijging en bescherming van monopolieposities uitgewerkt.

Het vmbo-examen wordt voorlopig nog niet herzien. De lesbrief is daarom niet opgezet volgens De Rooy. In plaats daarvan is hij opgebouwd rondom verhalen en examenvaardigheden.

Van der Geugten hierover: *'Verhalen hebben niet alleen een positieve uitwerking op het enthousiasme van vmbo-leerlingen voor geschiedenis, maar maken het vak voor hen ook realistischer. De opdrachten die ze bij deze verhalen maken, vormen een*

oefening in lastige examenvaardigheden. Naast kennis worden immers ook historische vaardigheden getoetst op het examen. Ik hoop dat docenten bij de lesbrief hun leerlingen er nog eens op wijzen hoe belangrijk het is om de standplaatsgebondenheid van bronnen van verschillende partijen te doorzien'.

De leerlingen kunnen de opdrachten in de lesbrief zelfstandig uitvoeren. Bij de opdrachten worden de betreffende vaardigheden vermeld, waardoor leerlingen deze bewust oefenen. Met het antwoordmodel kunnen ze zichzelf controleren.

In de docentenhandleiding wordt nog een leuke instap voorgesteld met speculaasjes: een Nederlandse lekkernij uit de zeventiende eeuw. Molukse specerijen vormen daarvan nog steeds – niet toevallig – belangrijke ingrediënten.

OPDRACHT 1 WAT WETEN WE AL?

Met de opdrachten in deze lesbrieff verdiep je je in meer dan vier eeuwen Nederlands-Molukse geschiedenis. Daarbij komt je kennis van die eeuwen goed van pas. In deze opdracht ga je kijken wat je al weet. Je werkt samen in een groepje van ongeveer vier leerlingen. Op de volgende pagina staan twaalf tekstfragmenten. Daaronder vind je het chronologisch kader met de indeling van de geschiedenis in vijf periodes en tien tijdvakken. Vermeld zijn de belangrijke kenmerken per tijdvak, de tijdgrenzen en nog enkele andere benamingen.

a Bestudeer de tekstfragmenten en het chronologisch kader. Stel per tekstfragment vast bij welk tijdvak en welk kenmerk het hoort. Noteer telkens het gekozen tijdvaknummer en de kenmerkletter. Probeer deze opdracht eerst zo goed mogelijk samen zonder hulpmiddelen uit te voeren. Raadpleeg vervolgens hulpmiddelen zoals tijdvakkenposters, schoolboeken voor de onderbouw of andere naslagwerken, zoals *Wolters' geschiedenis in je pocket*.

b Verdeel de tekstfragmenten over je groepje. Bereid een korte uitleg voor over 'jouw' fragmenten en de gekozen tijdvakken en kenmerken. Maak van elk kenmerk duidelijk dat het typerend is voor een bepaald tijdvak.

c Bespreek in je groep de gekozen tijdvakken en kenmerken in chronologische volgorde. Groepsleden geven om de beurt hun uitleg.

d Bedenk samen antwoorden op de volgende vraag: Wat voor nut heeft het om kennis te hebben van het chronologisch kader?

HAVO-VWO

VRAAGSTELLING

Hoofdvraag

Is 'een eeuwig verbond' een goede naam voor de relatie tussen Nederlanders en Molukkers vanaf hun eerste ontmoeting tot heden?

Deelvragen

- 1 Hoe kwamen Nederlanders en Molukkers met elkaar in contact en welke motieven speelden daarbij een rol?
- 2 In hoeverre ging het bij de Nederlands-Molukse relatie om geweld, diplomatie, overheersing en verzet?
- 3 Welke vormen van wederzijdse culturele beïnvloeding vonden plaats?
- 4 Op welke manieren speelde migratie een rol?
- 5 Bedenk zelf een vijfde, bij de hoofdvraag passende deelvraag met een daarop aansluitende hypothese.

Ten slotte

De Nederlands-Marokkaanse betrekkingen krijgen op grote schaal aandacht in 2005. Dat gebeurt op kleinere schaal met de relatie tussen Nederlanders en Molukkers in de vorm van activiteiten van het LSEM, waaronder deze lesbrieven. Met de lesbrieven kunnen docenten en leerlingen de koloniale geschiedenis benaderen vanuit Nederlands én Moluks perspectief, waarbij recht wordt gedaan aan beide culturen. De beeldvorming betreffende de koloniale geschiedenis vraagt

voortdurend om actualisering. Dat geldt zeker voor de Nederlands-Molukse geschiedenis. De relatie tussen de Nederlandse en Molukse cultuur is tot op de dag van vandaag actueel. Docenten en leerlingen die met de lesbrieven gaan werken, zullen ontdekken op welke manieren de benaming 'een eeuwig verbond' recht doet aan vier eeuwen contacten tussen Nederlanders en Molukkers.

Noten

- 1 Hans Straver, Chris van Fraassen en Jan van der Putten (red.), *Ridjali Historie van Hitu. Een Ambonse geschiedenis uit de zeventiende eeuw* (LSEM, Utrecht 2004), p. 135.
- 2 Gerrit Knaap, *Kruidnagelen en Christenen. De Verenigde Oost-Indische Compagnie en de bevolking van Ambon 1656-1696* (KITLV, 2e druk; Leiden 2004), pp 35-56.
- 3 François Valentijn, *Oud en Nieuw Oost-Indiën II, 2. Ambonsche Zaken*

Literatuur

Germen Boelens, Chris van Fraassen en Hans Straver, *Natuur en samenleving van de Molukken* (LSEM: Utrecht 2001).

Een encyclopedisch boek dat goed bruikbaar is voor praktische opdrachten en profielwerkstukken geschiedenis.

Magdaleen Kingmans, Xaf Lasomer en Jaap Tuit, *Op zoek naar een eigen plek. Een geschiedenis van Molukkers in Nederland* (LSEM: Utrecht 1997).

In dit boek wordt de voorgeschiedenis van Molukkers beschreven, hun overtocht naar Nederland en de eerste decennia van hun verblijf in woonoorden en woonwijken. Een goed leesbaar boek met veel foto's.

Chris van Fraassen en Hans Straver (red.), *G.E. Rumphius De Ambonse eilanden onder de VOC* (LSEM: Utrecht 2002).

Een goede vertaling van de zeventiende-eeuwse landbeschrijving van VOC-dienaar Rumphius.

Hans Straver, Chris van Fraassen en Jan van der Putten (red.), *Ridjali Historie van Hitu. Een Ambonse geschiedenis uit de zeventiende eeuw* (LSEM: Utrecht 2004). Vertaling van de tekst van de zeventiende-eeuwse Ambonse historicus Ridjali.

Genoemde werken zijn verkrijgbaar bij het LSEM. Ga voor meer informatie naar www.lsem.nl en klik 'toko buku maluku' aan.

Kleiookrant

Bericht van de penningmeester

In de loop van maart worden, zoals vorig jaar, de kosten van het lidmaatschap van de VGN of van het abonnement op KLEIO automatisch geïncasseerd. Leden en abonnees die vorig jaar de VGN-administratie hebben laten weten dat ze hier niet voor voelen, krijgen een nota thuisgestuurd. Dat gebeurt ook wanneer u onlangs VGN-lid bent geworden en er dus nog geen rekeningnummer van u bekend is. De bedragen zijn hetzelfde gebleven als vorig jaar; u vindt ze voor in dit nummer.

Indien u niet accoord bent met deze automatische incasso verzoek ik u dit schriftelijk te melden aan de administratie van de VGN:

Administratiekantoor Adema,
Aldlansdyk 50, 9051 DH Stiens.

Johan Raven,
penningmeester VGN

Van strijd naar strip

*Oorlogsherinneringen
verbeeld door Peter van Dongen*

Tot en met 5 juni wijdt Stichting Het Indisch Huis een expositie aan de stripteke naar Peter van Dongen en zijn werk. Recent verscheen van hem het striptweeluik Rampokan.

Schetsen, tekeningen en zeefdrukken geven een indruk van zijn techniek, ander materiaal laat zien hoe Van Dongens' interpretatie van de geschiedenis en zijn manier om dat verleden te verbeelden zich hebben ontwikkeld.

Rondom de expositie is er een speciaal programma:

— op zondag 23 april spreken Kees Ribbens (Erasmus Universiteit Rotterdam) en Tom van der Geugten (Fontys Hogescholen Tilburg) met de striptekenaar over het historisch gehalte en het historisch perspectief van het Rampokan-tweeluik;

— op 15 mei is er een middag voor jongeren: Peter van Dongen en Jeroen Jager (tekenaar van het beeldverhaal *Schaduw* over de politio-nale acties) vertellen over de waarde van familie verhalen bij hun zoektocht naar hun eigen familiegeschiedenis. De tekenaars signeren tegen het einde van de middag;

— op 26 juni wordt weer ingegaan op feit en fictie in de Rampokan-strips, maar dan door veteranen van de politio-nale acties.

Plaats: Het Indisch Huis,
Javastraat 2b, Den Haag.
Reserveren is noodzakelijk;
tel. 070-346 2616.

info@hetindischhuis.nl

Websites

*Bronnen bij de
Vietnamoorlog*

Op de website van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis zijn bronnen opgenomen, die bruikbaar zijn bij het thema 'Dekolonisatie en Koude Oorlog in Vietnam' van het komende CE. Je vindt er politieke prenten, propaganda-posters en actiefoto's.

www.iisg.nl/edu/vietnamoorlog

*Onderzoek in de
eigen omgeving*

Wil je weten hoe je woonplaats er vroeger uitzag?

Hoe de wegen liepen en welke straten je dorp had in de loop van de vorige eeuw? Surf dan naar

www.dewoonomgeving.nl

Je kunt in het menu bijvoorbeeld zoeken op 'Luchtfoto's' en kijken of die er zijn van je regio. Tijdens verkenningss-

In memoriam Eunice Raven-Verwey (1949-2005)

Op 14 februari jl. is Eunice Raven-Verwey, echtgenote van Johan Raven, na een lang ziekbed overleden. Eunice is op 18 februari in Leeuwarden begraven.

Bij de begrafenis was ook een vertegenwoordiging van het VGN-bestuur en van de Didactiek- en Activiteitencommissie aanwezig.

Eunice is bij een deel van de VGN-leden bekend. Zij nam onder andere deel aan reizen die Johan organiseerde.

Wij danken Eunice voor haar aanhoudende belangstelling voor de vereniging en voor de steun die zij Johan bij zijn vele activiteiten voor de VGN gaf.

Wij wensen Johan, Larissa, Jeanine, William en Marco veel sterkte toe.

Namens de VGN,
Peter Wester, voorzitter

vluchten van de Britse Royal Air Force tijdens de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog zijn er heel veel gemaakt. Vooral de grote steden zijn gedetailleerd vastgelegd. Die foto's kunnen hier bekeken worden.

(Met dank aan Anno voor deze tip)

Nascholing bij U thuis

Op 1 juli a.s. zal als deel 16 in de serie het docentenboek voor het CE-onderwerp van 2006 en 2007 verschijnen:

Een pedagoog wordt niet gemaakt. Hij/zij wordt geboren. Een kritische geschiedenis van het volksonderwijs in Nederland, 1780-1920

U kunt het nu al bij mij bestellen.
De gebruikelijke mailing naar de secties geschiedenis en de schoolbibliotheken zal dit jaar waarschijnlijk niet doorgaan door ernstige ziekte van degene die deze post verzorgde.

Bestel per brief: Dr. C.V. Lafeber, Tilburgseweg 173, 5051 AE Goirle - per telefoon: 0135-430 340 - of per fax: 0135 - 35 55 45.

zegt het voort – zegt het voort

Digitaal televisiekanaal

GESCHIEDENIS

Vanaf 27 februari j.l. is er een digitaal televisiekanaal in de lucht. Het richt zich op de twintigste eeuw. Het televisiekanaal is een initiatief van VPRO en NPS. Men werkt samen met allerlei instellingen die beeld en geluid te bieden hebben: Teleac, het Nationaal Archief, het NIOD, het Nationaal Popinstituut, het NISG en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid.

Feitenboekje

Nederland lukraak

Voor € 7,50 ligt in de boekhandel een pocketboekje, samengesteld door de gebroeders Brester, met allerlei feiten en feitjes uit de Nederlandse

geschiedenis. Inderdaad: lukraak bij elkaar geraapt.

De gekste dingen staan erin, maar er zijn ook veel zaken te vinden, die nog wel eens van pas kunnen komen. Voor de prijs hoeft u het niet te laten. Geniet van: het lijstje van alle vrouwelijke ministers in Nederland, een opsomming van stormvloed en watersnood, de kabinetten vanaf 1848 en hun politieke kleur, het recept van Leidse hutspot,

de order voor het weven van jodensterren, beroemde (laatste) woorden, de data van de Beeldenstorm in de verschillende steden van de Zeven Provinciën en de bastaarden van Oranje door de eeuwen heen.

Simon Brester, Floris Brester en Martin Brester, *Nederland Lukraak. Klinkklare feiten over de vaderlandse geschiedenis* (Mouria, Amsterdam 2005), 112 blz., € 7,50.

Dilemma en keuze in oorlogstijd

Educatief programma voor het VO van de Hollandsche Schouwburg en het Theatermuseum in Amsterdam

Van 10 maart t/m 24 december kunnen leerlingen van de onderbouw vmbo/havo/vwo deze twee musea bezoeken voor een project rondom dilemma's en keuzes: van theatermakers en van mensen in het algemeen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Thema's als propaganda, collaboratie, jodenvervolg en verzet komen aan de orde.

De tentoonstelling 'Theater in wo II' in het Theatermuseum is het uitgangspunt, het bezoek aan de Hollandse Schouwburg dient ter verdieping. De leerlingen leven zich in de rol van een theatermaker en ontdekken voor welke dilemma's deze destijds kwamen te staan. Ze doen verder onderzoek en brengen elkaar verslag uit. Daarna gaan ze 'naar de schouwburg' en krijgen er eerst uitleg over wat zich daar afspeelde voor de oorlog (toneel) en erin (deportatieplaats). Ook hier houden ze zich weer bezig

met een persoon die in de oorlog beslissingen moest nemen.

Het programma duurt circa 2,5 uur. Voorbereiding op school is niet nodig, maar er moet wel les zijn gegeven over de Tweede Wereldoorlog. In een bijbehorende lesbrief staat welke gebeurtenissen/onderwerpen uit de lesstof in ieder geval aan bod komen. U kunt komen met een groep van maximaal 25 leerlingen. Bel voor reservering en de kosten met 020-551 3300, of mail: educatie@tin.nl. Voor meer informatie bovengenoemde contactmogelijkheden of: tel. 020-531 03 80, mail: publiekscontacten@jhm.nl

'De 25 dagen van Nederland'

Beslissende momenten uit de vaderlandse geschiedenis

Recent verscheen het eerste 'tijdschrift' in een serie van 25, uitgegeven door Waanders Uitgevers in Zwolle over aspecten van de vaderlandse geschiedenis. Het ligt voor € 3,95 in de kiosk; de volgende delen zullen € 4,95 gaan kosten.

Beslissende momenten uit de vaderlandse geschiedenis

De 25 dagen van
Nederland
Opstand der Bataven

Knus, Nederland in de jaren '50

t/m 22 mei in het Noordbrabants Museum in 's-Hertogenbosch

Samen met het Nationaal Archief dat een groot deel van de illustraties levert, maken ze bij Waanders een verzamelwerk over 25 beslissende momenten en van alles daaromheen: 'De 25 dagen van Nederland'.

Dit eerste deel 'Oktober 70 - Opstand der Bataven' is geschreven door Geert Mak. Het gaat over de Romeinse tijd én over de manier waarop in de loop der tijden zo iets ontstond als een 'nationale identiteit'.

Misschien iets voor de schoolbibliotheek? Koop deel 1 en kijk zelf!

Symposium

'Herdenken en verwerken: maatschappelijke verwerking WO II'

Op donderdag 14 april in Zwolle, in de Nieuwe Buitensociëteit.

Er is een programma van sprekers en workshops. Sprekers zijn o.a. Frank van Vree, Henk Hofland, Maarten van Boven, Willem Wagenaar en Paul Haenen (ds. Gremdaat).

De workshops gaan over: illegaliteit en verzet, hongertochten, werk- en strafkampen, psychosociale gevolgen van geweld en kinderen van foute ouders.

Het Symposium wordt georganiseerd door Cogis, het nieuwe landelijk kenniscentrum vervolging, oorlog en geweld, waarin o.a. de Stichting ICODO is opgegaan. De kosten bedragen € 95,-. Voor meer informatie wd.visser@cogis.nl

Knus? Nederland in de jaren '50?

'Een antwoord op die vraag laten we graag aan de bezoeker over', aldus projectleider Charles de Mooij tijdens de opening van de tentoonstelling. Toen we bezig waren met het samenstellen ervan, het zoeken van thema's en bijpassende voorwerpen, was 'een knusse tijd' een beschrijving, die veel mensen voor ogen hadden van de jaren '50. Een tijd, die overzichtelijk was, waarin je wist waar je aan toe was, de tijd van Drees en meer bestaanszekerheid, van wederopbouw en geborgenheid. Je zou achter 'knus' zelfs een uitroep kunnen zetten.

Maar al studierend en zoekend kwamen er andere zaken naar voren: de problemen van de Molukse KNIL-militairen, die met vrouw en kinderen terecht kwamen in woonoord, de schrijnende kanten van de emigratie naar Canada, Australië, Nieuw-Zeeland, de angst voor een nieuwe wereldoorlog, de armoede van veel mensen.'

Voor vijftigers

De tentoonstelling is verdeeld in thema's, die visueel worden gemaakt door gewone voorwerpen. Er is een toelichtende tekst bij en vaak staat er ook een videozuil, waar iemand zijn of haar herinneringen ophaalt. Bij het museum stellen ze zich voor dat oudere mensen aan het vertellen slaan en zich nog meer gaan herinneren over het onderwerp.

Het mooiste zou zijn als opa's en oma's met hun kleinkinderen en kinderen rondlopen en zelf een stukje geschiedenis vertellen.

Bij de vijftigers en ouder werkt deze manier van tentoonstellen wel. Je herkent veel voorwerpen en situaties en begint vanzelf te praten over 'bij ons thuis ...'. Ben je jonger, dan moet je het van de teksten hebben.

De thema's

De samenstellers van de tentoonstelling hadden 'de gewone man' op het oog. Kunst, literatuur, komen aan bod zoals ze door die gewone man ervaren werden. Dus geen Van het Reve (*De Avonden*) of Appel, maar het hertje van Van Meegeren. Datzelfde geldt

voor de politiek – wel 'de wenken ter bescherming van uzelf en uw gezin', mensen dankbaar voor de AOW, niet de wijdere context. Wel woningbouw, geen architectuur.

Er is gekozen voor 'de lange jaren' vijftig, van 1948 tot in 1965. Veel thema's bestrijken een deel van de periode en het is aan te raden de tentoonstelling min of meer chronologisch te lopen. Je merkt dan ook wat er in de loop van die tijd veranderde.

Thema's uit het begin van de lange jaren '50 hebben betrekking op de terugkeer van militairen en burgers uit Indonesië – wederopbouw – industrialisatie en infrastructuur – de geboortegolf – het knusse gezinsleven. Maar dan neemt de welvaart toe. De Nederlanders mogen gaan consumeren.

In de sport zie je de intrede van het betaalde voetbal. Verder de opkomst van recreatie en vrije tijdsbesteding in gezinsverband door het toenemen van het aantal vakantiedagen en autobezit. Het wegverkeer neemt toe en in 1959 komt ... de DAF. Mensen gaan zelfs de grens over voor een vakantie in een tent. 'Rebelse jongeren' hangen rond op straat, vechten onderling, rock-'n-rollen en rijden brommer. Voor het eerst een jeugdcultuur.

En dan de opkomst van de tv. In een geweldig tempo voorzagen de gezinnen zich van deze blik op de buitenwereld. De feestelijkheden rond het zoveelste toestel met taart en bloemen van de vier omroepsters. Kent u ze nog? Karin Kraaijkamp, Ageeth Scherphuis, ...

Iedereen zijn eigen jaren '50

Her lijkt een nieuwe mode in musea: tentoonstellingen, die een sterk beroep doen op het gevoel van de bezoeker. Informatie, overzicht, komt op de tweede plaats. Het is het beste als je dat al hebt. Dan is het een feest van herkenning.

Je komt binnen langs een fotowand: een straat begin jaren vijftig, waar je bij de huizen naar binnen kunt kijken. Je ziet iets van het interieur, de werkzaamheden van de huisvrouw, er staat een fiets... Je kunt om in de stemming te komen eerst naar het Polygoonjournaal gaan kijken: de uitzending van 'onze jongens' naar Korea, Marga Klompé als eerste vrouwelijke minister, de Tour de France met Wim van Est en 'een heerlijke lentedag'.

Als je echt de tijd neemt, kun je je ook inleven in gevoelens van mensen uit die tijd door een videoband van een zuiltje te volgen. Misschien omdat dit een tentoonstelling is in het Brabantse, waar in die jaren de uitstoot uit de landbouw zo overduidelijk was – toen verdwenen de boerenknechten – is er een thema 'Huilen aan de kade', dat niet zozeer nostalgie oproept, maar heel schrijnend het verschil laat zien met onze tijd van e-mail, telefoon en goedkope vliegtickets. Luister naar een ouder, die achterbleef met het gevoel dat ze haar emigrerend kind en zijn gezin voorgoed verloren had.

Voor leerlingen

Daar is wat organisatie voor nodig. Leerlingen zijn niet de aangewezen personen om met elkaar te verzinken in herinneringen aan de jaren '50 en vertellende opa's en oma's moet je ook maar bij de hand hebben. Bij het museum wisten ze dat ook wel. Er zijn dus educatieve activiteiten bij Knus.

Voor het basisonderwijs is er een lespakket over de tijd van opa en oma, na 'de Tweede Wereldoorlog' de topper in het geschiedenis-onderwijs op de basisschool. Leerlingen werken aan de opdrachten op school, in het museum en thuis.

Verder is er een interactieve website over de jaren vijftig, gemaakt door leerlingen van het Koning Willem I College. Opa's en oma's werden hiervoor geïnterviewd. Je kunt er de jaren '50 beleven aan de hand van virtuele grootouders.

Op de website vind je ook de praktische informatie voor een bezoek aan het museum: www.knus50.nl

Noordbrabants Museum
Verversstraat 41
Den Bosch

Het jaren '50 Boek bevat 425 zwart/wit foto's uit diverse collecties. Er staat redelijk uitgebreid commentaar bij, waarin de foto's vaak worden geplaatst in de loop van de tijd, met oog op wat nog zou komen. Veel 'was nog ...' en 'je ziet al...'. Dit ter vervanging van 'opa en oma', want bij de foto's valt heel wat te vertellen over 'toen was het zus en zo...'

Charles de Mooij, René Kok en Erik Somers, *Het Jaren '50 boek*
(Noordbrabants Museum/Nationaal Archief/Uitgeverij Waanders: Zwolle 2004) 448 blz., € 14,95.

'Materiële overblijfselen en oral history als bron'

De commissie blikt terug op een zeer geslaagde studiedag die afgelopen jaar plaatsvond in het Herinneringscentrum Kamp Westerbork in Hooghalen.

Het feit dat deze keer een locatie gekozen was ver van de randstad bleek geen enkele invloed te hebben op het aantal deelnemers aan de studiedag; we mochten een kleine veertig mensen verwelkomen. Wellicht was de inhoud van het programma daar debet aan.

We hadden gekozen voor 'Werken met bronnen'.

Na een welkomstwoord en inleiding door Maria Boersen, voorzitter van de commissie, volgde de boeiende, plenaire lezing door Cees van der Kooij, 'Update geschiedenis in het basisonderwijs en de lerarenopleiding', waarin hij op heldere wijze sprak over kerndoelen, startbekwaamheden en vakspecifieke competenties. Ook de stand van zaken op dit moment in het onderwijs werd belicht.

Ida Vos luistert samen met de deelnemers aan de studiedag in Westerbork naar Erik Guns die een uitgebreide verhandeling houdt over de geschiedenis van kamp Westerbork.

Daarna waren er twee themabijeenkomsten; Erik Guns (projectcoördinator van het Herinneringscentrum) stelde Ida Vos, Virry de Vries Robles, Gelske van de Vlugt en Wil Bernards voor, overlevenden van het kamp, die hun eigen 'oral history' tijdens de workshop zouden toelichten.

Voorafgaande aan de workshop hield Ida Vos een indrukwekkende en soms ook emotionele toespraak die grote indruk op de toehoorders maakte.

Tijdens de workshop werd door Ida, Gelske, Virry en Wil uitgelegd op welke wijze door hen informatie gegeven werd aan leerlingen/studenten op basisscholen, Pabo's en lerarenopleidingen en hoe zij zich op deze bezoeken voorbereiden.

De deelnemers aan de workshop werd gevraagd zich te verplaatsen in de rol van interviewer en de gastsprekers te ondervragen om zo een helder beeld te krijgen van de werkzaamheden van de dames op de scholen.

Wil Bernards, een van de overlevenden van kamp Westerbork, vertelt Erik Guns haar verhaal hoe zij als meisje opgroeide in het kamp.

Daarnaast bestond de mogelijkheid in te tekenen op de workshop: 'Beerput en waterput als botanisch archief', verzorgd door de bio-archeoloog René Cappers.

Na een onderhoudende lezing over de valkuilen en gevaren waar een bio-archeoloog mee te maken heeft, volgde een praktische oefening in het determineren van vruchten en zaden en het vaststellen van het land van herkomst. Daarna werd de deelnemers gevraagd welk deel van de vrucht/het zaad als botanisch afval na vele eeuwen nog opgegraven zou kunnen worden. Een workshop die ook met kinderen/studenten moeiteloos herhaald kan worden in de eigen praktijk!

Na de lunch werd door Els van Kuijk van het centrum '40-'45 een lezing gehouden over het belang van monumenten als bron. In dit verband werd gewezen op de site S-pion waar kinderen graag op kijken en leerkrachten veel informatie op kunnen vinden.

Ook bestond de mogelijkheid om tussen de activiteiten door de wisselentoonstelling: 'Westerbork/Auschwitz: de laatste trein' te bekijken in het Herinneringscentrum.

Als afsluiting van de studiedag werd een bezoek gebracht aan het kampterrein onder leiding van oud-kampgevangene Virry de Vries Robles. Tijdens het vraaggesprek op het voormalige kampterrein tussen Virry de Vries Robles, Erik Guns en de deelnemers aan de studiedag werd waardevolle informatie uitgewisseld.

Na terugkeer naar het Herinneringscentrum werd de gelegenheid geboden om op informele wijze te spreken met gastsprekers, begeleiders en bezoekers van de studiedag. Iedere deelnemer kreeg het boekje *Vrijheid geef je door* uitgereikt door de stichting '40-'45 en een rijk gevulde documentatiemap van het Herinneringscentrum.

Na deze zonovergoten herfstdag kon iedereen tevreden over de inhoud van de geboden studiedag en de prettige ontvangst door het Herinneringscentrum terugkeren naar huis.

Gert Olthof, commissie PA-BO

MeMo is klaar voor de toekomst

Met de **nieuwe edities** voor de basisvorming en de tweede fase geeft MeMo geschiedenis een gezicht. En **dat spreekt aan**... dit schooljaar zijn al veel docenten en leerlingen aan de slag gegaan met de nieuwe druk van 2003! Uit de **enthousiaste reacties** blijkt wel dat de nieuwe materialen nog beter aansluiten bij de wensen en eisen van deze tijd.

Met MeMo kunnen u en uw leerlingen vertrouwen op een zeer **compleet pakket** leermiddelen, met échte doelgroepedities en prachtige en geïntegreerde ICT. U kunt rekenen op **flexibel inzetbaar** lesmateriaal en een **uitgebreide ondersteuning**. Het **gebruiksgemak** is opvallend, alle benodigde docentenmaterialen zijn beschikbaar, via de methodesite

krijgt u actuele informatie én Malmberg zorgt bovendien voor advies en trainingen. Intrigeer uw leerlingen, laat uw lessen **eruit springen**, maak van het vak een belevenis, en zorg ervoor dat het u **geen extra werk** oplevert.

www.memo-malmberg.nl

Kom nu in actie en bekijk de nieuwe MeMo.

Bestel uw beoordelingsexemplaren via T (073) 6 288 766 en kijk op de methodesite www.memo-malmberg.nl.

Geschiedenis heeft een gezicht

Uitgeverij Malmberg • Postbus 308 • 5201 AH 's Hertogenbosch • T (073) 6 288 766